

**T.C.
ERZİNCAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**AHMED B. HANBEL'İN MÜSNED'İNE YÖNELİK
TENKİTLERİN DEĞERLENDİRMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

Bahadır OPUS

**Danışman
Doç. Dr. İsak Emin AKTEPE**

Erzincan 2016

TEZ BİLDİRİMİ

"AHMED B. HANBEL'İN MÜSNED'İNE YÖNELİK TENKİTLERİN DEĞERLENDİRMESİ" isimli "**Yüksek Lisans**" tezim tarafımda intihal programı ile incelenmiştir. Buna göre tezimde bilimsel etik ihlali ve intihal olarak nitelendirilebilecek herhangi bir durum olmadığını taahhüt ederim.

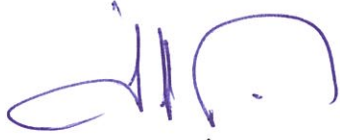
Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir biçimde elde edildiğini; aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi beyan ederim.

Bahadır OPUS

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĐÜNE

Bu alışma, Temel İşlam Bilimleri Anabilim Dalında jürimiz tarafından **Yüksek Lisans** Tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman / Jüri : Doç. Dr. İşak Emin AKTEPE

Jüri :Yrd. Doç. Dr. İbrahim TOZLU

Jüri :Yrd. Doç. Dr. Yılmaz FİDAN

AHMED B. HANBEL'İN MÜSNED'İNE YÖNELİK TENKİTLERİN DEĞERLENDİRMESİ

Bahadır OPUS

Erzincan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri

Yüksek Lisans Tezi, Mayıs 2016

Tez Danışmanı: Doç. Dr. İsak Emin AKTEPE

ÖZET

İki bölümden oluşan çalışmamızın birinci bölümünde, Ahmed b. Hanbel'in hayatı, eserleri ve özellikle Müsned isimli eseri üzerinde durduk. Burada Müsned üzerine yapılan çalışmalar hakkında bilgi vermeye çalıştık.

Çalışmamıza ismini veren ikinci bölümde ise Müsned'e yöneltilen tenkitleri ele alıp değerlendirdik. Öncelikle Müsned içerisindeki mevzû hadislerin varlığı konusunu ele aldık. Burada mevzû olduğu öne sürülen 24 hadis hakkında yapılan yorumları aktarmaya çalıştık. Daha sonra Abdullah b. Ahmed b. Hanbel'in ve Ebû Bekr el-Katî'nin ziyadeleri konusunu inceledik. İkinci bölümün sonunda ise Müsned'i günümüze ulaştıran râviler hakkında bir değerlendirmede bulunup râvi silsilesini aktardık.

Anahtar Kelimeler: Ahmed b. Hanbel, Müsned, Tenkit, Mevzû, Hadis.

**THE CRITISM AND EVALUATION OF AHMED B. HANBEL'S
MUSNED**

Bahadır OPUS

Erzincan University, Institute of Social Sciences, Department of History

M.A. Thesis, May 2016

Thesis Supervisor: Assist. Doç. Dr. İshak Emin AKTEPE

ABSTRACT

The study we had made, occurs than two parts; on the first section we had been mentioned about Ahmed b. Habel's life and works - especially the work named "Müsned". we had been tried to give informations about the studies about Müsned.

On the second part, we had been evaluated the criticism for the "Müsned". firstly we had been analyzed the subject that the existence of the traditions. We had been tried to guide about the comments for the 24 traditions. After that we had been examined Abdullah b. Ahmed b. Hanbel and Ebû Bekr el-Katii's subjects named wealth. At the end of second part we had been mentioned about the selected people who transfers the traditions to other people, and also mentioned about their chain till present day.

Key words: Ahmed b. Hanbel, Müsned, Criticism, Existence, Traditions.

İÇİNDEKİLER

TEZ BİLDİRİMİ.....	I
TEZ KABUL TUTANAĞI.....	II
ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
KISALTMALAR.....	IX
ÖNSÖZ.....	X
GİRİŞ.....	1
1. Araştırmanın Konusu ve Amacı.....	1
2. Araştırmanın Yöntemi.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	3
AHMED B. HANBEL'İN HAYATI VE MÜSNEDLERE GENEL BAKIŞ.....	3
1.1. Ahmed b. Hanbel'in Hayatı.....	3
1.1.1. Doğumu ve Nesebi.....	3
1.1.2. Hadis İlmine Yönelmesi ve Hadis Yolculukları.....	4
1.1.3. Hocaları.....	5
1.1.4. Öğrencileri.....	6
1.1.5. Mihne Yılları.....	6

1.1.6. Vefatı.....	8
1.1.7. Eserleri	8
1.2. Müsnedlere Genel Bakış	10
1.2.1. Ebû Dâvûd et-Tayâlisî'nin Müsned'i.....	11
1.2.2. el-Humeydî'nin Müsned'i.....	12
1.2.3. Ahmed b. Hanbel'in Müsned'i	12
1.2.4. Müsned'in Üzerine Yapılan Çalışmalar.....	15
İKİNCİ BÖLÜM.....	17
MÜSNED'E YÖNELİK TENKİTLER VE DEĞERLENDİRMELER.....	17
1.1. Müsned'deki Mevzû Hadislerin Varlığı Problemi	17
1.1.1. Birinci Hadis.....	18
1.1.2. İkinci Hadis	20
1.1.3. Üçüncü Hadis	22
1.1.4. Dördüncü Hadis.....	23
1.1.5. Beşinci ve Altıncı Hadis.....	26
1.1.6. Yedinci Hadis	28
1.1.7. Sekizinci Hadis.....	30
1.1.8. Dokuzuncu Hadis.....	32
1.1.9. Onuncu Hadis	34
1.1.10. On Birinci Hadis	36

1.1.11. On İkinci Hadis.....	37
1.1.12. On Üçüncü Hadis.....	39
1.1.13. On Dördüncü Hadis	40
1.1.14. On Beşinci Hadis	41
1.1.15. On Altıncı Hadis	43
1.1.16. On Yedinci Hadis.....	45
1.1.17. On Sekizinci Hadis	48
1.1.18. On DokuzuncuHadis.....	50
1.1.19. Yirminci Hadis	52
1.1.20. Yirmi Birinci Hadis	53
1.1.21. Yirmi İkinci Hadis	55
1.1.22. Yirmi Üçüncü Hadis	57
1.1.23. Yirmi Dördüncü Hadis.....	58
1.2. Müsned'deki Hadislerin Derecesi	60
1.3. Müsned'in Rivayeti Meselesi.....	63
1.3.1. Abdullah b. Ahmed b. Hanbel.....	63
1.3.1.1. Abdullah'ın Müsned'in Hadislerini Tahammül Yolları	64
1.3.1.2. Semâ.....	64
1.3.1.3. Kiraât.....	65
1.3.1.4. Mükâtebe	66

1.3.1.5. Vicâde	67
1.3.1.6. Abdullah'ın Ziyadeleri.....	68
1.3.2. Ebû Bekr el-Katîf.....	70
1.3.3. el-Katîf'nin Ziyadeleri	72
1.3.3.1. Birinci Hadis.....	73
1.3.3.2. İkinci Hadis	74
1.3.3.3. Üçüncü Hadis	75
1.3.3.4. Dördüncü Hadis.....	76
1.3.3. Hasan b.Ali et-Temimî.....	76
1.3.4. Hibetullah Muhammed b. Abdulvahid b. El-Husayn	77
SONUÇ.....	79
BİBLİYOGRAFYA	81
ÖZGEÇMİŞ	93

KISALTMALAR

a.s	:Aleyhi's-selâm
age.	: Adı geçen eser
b.	: İbn
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Hz.	: Hazreti
ö.	: Ölüm tarihi
r.a.	: Radiyallâhü anh/ Radiyallâhü anhâ
s.	: Sayfa
s.a.v	: Sallallâhü aleyhi ve sellem
ts.	: Basım tarihi yok
ys.	: Yayınevi yok

ÖNSÖZ

Hadis ilmi İslâm'ın ikinci kaynağı Rasulullah (s.a.v.)'in söz, fiil ve tahririni konu edindiği için büyük bir önemi haizdir. Gerek geçmişte gerekse de günümüzde hadis ilmine önem atfedilmiş ve birçok konuda çalışmalar yapılmıştır.

Bu çalışmamızda hem Hanbelî Mezhep'inin kurucusu hem de büyük bir muhaddis olan Ahmed b. Hanbel'in Müsned isimli eserine yönelik tenkitleri ele alıp değerlendirdik.

Ahmed b. Hanbel'in Müsned'ine yönelik tenkitler ve değerlendirmesi konulu yüksek lisans projemi hazırlarken araştırmam esnasında bilgi ve önerileri ile çalışmamın itmamı hususunda katkıda bulunan danışman hocam sayın Doç. Dr. İsak Emin Aktepe'ye, teşekkürü bir borç bilirim.

Bahadır OPUS

Erzincan, 2016

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Rasulullah (s.a.v.)'in söz, fiil ve bir olay karşısındaki tutumunu/takririni konu edinen hadisler İslâm'ın, Kur'an'dan sonraki 2. kaynağıdır. Hadislerin bu denli önemli bir yeri olduğu için âlimler ona gerekli itinaı göstermişler ve bir sözün Rasulullah (s.a.v.)'e nisbetinin doğru bir şekilde tesbit edilmesi için büyük bir çaba sarf etmişlerdir. Bu çabanın bir neticesi olarakda cerh ve tadil ve mustalahu'l-hadis gibi ilim dalları neşet etmiştir.

Ahmed b. Hanbel'in Müsned isimli eseri tasnif edildiğinden bugüne İslâm âleminde hüsnü kabul ile karşılanmış ve birçok âlim onunla alakalı geride eser bırakmıştır. Bu eserlerden bir kısmı Müsned'in tertib ve konularına göre başlıklara ayırma şeklinde olurken başka bir kısmı içerisindeki hadisleri şerh edip açıklama yoluna gitmiştir. Hadislerin sıhhat ve zayıflık açısından durumunu inceleyen bazı âlimler ise Müsned'deki hadislerin içerisinden mevzû olarak değerlendirdiklerine dikkat çekmişlerdir.

Bizde bu çalışmamızda başta Müsned içerisinde mevzû olduğu eleştirisi yöneltilen hadisler olmak üzere, Müsned'deki hadislerin genel olarak durumu, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel ve onun öğrencisi Ebû Bekr el-Katî'nin Müsned'e ziyadeleri ve Müsned'i günümüze ulaştıran râvi zinciri gibi eleştirilen bazı konuları ele alıp inceledik. Çalışmamızın temel gayesi Müsned'e yöneltilen bu eleştirileri genel olarak inceleyip sağlıklı bir neticeye varmaktır.

2. Araştırmanın Yöntemi

İki bölüme ayırarak oluşturduğumuz çalışmamızın birinci bölümünde Ahmed b. Hanbel'in hayatı, eserleri ve Müsned isimli eseri üzerine yapılan çalışmalar üzerinde durduk.

Çalışmamızın ikinci bölümünde ise Müsned'e yöneltilen eleştirileri ele alıp değerlendirdik. Araştırmamızın omurgasını oluşturan mevzû hadis konusunu incelerken söz konusu hadisleri senet ve metin olarak verip daha sonra Türkçe'ye

tercüme ettik. Ardından iddianın sahibi Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzî'nin el-Mevzûât isimli eserinden bu hadisleri tesbit ettik. Ayrıca bu iddianın karşısında reddiye mahiyetinde yazılan İbn Hacer el-Askalânî'nin el-Kavlu'l-Müsedded isimli eserindeki görüşlerden istifade ettik. Yine Müsned'i tahkik edip hadisleri hakkında değerlendirmelerde bulunan Şuayb el-Arnâvut ve Ahmed Muhammed Şâkir'in yorumlarından faydalandık. Araştırmamızda oluşturan diğer konularla alakalı olarak, tabakat, cerh ve tadil, mustalahu'l-hadis ve Abdullah ve el-Katfî'nin ziyadelerini özel olarak inceleyen eserlere başvurduk.

Üzerinde sayı olarak bir ittifakın olmaması sebebi ile el-Katfî'nin ziyadelerini tesbit meselesi çalışmamızın en yorucu tarafı olmuştur. Ayrıca hadislerin râvilerinin durumunu kaynaklardan tesbit etmekte çalışmanın diğer yorucu tarafı idi. Karşılaştığımız bu zorlukları aşmada, Kayseri Dini Yüksek İhtisas Eğitim Merkezi'ni kütüphanesi ve içerisinde farklı alanlara ait Arapça kitap barındıran el-Mektebetü'ş-Şamile isimli bilgisayar programı yardımcı olmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

AHMED B. HANBEL'İN HAYATI VE MÜSNEDLERE GENEL BAKIŞ

1.1. Ahmed b. Hanbel'in Hayatı

1.1.1. Doğumu ve Nesebi

Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullah, babasının nesebini şu şekilde zikretmiştir: “Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel b. Hilâl b. Esed b. İdrîs b. Abdillâh b. Hayyân b. Abdillâh b. Enes b. Avf b. Kâsıt b. Mâzin b. Şeybân b. Zührl b. Sa'lebe b. Ukâbe b. Sa'b b. Ali b. Bekr b. Vâil ez-Zühlîeş-Şeybânî el-Mervezî.”¹ Ahmed b. Hanbel 164 (780) yılı, Rabûlevvel ayında Bağdat'ta doğmuş ve orada yetişmiştir. Çocuk yaşta iken babası vefat edince annesi Safiyye bint Meymûne'nin himayesi altında büyümüştür. Kaynaklarda, babasının vefat ettiğinde 30 yaşında olduğu bilgisi mevcuttur.² Ahmed b. Hanbel'in soyu Hz. Peygamber (s.a.v.)'in dedelerinden Nizâr ile birleşip Hz. İsmail'e kadar uzanmaktadır.³ Dedesi Hanbel, Abbâsilerin yönetime geçmesi için gayret sarf etmiş ve Abbâsiler döneminde Serahs şehrine vali tayin edilmiştir.⁴

Ahmed b. Hanbel'in, ilk hanımı Abbâse bint el-Fadl'dan Sâlih (ö.266) ikinci hanımı Reyhâne'den de Abdullah (ö.290) isimli çocuğu vardı. İkisi de ilim ve fazîlet sahibi kimseler idi. Sâlih, İsbahan kadılığı vapmış ve orada da vefat etmiştir.⁵ Abdullah ise, Müsned'in tamamını Ahmed b. Hanbel'den dinleyip aktaran tek kişidir.⁶ Ayrıca Müsned'in bir kısmını Ahmed b. Hanbel'in büyük oğlu Salih ve

¹ Ebu Abdillâh Muhammed bin Ahmed ez-Zehbî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, Müessesetü'r-Risale, Beyrût 1985, c. 11 s. 178.

² Cemâlu'd-Dîn Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed İbnu'l-Cevzî, *Menâkıbu'l İmam Ahmed*, Dâru Hicre, 1998, s. 13-15.

³ İbnu'l-Cevzî, *Menâkıb*, s.17.

⁴ Zehbî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c. 11 s. 184.

⁵ Ebu'l-Abbâs Şemsu'd-Dîn Ahmed b. Muhammed b. İbrahim b. Ebi Bekir İbn Hallikân, *Vefayâtu'l A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zemân*, Dâru'l İhya ve't-Turâsu'l Arabî 2009, c. 1 s. 41.

⁶ Zehbî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c. 13 s. 523.

amcasının oğlu Hanbel b. İshâk'da (ö.272) dinlemiştir.⁷ İkinci hanımı vefât edince Hüsn isminde bir câriye aldı ve ondan da beş oğlu ve bir kızı oldu.⁸

Burada küçük bir açıklama yapmamız yerinde olacaktır. İslâm Ansiklopedi'sinin Ahmed b. Hanbel maddesinde, Ahmed b. Hanbel'in, Hüsn'den üç erkek bir de kız çocuğu olduğu bilgisi mevcuttur. Ancak kaynaklardan edindiğimiz bilgi yukarıda aktardığımız gibidir. Bu farklılığın iki sebebi olabilir: Ya cariyeden ikiz olarak doğup hemen vefat eden çocuklar göz ardı edilmiş ya da aktarılan bilgi hatalıdır.⁹

1.1.2. Hadis İlimine Yönelmesi ve Hadis Yolculukları

Ahmed b. Hanbel 15 yaşında iken hadis ilmine yönelmiştir.¹⁰ O'nailk hadis yazan, İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe'nin öğrencisi Kâdî'l Kudât Ebû Yûsuf'tur.¹¹ Hicrî 179 yılında Bağdat şehrine devrin en büyük muhaddislerinden Abdullah b. Mübârek'ingeldiğini haber alan Ahmed b. Hanbel, Abdullah b. Mübârek'in hadis meclisine gitmiş ancak Rumlar ile savaşmak üzere Tarsus şehrine doğru yola çıktığı için onunla görüşmemiştir.¹² Bu dönemde, Bağdat'ın muhaddisi diye anılan Hüseyim b. Beşîr'den hadis dinlemiştir. Hüseyim vefat edinceye kadar meclisine devam etmiş ve ondan üç bin hadis yazmıştır.¹³ Hocasının vefatının ardından 20'li yaşlarda iken ilk hadis yolculuğunu Kûfe'ye yapan Ahmed b. Hanbel orada Ebû Muâviye ed-Darir (ö.194) ve Vekî' b. Cerrah'dan (ö.197) hadis dinlemiştir. Hocası Vekî' onu çok sever ve ona hürmet ederdi.¹⁴ Gün geçtikçe hadis yolculuklarını artırmış adeta Kûfe ile Basra arasında mekik dokuyarak bu iki şehrin muhaddislerinden hadis yazmıştır. Ahmed b. Menî'in dedesinden işitip aktardığı olay, Ahmed b. Hanbel'in hadis ilmine verdiği ehemmiyeti göstermesi açısından

⁷ İbn Ebi Ya'lâ Muhammed b. Muhammed Ebû'l Hüseyin İbn Ebi Ya'lâ, *Tabakâtu'l Hanâbile*, Dâru'l Ma'rife, Beyrût ts., c. 1 s. 182.

⁸ İbnu'l-Cevzî, *Menâkıb*, s.409; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c. 11 s. 185.

⁹ Mehmet Yaşar Kandemir, "Ahmed b. Hanbel", *DİA*, İsta'nbul 1989, 2/75.

¹⁰ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c. 11 s. 179.

¹¹ İbnu'l-Cevzî, *Menâkıb*, s. 26.

¹² Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.11 s.183 ; Ahmed b. Abdillâh b. Ahmed b. İshâk b. Mûsâ el-İsbahanî İbû Nuaym el-İsbahanî, *Hilyet'ül Evliya ve Tabakât'ül Asfiyâ*, es-Saâde, Beyrût 1974, c. 9 s. 162.

¹³ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c. 11 s. 183.

¹⁴ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.11 s. 186-187.

birçok şeyi anlatmaktadır: “Ahmed b. Hanbel bir gün Kûfe’den Basra’ya gelmiş. Elinde, içerisinde kitap dolu bir çanta varmış. İbn Menî’nin dedesi Ahmed b. Hanbel’in elinden tutup şöyle demiş: Bir Kûfe’ye gidiyorsun bir Basra’ya peki ne zamana kadar bu yolculuklar? Ardından şöyle devam etmiş sorularına: Bir adam 30 bin hadis yazsa yetmez mi? Ahmed b. Hanbel sukut etmiş. Peki, 60 bin? İmam Ahmed’den yine cevap yok! Sonra 100 bin yetmez mi diye sorunca adam, Ahmed b. Hanbel, ancak o zaman bir şeyler biliyordur diye cevap vermiş. Olayı aktaran Ahmed b. Menî diyor ki: Sonra baktık birde ne görelim, Ahmed b. Hanbel, Behz b. Esed, Affan ve yanlış hatırlamıyorsam Ravh b. Ubade’den toplam 300 bin hadis yazmış.”¹⁵

İletişim vasıtalarının günümüzdeki gibi yaygın olmadığı geçmiş dönemlerde âlimler için hac mevsimleri her yönüyle âdeta bir ganimet olmuştur. Öyle ki hac aylarında Mekke’de ilim meclisleri kurulur farklı memleketlerden gelen âlimler bu meclislere katılarak fikir alışverişinde bulunurlardı. Ömrü boyunca üçü yaya olmak üzere toplam beş kez¹⁶ hacca giden Ahmed b. Hanbel bunlardan ilkinin 187 yılında yapmıştır. Orada Süfyân b. Uyeyne’den (ö.198) hadis dinlemiş ve daha sonra onunla alâkalı şu ifadeleri kullanmıştır: “İmam Mâlik ile görüşemedim ama Allah onun yerine bana Süfyân b. Uyeyne’yi nasip etti.”¹⁷ Yine o yıl Mekke’de ilk defa İmam Şâfî ile de görüşmüştür.

Yukarıda zikrettiğimiz şehirlere ilaveten ayrıca İmam Ahmed’in, Dımaşk, Halep ve Cezîre’ye de ilmî seyahatleri olmuştur.

1.1.3. Hocaları

Hatîb Bağdâdî’nin belirttiği gibi Ahmed b. Hanbel’in hadis işitmiş olduğu hocaların tamamını zikretmek gerçekten güçtür.¹⁸ Sadece müsnedinde rivayette bulunmuş olduğu hocalarının sayısı 280’den fazladır.¹⁹ Burada sadece meşhur olan hocalarından bir kısmının ismini zikretmekle yetineceğiz.

¹⁵ İbnu’l-Cevzî, *Menâkıb*, s. 33.

¹⁶ Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, c. 11 s. 183.

¹⁷ İbnu’l-Cevzî, *Menâkıb*, s. 36.

¹⁸ Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed b. Ali b. Sâbit Hatîb Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, Dâru’l Ğarbi’l İslâmî, Beyrût 2002, c. 6 s. 91.

¹⁹ Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, c.11 s. 181.

Huşeym b. Beşîr, Süfyân b. Uyeyne, Yahyâ b. Saîd el-Kattân, Ebûbekîr b. Ayyâş, Ebû Yûsuf, İmam Şâfî, Veki' b. Cerrah, Abdurrahmân b. Mehdî, İbrâhim b. Sa'd, Velîd b. Müslim.²⁰

1.1.4. Öğrencileri

Hocaları gibi öğrenci sayısı da bir hayli fazla olan Ahmed b. Hanbel'in meşhur olan bazı öğrencileri şunlardır:

Oğulları Sâlih ve Abdullah, amcasının oğlu Hanbel b. İshâk, Buhâri, Müslim, Ebû Zur'a er-Râzî, Ebû Dâvûd, Bakî b. Mahled, Ya'kub b. Şeybe.²¹

1.1.5. Mihne Yılları

Ahmed b. Hanbel, halife Me'mûn h. 218 yılında Kur'an-ı Kerîm'in mahlûk olduğu fikrini kabul edinceye kadar fetva vermeye ve hadîs dersleri yapmaya devam etti. Me'mûn bu fikri benimsedikten sonra âlimlerin halku'l-Kur'an konusunda imtihana çekilmesini emretti. Birçok âlim belkide dayak ve ölüm korkusuyla onunla aynı fikirde olduklarını bildirdiler. Ancak dört kişi Kur'an'ın mahlûk olduğu fikrini kabul etmedi: Ahmed b. Hanbel, Muhammed b. Nûh, el-Kavarîrî, Hasan b. Hammâd. Daha sonra el-Kavarîrî ve Hasan b. Hammâd işkencelere dayanamayıp bu fikri kabul ettiler. O sırada Tarsus'ta bulunan Me'mûn, Ahmed b. Hanbel ve Muhammed b. Nûh'un huzuruna getirilmesini emredince, zincirlere vurularak Bağdat'ta'n yola çıkartıldılar. Ancak Rakka'ya vardıklarında halifenin ölüm haberi geldi. Bunun üzerine Bağdat'a geri getirilmek üzere yola çıktılar fakat Muhammed b. Nuh işkencelere daha fazla dayanamayıp yolda vefat etti. Ahmed b. Hanbel ise Bağdat'a getirilip hapsedildi.²²

Daha sonra hilafete Mu'tasım geçti. O da abisi Me'mûn gibi halku'l-Kur'an fikrini savunuyordu. Bir gün Ahmed b. Hanbel'i tutuklu bulunduğu zindandan huzuruna getirtti. Bu arada İmam Ahmed zindanda 28 ay kalmıştı. Sarayında üç gün boyunca Ahmed b. Hanbel'le tartışan Mu'tasım onun kararlılığını gördükçe kırbaç

²⁰ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c. 11 s. 180-182.

²¹ Hatîb Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, c. 6 s. 91.

²² Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c. 11 s. 232-242-243.

vurulmasını emrediyordu.²³ Ardında öldüğünü düşünerek saraydan atılmasını emretti. Fakat o yaşıyordu ve çok geçmeden iyileşip Mu'tasım ölünceye kadar hadis dersleri okutup fetva verdi. Vakit namazlarında ve cum'a namazlarında camide hazır bulundu.

Mu'tasım'ın vefatından sona 227 yılında hilafet makamına Vâsık geçti.²⁴ Bir ara halku'l-Kur'an meselesi ve fitneler durulmuş gibiydi ancak 228 yılında halife Vâsık bu fitneyi yeniden uyandırdı. Çocuklara medreselerde halku'l-Kur'an ile ilgili meselelerin okutulmasını emretti. 10 yıl boyunca ara ara devam eden bu fitne ve dayatmalar artık insanları bıktırmıştı. Ahmed b. Hanbel, etrafında toplanan öfkeli kalabalığa sakin olunması gerektiğini telkin etmeseydi, Vâsık'ın vermiş olduğu son emir belki de çok daha büyük olayların yaşanmasına sebep olacaktı. Vâsık insanların İmâm Ahmed'in etrafında toplandığı haberini alınca ona, halka sakin olmaları gerektiğini söylemesine rağmen şehri terketmesini emretti. Ahmed b. Hanbel'de yaşananların ardından Vâsık'ın vefatına kadar evine kapanmış ve cemaate çıkmamıştır.²⁵

232 yılında halife olan Mütevekkil, hilafetinden 2 yıl sonra yani 234'te mihne olaylarının sonlandırılmasını ve muhaddislerin kendisinin bulunduğu Semerra şehrine gelip ilim meclislerini oraya taşımalarını talep etti. O sırada Bağdat'ta hadis dersleri veren Ahmed b. Hanbel'i de önce Semerra'ya davet eden halife, ardından ne oldu ise kendisinin davetine icabet edip yola koyulan Ahmed b. Hanbel'e ikinci bir haber gönderip Bağdat'a dönmesini emretti.²⁶ Bağdat'a dönen Ahmed b. Hanbel artık iki oğlu ve yeğeninden başka kimseye hadis rivayet etmedi.

Mütevekkil döneminde, Ahmed b. Hanbel hakkında ehli beytten bir kimseyi barındırıp ona biat edeceği haberi çıktı. Olayı araştırması ve Ahmed b. Hanbel'in evini araması için adam gönderen Mütevekkil, bunun bir iftiradan ibaret olduğunu

²³ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c. 11 s. 252.

²⁴ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c. 11 s. 312.

²⁵ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c. 11 s. 264.

²⁶ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c. 11 s. 265.

anlayınca gönlünü almak için hediyeler sundu ise de Ahmed b. Hanbel hediyeleri kabul etmemiştir.²⁷

1.1.6. Vefatı

Ahmed b. Hanbel 241 yılı Rebülevvel ayının 12. gecesi cum'a günü 77 yaşında vefat etmiştir. Rivayetlerde cenazesine 700 bin ile bir milyon arasında değişen sayıda bir katılım olduğu aktarılmaktadır. Sabahta'n başlayarak insanlar cemaatler halinde onun üzerine cenaze namazı kılmışlar nihayet ikindi namazının ardından kabrine indirilebilmiştir. Abdulvehhâb el-Verrâk'ın cenazede hazır bulunan kalabalıkla ilgili olarak: "Ne cahiliyede ne de İslâmda Ahmed b. Hanbel'in cenazesindeki kalabalık başka bir cenazede bulunmamıştır" sözü bizlere hem cenazedeki hazır bulunanların çokluğunu, hemde İmam Ahmed'in toplum içerisinde ne kadar sevildiğini göstermektedir.²⁸

1.1.7. Eserleri

Ahmed b. Hanbel ömrü boyunca bütün gayretini hadise ve hadis ilimlerine sarf ettiği için kitaplarının neredeyse tamamı bu alanda olmuştur. Öğrencilerine Kur'an ve hadis ilimleri dışında başka şeylerle meşgul olmamalarını tavsiye eder hatta kendisine sorulan meselelerin dahi yazılmasına rıza göstermezdi. Müsned'e özel bir bölüm ayıracağımız için burada ona nisbet edilen diğer kitaplarla ilgili kısa bir bilgi vermekle yetineceğiz.

1- Kitâbu'l-İlel: Ahmed b. Hanbel'in râviler hakkındaki görüşleri öğrencilerinden Ebû Bekr el-Esrem, Hallâl ve oğlu Abdullah tarafından derlenmiştir. Bu kitap oğlu Abdullah'ın bir araya getirdiği tenkitleri ihtiva etmektedir. 1987 yılında Prof. Talat Koçyiğit ve Prof. İsmail Cerrahoğlu'nun tahkiki ile 2 cilt halinde basılmıştır.

2- Kitâbu'z-Zühd: İbn Hacer bu kitapla alakalı olarak, Müsned'in 1/3 hacminde olduğu ve Müsned'de bulunmayan birçok hadis ve âsârın bu kitabın

²⁷ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c. 11 s. 267.

²⁸ Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer b. Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Dâru Hacer, t.s, c. 14 s. 381,424-425.

içerisinde bulunduğunu söylemektedir.²⁹ Bununla birlikte günümüze kadar bu kitapta'n sadece küçük bir cüz basılabılmıştır.

3- Kitâbu'l-Fedâil: 1983 yılında 2 cilt halinde basılmıştır.

4- Kitâbu'l-Ferâiz.

5- Kitâbu'l-Menâsik.

6- Kitâbu'l-Îman.

7- Kitâbu'l-Eşribe.

8- Kitabu'r-Reddi ala'l-Cehmiyyet: Zehebî bu kitabın Ahmed b. Hanbel adına uydurulduğunu söylemektedir.³⁰ Şuayb el-Arnâvut Ahmed b. Hanbel'in müsnedine yaptığı tahkikin mukaddimesinde, kitabın senesinde meçhul bir kimsenin bulunduğunu ve bunun kitabın Ahmed b. Hanbel'e nisbetini zayıflattığını ayrıca içerisinde bulunan bilgilerin, İmâm Ahmed'den aktarılan sahih bilgilerle örtüşmemesi ve selefin îtikâdına muhâlif şeyler barındırmasından dolayı kitabın Ahmed b. Hanbel'e âidiyetinin sahih olmadığını söylemektedir.³¹

9- Hadisu Şu'be.

10- el-Mukaddem ve'l-Muahhar fî Kitabillahi Teâlâ.

11- Cevâbâtu'l-Kur'an

12- Kitabu Nefyi't-Teşbih

13- Kitâbu'l-İmâme

14- Er-Risâle fî's-Salâh: Zehebî bu kitabın da Ahmed b. Hanbel'e nisbetinin sahih olmadığını söylemektedir.³²

15- Kitâbu'l-Fiten

16- Kitâbu Fezâili Ehli'l-Beyt.

²⁹ Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed İbn Hacer el-Askalânî, *Ta'cîlu'l-Menfaâ*, Dâru'l-Beşair, Beyrût 1996, c. 1 s. 244

³⁰ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c. 11 s. 286.

³¹ Ebû Abdillâh Ahmed b. Hanbel b. Hilâl b. Esed eş-Şeybânî, *Müsned*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût 2001, c. 1 s. 49.

³² Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c. 11 s. 330.

17- El-Esmâ ve'l-Künâ.

18- Kitâbu Taati'r-Rasûl.³³

1.2. Müsnedlere Genel Bakış

Tasnîf devrinde başlayıp süregelen iki temel sistem göze çarpmaktadır. Bunlardan birincisi, hadislerin rivayet eden sahâbî ismine göre sıralanması ki bu sistem teknik olarak ale'r-ricâl diye isimlendirilmektedir. Bir diğeri ise hadislerin konularını dikkate alarak oluşturulan eserlerdir. Tasnîfin bu türüne de ale'l-ebvâb denilmektedir. Biz burada sadece ale'r-ricâl tasnîf türleri arasında bulunan müsnedler hakkında bilgi vereceğiz.

Müsnedler; sahâbî râvilerden aktarılan farklı konulardaki rivayetlerin, sahih, hasen ya da zayıf olmasına bakılmaksızın sahâbî isimleri altında toplanmasıdır. Müsned türü eserlerin bir kısmı alfabetik sıralama göz önünde bulundurularak tasnif edilmiştir. Bu kıstas gözetilerek derlenen müsnedler kullanım bakımından diğerlerine nazaran daha kolaydır. Bazı müsned müellifleri ise, kabîle isimleri, İslâm ile müşşeref olmadaki öncelik gibi farklı kriterleri kendilerine temel alarak hadisleri kitaplarında toplamışlardır.³⁴

Müsned türü tasnîflerin oluşturulmasındaki temel gâye, hadisleri toplamaktır. Bundan dolayı içlerinde delil olarak kullanılmaya elverişli olanların bulunabileceği gibi kendisi ile istidlâlin mümkün olmadığı hadisler de mevcuttur.³⁵

Abdurrahman es-Sââtî müsned türü eserlerin faydaları hususunda şu ifadeleri kullanmıştır: “Eskiden müsned türü eserleri sahâbî müsnedlerine göre tertîb etmek faydalı idi. Müsned müelliflerinin amacı, hadisin lafzının ezberlenmesi ve hüküm istinbat edilmesi için hadis lafızlarını tedvîn etmektir. Çünkü ozaman insanlarda hadislerin ezberlenmesi noktasında büyük bir iştiyak vardı. Nitekim bir kimse

³³ Zehebi, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c. 11 s. 330, Ebu'l-Ferec Muhammed b. İshâk b. Muhammed İbn Nedîm, *Fihrist*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût 1997, s. 281, İbnu'l-Cevzî, *Menâkıb*, s. 261-262. Diyânet Vakfı İslam Ansiklopedisi s. 77-78-79.

³⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebi'l-Feyz Ca'fer b. İdrîs Kettânî, *er-Risâle el-Müstetrafe*, Dâru'l-Beşâir el-İslâmiyye, Beyrût, ts.,s. 60.

³⁵ Osman b. Abdurrahman Ebû Amr Takıyyu'd-Dîn İbnu's-Salâh, *Ma'rîfetü Envâi Ulumi'l-Hadis*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, s.109; Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer el-Askalânî el-Askalânî, *en-Nüket ala Kitabi İbni's-Salâh*, İmâdetu'l Bahsi'l İlmî, 1984, c. 1 s. 447.

Kur'an'dan sûre ezberler gibi sahâbîden gelen rivayetleri ezberlerdi. Çünkü onlar ezberlerine itimat eder ve hadislerin kitaptaki yerlerini ve konularını da gayet iyi bilirlerdi.³⁶

Biz burada Ahmed b. Hanbel'in Müsnedi dâhil meşhur olan üç Müsned hakkında bilgi vermek istiyoruz.³⁷

1.2.1. Ebû Dâvûd et-Tayâlisî'nin Müsned'i

Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Cârûd et-Tayâlisî h. 133 yılında Basra'da doğmuş ve h. 203 ya da 204'te yine aynı yerde vefat etmiştir. Kuvvetli hafızaya sahip bir hadis hâfızıdır. Alî b. Medînî onun hakkında; "Ebû Davûd'ta'n hıfzı daha kuvvetli başka bir kimse görmedim" demiştir.³⁸ İlk müsned sahibinin o olduğu söylenmiş³⁹ fakat müsnedinde bulunan hadisleri kendisi değil de öğrencisi Yûnus b. Habîb (v.267) topladığı için bazı muhaddisler bu görüşe katılmamıştır. Mesela Dârekutnî ilk Müsned sahibinin Nuaym b. Hammad, Hatîb el-Bağdâdî Esed b. Mûsâ olduğunu kaydetmektedir.⁴⁰

Ebû Dâvûd'un Müsned'i 1321 tarihinde Muhammed Abdulmuhsîn et-Türkî'nin tahkîki ile Haydarâbâd'da Dâiretu'l-Maarif tarafından basılmıştır. İçerisinde 267 sahâbîden gelen toplam 2890 hadis mevcuttur. Kitapta azda olsa öğrencisi Yûnus b. Habîb'in ziyâdeleri mevcuttur. Et-Tayâlisî'nin Müsned'inde ki hadislerin birçoğu merfû, az bir kısmı ise mürsel, mevkûf, maktû' ve muallâk hadislerden oluşmaktadır. Ebû Dâvûd rivayetlerinin birçoğunu Şu'be b. el-Haccâc'ta'n yapmıştır. Kitabın tertîbi sahâbe müsnedlerine göredir. Ebû Dâvûd, önce aşere-i mübeşşereden gelen hadislerle başlamış ve Abdulah b. Abbâs'ta'n mervî olan hadisler ile kitabını tamamlamıştır.⁴¹

³⁶ Abdurrahman es-Sâ'âtî, el-*Fethu'r-Rabbânî*, Dâru'l-İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, ts.,c. 1 s. 11.

³⁷ Kettânî, er-*Risâle* isimli eserinde 65 adet müsned türü kitap ve müelliflerini ta'nıtmaktadır. Bk. s. 60-76.

³⁸ el-Lakkânî, *Behcetü'l Mehâfil*, Merkezi'n-Nu'mân, ts.,c. s. 235.

³⁹ Kettânî, er-*Risâle*, s. 61; Mustafa bin Abdullah Hâcî Halîfe Kâtib Çelebî, *Keşfu'z-Zunûn*, Mektebetü'l-Müsennâ, Beyrût 1941, c. 2 s. 1679.

⁴⁰ Kettânî, er-*Risâle*, s. 61.

⁴¹ <http://uqu.edu.sa/page/ar/153955> .(19.05.2015).

1.2.2. el-Humeydî'nin Müsned'i

Ebû Bekr Abdullah b. Zubeyr b. İsâ. el-Humeydî diye meşhur olmuş Mekkeli bir muhaddistir. Hocalarının başında Süfyân b. Uyeyne gelmektedir. Hatta Süfyân b. Uyeyne'den on bin hadis ezberlediği kaynaklarda nakledilir. Öğrencileri arasında Buhârî, Ebû Zura' er-Râzî ve Ebû Hâtim er-Râzî gibi hadis ilminde söz sahibi âlimler mevcuttur. el-Humeydî 219 yılında Mekke'de vefat etmiştir.⁴²

Müsned'te Humeydî 182 sahabîden hadis rivayet etmiştir. Aşere-i mübeşşereden gelen rivayetlerle başlamış içerisinde sadece Talha b. Ubeydillah'ta'n hadis rivayetinde bulunmamıştır. Belki de hocası Süfyân b. Uyeyne'den işittiği hadisler arasında Talha b. Ubeydillah'a ait hadis bulunmuyordu. Habîbu'r-Rahmân el-A'zam'i'nin tahkikinde vermiş olduğu rakama göre kitapta 1300 hadis bulunmaktadır. Humeydî'nin müsnedindeki rivayetlerin büyük bir çoğunluğunu hocası Süfyân b. Uyeyne'den işitmiş olduğu hadisler oluşturmaktadır. Süfyân'ın dışındaki hocalarından yaptığı rivayetlerin sayısı ise sadece 48'dir. Kitaptaki hadislerin birçoğu merfûdur. İçerisinde azda olsa mürsel, mevkûf ve maktu' rivayetler de mevcuttur.

Habîbu'r-Rahân el-A'zamîn'nin tahkîki ile 1962 yılında Pakista'n'da 2 cilt halinde basılmıştır. Yûsuf el-Mar'aşlı da Müsned üzerine bir fihrist hazırlamıştır.

1.2.3. Ahmed b. Hanbel'in Müsned'i

Ahmed b. Hanbel, Müsned isimli eserini telif etme gayesini şu şekilde açıklamıştır: “Ben bu kitabı imam/hakem olsun diye telif ettim. İnsanlar Rasulullah (s.a.v.)'in sünnetinde ihtilafa düştüklerinde ona müracaat ederler.”⁴³ Bu değerli eser, günümüze ulaşan en hacimli hadisi kaynağı olması açısından düşünüldüğünde, İmam Ahmed'in bu ifadesinde ne denli haklı olduğu ortaya çıkacaktır. Zira bugün İslâmî İlimler sahasında araştırma yapan herkez mutlaka Müsned'e ihtiyaç duymaktadır. Ebû Mûsâ el-Medînî, Müsned'in meziyetlerini şöyle sıralamıştır: “Bu kitap büyük bir

⁴² Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdrîs b. El-Münzir İbn Ebî Hâtim er-Râzî, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, Dâru İhyai't-Turâsî'l-Arabî, Beyrût 1952, c. 5 s. 56; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c. 10 s. 616.

⁴³ Ebû Mûsâ Muhammed b. Ebî Bekir Ömer b. Muhammed b. Ahmed el-Medînî, *Hasaisu Müsnedi'l-İmam Ahmed*, Mektebetü't-Tevbe, ts.,s. 14.

asıldır. Hadis ehli için güvenilir bir kaynaktır. Ahmed b. Hanbel onu birçok hadis arasından seçmiştir. Neticede bu kitap mutemet bir imam ve anlaşmazlığa düşüldüğünde de sığınmak olmuştur.”⁴⁴

Müsned türü eserler oluşturulurken izlenen yol, eserde rivayeti bulunan her sahabî için özel bir bölüm açıp o bölümün altında o sahabîden aktarılan rivayetlerin toplanmasıdır. Ahmed b. Hanbel de bu metoda uygun olarak Müsned’i oluşturmuştur. Nitekim rivayetleri konusuna bakmaksızın o rivayeti aktaran sahabînin ismi altında toplamıştır. Bunun içindir ki bir sahabî için açılan başlık altında, cum’a namazı, ipek elbise giyinmenin hükmü ve miras hukukuna dair rivayetler bulmak mümkündür.

Ahmed b. Hanbel Müsned’ini yazmaya h. 200 yılında 36 yaşlarında iken başlamıştır.⁴⁵ Müsned’deki hadisleri rihlelerinde yani hadis yolculuklarında işitmiş olduğu yaklaşık 750.000 hadis arasından seçmiştir.⁴⁶ İçerisinde toplam 700’den fazla erkek 96 kadar da bayan sahabînin rivayet etmiş olduğu hadisler mevcuttur.⁴⁷ Ahmed b. Hanbel kitabına önce aşere-i mübeşşerenin Müsnedleri ile başlamış sonra onlara yakın olan sahabîlerin Müsnedlerine geçmiştir. Ardından, ehl-i beyt ve Hâşimoğullarının Müsnedleri gelir. Daha sonra sahabîlerden meşhur olanlar, Mekkeliler, Medîneliler, Şamlılar, Kûfeliler, Basralılar, Ensarın Müsnedleri, kadın sahabîlerin Müsnedleri, kabîlelerin Müsnedleri ve nihayet ismi mübhem bazı sahabîlerin Müsnedleri takip etmektedir. Müsned’de 337 sülâsî rivayet mevcuttur.⁴⁸

İmam Ahmed’in amacı kitabını fıkıh bablarına göre oluşturmak değildi. Onun asıl hedefi kitabına Rasulullah (s.a.v.)’e kadar uzanan muttasıl senetli hadisleri sahabî râvilerini dikkate alarak toplamaktı. Onun bu düşüncesi oğlu Abdullah’a

⁴⁴ Ebû Mûsâ el-Medîni, *Hasaisu Müsnedi’l-İmam Ahmed*, s. 13.

⁴⁵ Ebû Mûsâ el-Medîni, *Hasaisu Müsnedi’l-İmam Ahmed*, s. 18.

⁴⁶ Ebû Mûsâ el-Medîni, *Hasaisu Müsnedi’l-İmam Ahmed*, s. 14.

⁴⁷ Ebû Mûsâ el-Medîni, *Hasaisu Müsnedi’l-İmam Ahmed*, s. 14.

⁴⁸ Sülâsî rivâyet: Hadisi kitabına alan mûsânnif ile Rasulullah (s.a.v) arasında sahâbî râvî, tabiîn ve tebe-i tabiînden olmak üzere sadece üç kişininin bulunduğu rivâyetlerdir. Bk. Mahmud Tahhân, *Teysîru Mustalahi’l-hadis* s. 228.

söylediği şu sözlerinden de anlaşılmaktadır: “Oğul, şu Müsned’i ezberle. Çünkü yakında o insanlar için bir rehber olacaktır.”⁴⁹

Kaynaklarda Müsned’deki hadis sayısı hakkında farklı bilgiler mevcuttur. Mesela İbnu’l-Cevzî içerisinde 30.000 hadis bulunduğunu⁵⁰, İbn Nedîm kırk bin küsur hadis bulunduğunu kaydetmektedir.⁵¹ Muâsır âlimlerden Ahmed Şâkir ise Müsned’deki hadis sayısının 30.000’den fazla 40.000’den az olduğunu belirtmiştir. Tahkîkini Şuayb el-Arnâvut ve Adil Mürşit’in yaptığı baskıya göre ise Müsned’de 27647 hadis mevcuttur. Verilen sayılardaki bu farklılığın sebebi Müsned’deki mükerrer olan rivayetlerin sayılıp sayılmaması veya oğlu Abdullah’ın ziyâdelerinin hesaba katıp katmaması ile ilgilidir. Öyleyse tekrarlar ile ya da ziyâdelerle birlikte 40.000 civarında tekrarlar yahut ziyâdeler çıkartıldığında ise 30.000 civarında hadis mevcuttur diyebiliriz.

Ahmed Abdurrahman es-Sââtî Müsned’deki hadisleri rivayet şekli bakımından altı kısımda mütalââ etmiştir:

1- Ahmed b. Hanbel’in oğlu Abdullah’ın babasından sema’ yolu ile işitmiş olduğu hadisler. Ahmed b. Hanbel’in Müsned’i denilen kısım budur. Kitabın 4/3’lük bölümünü oluşturmaktadır. Bu şekilde olan rivayetlerin evvelinde, haddesenâ Abdullah, haddesenâ Ebî ibâresi mevcuttur.

2- Abdullah’ın babasından ve başka muhaddislerden işitmiş olduğu hadisler. Bunlar çok azdır.

3- Abdullah’ın babasından ve başka muhaddislerden rivayet etmiş olduğu hadisler. Bu kısım hakkında âlimler Abdullah’ın ziyâdeleri ismini vermişlerdir.

4- Abdullah’ın babasına okumuş olduğu ancak ondan işitmediği hadisler. Bu şekilde olan rivayetler de azdır.

5- Abdullah’ın babasına okumadığı ancak ondan da işitmediği ancak babasının kitabından onun el yazısıyla yazılı olarak bulunduğu hadisler.

⁴⁹ İbnu’l-Cevzî, *Menâkıb*, s. 271; Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, c. 11 s. 327.

⁵⁰ İbnu’l-Cevzî, *Menâkıb*, s. 271.

⁵¹ İbn Nedîm, *Fihrist*, s. 281.

6- Ebû Bekir el-Katî'nin, Abdullah ve Ahmed b. Hanbel'in dışındaki kimselerden yaptığı rivayetler. Rivayet şekli bakımından Müsned'deki hadislerin en azını bu kısım oluşturmaktadır.

es-Sââtî Müsned'deki hadisleri rivayet şekli bakımından altı kısımda değerlendirdikten sonra şöyle demiştir: “3. ve 6. kısımlar hariç geri kalan kısımların tamamı Müsned'dendir. Çünkü 3. kısım Abdullah'ın 6. kısım ise el-Katî'nin ziyadeleridir.”⁵²

1.2.4. Müsned'in Üzerine Yapılan Çalışmalar

Ahmed b. Hanbel'in Müsned'i günümüze kadar büyük bir ilgi görmüş ve eser üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar genel olarak tahkik, tasnif, tertib ve Müsned'in muhtelif yönlerini ta'nitmak amacıyla kaleme alınmış eserlerdir.

Müsned'in ilk baskısı 1313'te Kahire'de 6 cilt halinde yapılmıştır. Ahmed Şâkir bu baskıyı esas alarak hadisleri numaralandırmak sureti ile tahkik yapmaya başlamış ancak 1958'te vefatından sonra çalışmayı Hamza Ahmed ez-Zeyn tamamlamıştır. Müsned'in bir diğer önemli tahkiki ise Şuayb el-Arnâvut ve Adil Mürşit tarafından yapılmıştır. Son 5 cildi fihrist olmak üzere 50 ciltten oluşmaktadır.

Müsned üzerine yapılan çalışmalar arasında belki de en önemlisi onun mûsânef tertibine getirmesidir. İbn Zeknûn Ali b. Hüseyin tarafından yapılan el-Kevâkibu'd-Derârî isimindeki bu çalışmada Müsned'deki hadisler Buhârî'nin Sahîh'indeki bablara göre tertip edilmiştir. Ahmed Abdurrahman es-Sââtî, Müsned'deki hadisleri konularına göre tertip etmiştir. el-Fethu'r-Rabbânî ismini verdiği bu çalışmaya daha sonra bir de Bulûğu'l-Emânî min Esrâri'l-Fethi'r-Rabbânî ismi ile şerh yazmıştır. İbn Asâkir, Tertîbu Esmâi's-Sahâbeti Ellezîne Ahrace Hadîsehüm Ahmed b. Hanbel fi'l-Müsned isimli eserinde Müsned içerisinde rivayeti bulunan sahabenin isimlerini fihrist haline getirmiştir. İbn Hacer, İtrâfu'l-Müsnedi'l-Mu'telî bi Etrâfi'l-Müsnedi'l-Hanbelî ismini verdiği eserinde Müsned'de geçen hadislerin bir kısmını verip sonrada senedini zikretmiştir. Bu yolla Müsned içerisindeki hadislere ulaşmak kolaylaşmaktadır. Hadis edebiyatında bu türden

⁵² Abdurrahman es-Sââtî, el-Fethu'r-Rabbânî, c. 1 s. 19.

eserlere etraf kitapları denilmektedir. Bu paragrafta ismini zikrettiğimiz eserler Müsned içerisindeki hadisleri daha kolay bulmak için kaleme alınmıştır.

Hâfız el-İrâkî ve Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzî tarafından ortaya atılan Müsned'deki 24 hadisin uydurma olduğu iddiasına karşılık İbn Hacer el-Askalânî, el-Kavlu'l-Müsedded fi'z-Zebbi ani'l-Müsnedi li'l-İmam Ahmed isimli eserini kaleme almış ve bu iddaları çürütmeye çalışmıştır. Ayrıca muâsır âlimlerden Nâsıruddin el-Albâni de Müsned'e yönelik bazı eleştirilere cevap vermek üzere ez-Zebbü'l-Ahmed an Müsned-i'l-İmam Ahmed isminde bir eser kaleme almıştır. Ebû Mûsâ el-Medînî, Hasâisu'l-Müsned eserinde Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed el-Cezerî de el-Mıs'adu'l-Ahmed fi Hatm-i Münedi'l-İmam Ahmed isimli eseri ile Müsned'in farklı yönlerini ele alarak ta'nıtmışlardır. Zevâid edebiyatının en ta'nınmış simalarından olan el-Heysemî, kütübi sittede bulunmayıp Ahmed b. Hanbel'in Müsned'i içerisinde yer alan hadisleri toplamış ve bablara ayırmıştır. Heysemî bu eserine, Ğâyetü'l-Maksat fi Zevâidi'l-Müsned adını vermiştir. Ebu'l-Hasan b. Abdu'l-Hâdî es-Sindî, kaleme aldığı haşiyesinde Müsned'deki hadisleri şerh etmiştir. Bu eser Hâşiyetu Müsnedi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel ismi ile basılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

MÜSNED'E YÖNELİK TENKİTLER VE DEĞERLENDİRMELER

1.1. Müsned'deki Mevzû Hadislerin Varlığı Problemi

Âlimler hadislere mevzû hükmü verme noktasında bazen görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Tabii ki bu ihtilaflarında bir takım etkenler göze çarpmaktadır. Bu etkenlerin başında hadisin râvileri hakkındaki görüş ayrılıkları gelmektedir. Örneğin bazı âlimlere göre bir râvi kezzâb\yalancı olurken, diğerlerine göre müttehem bi'l keziib\yalanla itham olunmuş ya da daîf cidden\şiddetli derecede zayıf olabilmektedir. İşte bu görüş ayrılığına bağlı olarak da hadis hakkında verilen hüküm değişiklik gösterebilir. Ayrıca âlimlerin hadisin metni ile alakalı verdikleri hükümlerin farklılık arzemesi durumunda da hadise verilen hükmün farklı olduğu görülecektir. Hadis münekkidi çoğu kez râvilerin hata ettiği hadisler hakkında şiddetli zayıf, bâtıl, münker, aslı yok veya mevzû gibi hükümler vermektedirler. Bununla birlikte o rivayette hata yapan râviler, yaptıkları diğer rivayetlerin terk edilmesini gerektirecek derecede zayıf değillerdir.

Ahmed b. Hanbel'in Müsned'indeki hadislerin sıhhat bakımında sıralaması yapılırken farklı yaklaşımlar olduğu görülecektir. Âlimlerden bir kısmı mevzû hadislerin varlığını kabul ederken diğerleri ise bu görüşü reddetmiş ve bunu ispat sadedinde de kitaplar kaleme alınmıştır. Mesela Müsned'de mevzû hadislerin varlığını kabul etmeyenlerden birisi Ebû Mûsâ el-Medîni'dir. İbn Kesîr ise Ebû Mûsâ'nın görüşünün aksine Müsned içerisinde zayıf hatta mevzû hadislerin bulunduğunu kaydeder.⁵³ Yine Müsned'deki hadislerin sıhhati hususunda farklı düşününlerler arasında Ebu'l-Alâ el-Hemezânî ve Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzî'yi görebiliriz. Bu iki âlimden Ebu'l-Alâ Müsned'de mevzû hadislerin varlığını kabul etmezken İbnu'l-Cevzî ise aksi yönde görüş beyan edip Müsned'de mevzû hadislerin varlığını kabul etmektedir.

⁵³Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr, *İhtisârü Ulûmi'l-Hadîs*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrût, ts., s. 31.

Aslında meseleye bu iki âlimin mevzû hadise yaptıkları ta'nım noktasından yaklaşırsak ortada bir tenakuzun olmadığını görürüz. Ebu'l-Ferec'in ıstılahında bir hadisin mevzu olması için muhaddisin yalana kast etmiş olması şart değildir. Bilakis hakkında batıl olması noktasında delil bulunan hadis mevzûdur. Oysa Ebu'l-Alâ'ya göre hadisin mevzû olabilmesi için râvinin yalana kast etmiş olması gerekmektedir.⁵⁴

Bu babta öne çıkan ihtilaf Hâfız el-İrâkî ve İbn Hacer el-Askalanî arasında yaşanmıştır. İrâkî ve İbn'ul-Cevzî, Müsned içersinde 24 ta'ne mevzû hadis bulunduğunu belirtmiştir. İbn Hacer ise iddia edilen bu hadislere cevap olarak tam adı el-Kavlu'l-Müsedded fi'z-Zebbi an Müsned el-İmam Ahmed isminde bir eser kaleme almıştır. Bu eserinde önce İrâkî ve İbn'ul-Cevzî'nin birlikte mevzû hükmü verdiği dokuz hadisi, ardından sadece İbn'ul-Cevzî'nin Mevzû hükmü verdiği 15 hadisi ele alıp değerlendirmiş ve hiçbirinin mevzû olmadığı sonuncuna varmıştır. Burada Müsned içersinde mevzû olduğu söylenen hadisleri İbn Hacer'in el-Kavlu'l-Müsedded isimli eserindeki sıralamaya riayet ederek hadisler hakkında yapılan değerlendirmeleri ve verilen hükmü belirtmeye çalışacağız.

1.1.1. Birinci Hadis

حَدَّثَنَا أَبُو الْمَغِيرَةِ، حَدَّثَنَا ابْنُ عَيَّاشٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي الْأَوْزَاعِيُّ وَغَيْرُهُ، عَنِ الرَّهْرِيِّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ بْنِ الْخَطَّابِ، قَالَ: وُلِدَ لِأَخِي أُمِّ سَلَامَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غُلَامٌ، فَسَمَّوْهُ: الْوَلِيدَ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " سَمَّيْتُهُ بِرَأْسَمَاءِ فَرَاعَتِكُمْ، لِيَكُونَ فِي هَذِهِ الْأُمَّةِ رَجُلٌ يُقَالُ لَهُ: الْوَلِيدُ، لَهُوَ شَرُّ عَلَى هَذِهِ الْأُمَّةِ مِنْ فِرْعَوْنَ لِقَوْمِهِ. "

Hz. Ömer'den (r.a.):

109- Hz. Peygamber (s.a.v.)'in eşi Ümmü Seleme (r.a.)'nın kardeşinin çocuğu oldu. Ona el-Velîd ismini verdiler. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Ona firavunlarınızın ismini koydunuz. Şüphesiz bu ümmet içersinde el-Velîd

⁵⁴ Ebu'l-Abbas Ahmed b. Abdi'l-Halîm Takiyyü'd-Dîn b. Teymiyye, *Mecmûu'l-Fetâvâ*, Mecmûu'l Melek, Suûd 1995, c. 1 s. 248-249.

denilen bir adam olacak. Onun bu ümmete olan şerri Firavun'nın kavmine olan şerrinden daha fazladır".⁵⁵

Hâfiz Îrâkî'nin mevzû olduğunu iddia ettiği ilk hadis budur.⁵⁶ Ayrıca İbnu'l-Cevzî bu rivayet hakkında: "İsmâil b. Ayyâş bu hadisi muhtelit iken rîvâyet etmiştir"⁵⁷ yorumunda bulunmuştur. İbn Hibbân ise: "Bu bâtil bir haberdir. Bunu Rasulullah (s.a.v.) söylememiştir. Hz. Ömer rivayet etmemiştir. Ne Saîd b. Müseyyib ne de Zührî aktarmış değildir ve bu senetle Evzâî'nin hadisi de değildir."⁵⁸

Hâkim ve Beyhakî de bu rivayeti kitaplarına almış, Beyhakî, Bişr b. Bekir ve Velîd b. Müslim tariki ile zikretmiş ve hadisi Said b. Müseyyib'e dayandırıp bunun hasen bir mürsel olduğunu vurgulamıştır.⁵⁹ Hâkim ise hadisi, Nuaym b. Hammâd ve Velîd b. Müslim tariki ile zikredip Ebû Hureyre'ye dayandırmış aradından bunun Buhârî ve Müslim'in şartını taşıyan sahih bir hadis olduğunu ancak Şeyhay'nın bunu kitaplarına almadıkları bilgisini aktarmıştır. Zehebî'de Hâkim'e bu yorumunda muvafakat göstermiştir.⁶⁰ Ancak Suyûtî, Hâkim'in isnadını eleştirmiş ve şazz olduğunu söylemiştir.⁶¹ Ayrıca Hâkim'in hem de Beyhakî'nin senedinde bulunan Velîd b. Müslim'in tedlîsi tesviye⁶² yapan bir kimse olduğu vurgulanmıştır.⁶³

Müsned'i tahkik eden Ahmed Şâkir ve Şuayb el-Arnâvut ise hadise düştükleri dipnotta bu rivayetin zayıf olduğunu belirtmişlerdir. Çünkü hadisin senedinde ki Saîd b. Müseyyib, Hz. Ömer'den hadis işitmemiştir. Öyleyse Hz. Ömer'in senette zikri

⁵⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 1 s. 265.

⁵⁶ Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer el-Askalânî, *el-Kavlü'l-Müsedded*, Mektebetü İbn Teymiyye, Kâhire, ts.,s. 12.

⁵⁷ Cemâlu'd-Dîn Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed İbnu'l-Cevzî, *el-Mevzûât*, el-Mektebe es-Selefiyye, Medîne 1996, c. 2 s. 46.

⁵⁸ Muhammed b. Hibbân et-Temîmî, *el-Mecrühîn*, Dâru'l-Va'y, Halep, ts.,c. 1 s. 125

⁵⁹ Ebû Bekîr Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Mûsâ el-Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrût, ts., s. 6 s. 505.

⁶⁰ Ebû Abdillâh el-Hâkim Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed Hâkim, *Müstedrek*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrût 1990, c. 4 s. 539.

⁶¹ Abdurrahman b. Ebî Bekir Celâluddîn Suyûtî, *el-Leâliu'l-Mesnûâ*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrût 1996, c. 1 s. 101.

⁶² Ravinin hadisi hocasından rivayet edip, sonra biri diğeri ile karşılaşmış iki sika ravi arasından zayıf olan raviyi düşürmesidir. Bkz. Ebû Hafs Mahmud b. Ahmed b. Mahmud Tahhân, *Teysîru Mustalahi'l-Hadîs*, Mektebetü'l-Meârif, 2004, s. 98.

⁶³ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c. 9 s. 211; Abdurrahman b. Ebî Bekir Celâluddîn Suyûtî, *Esmâu'l-Müdekkisîn*, Dâru'l-Cil, Beyrût, ts.,s. 102.

hatadır.⁶⁴Nitekim Dârekutnî bu hadisi rivayet eden İsmâil b. Ayyâş'ın dışındaki râvîlerin Evzaî'den yaptıkları ve senette Hz. Ömer'in geçmediği varyantın doğru olduğunu bildirmiştir.⁶⁵

İbn Hacer hadisin râvîleri arasında yer alan İsmâil b. Ayyâş'ın muhtelit olduğu görüşünü isabetli bulmamıştır. Çünkü âlimlerin birçoğu İsmâil b. Ayyâş'ın Şamlılardan aktardığı hadislerin kavî olduğu kanaatindedir.⁶⁶ Değerlendirdiğimiz hadisinde Şamlı olan Evzaî'den aktardığı için rivayete İsmâil b. Ayyâş üzerinden yaklaşıp mevzû hükmü vermek mümkün gözükmemektedir.

1.1.2. İkinci Hadis

حَدَّثَنَا حَجَّاجٌ، حَدَّثَنَا فِطْرٌ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ شَرِيكٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الرَّقِيمِ الْكِنَانِيِّ، قَالَ: خَرَجْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ زَمَنَ الْجَمَلِ فَلَقِينَا سَعْدَ بْنَ مَالِكٍ بِرَهْمَا، فَقَالَ: "أَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِسَدِّ الْأَبْوَابِ الشَّارِعَةِ فِي الْمَسْجِدِ، وَتَرْكِ بَابِ عَلِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ."

Sa'd b. Mâlik'ten r.a.:

1511- el-Kinânî dedi ki: Cemel vâkıâsı zamanında Medîne'ye gittik. Orada Sa'd b. Mâlik ile karşılaştık. Sa'd şöyle dedi: 'Rasûlullah (s.a.v.) mescide bitişik olan bütün kapıların kapatılmasını, Hz. Ali'nin kapısının hâli üzere bırakılmasını emretti'.⁶⁷

Hadisin senesinde geçen ikirâvî ile alakalı birtakım tenkitler mevcuttur. Bu râvîlerden ilki Abdullah b. Rukkaym el-Kinânî'dir. Hakkında genel kanaat meçhul olduğu yönündedir.⁶⁸ Diğer râvî ise Abdullah b. Şerîk'tir. Onun hakkında rical kitaplarında farklı görüşler bulmak mümkündür. Mesela Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn ve Ebû Zura' gibi âlimler sika olduğunu belirtmişlerdir.⁶⁹ Bunun

⁶⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 1 s. 265; Ebû Abdillâh Ahmed b. Hanbel b. Hilâl b. Esed eş-Şeybânî, *Müsned*, Dâru'l-Hadîs, Kâhire 1995, c. 1 s. 212.

⁶⁵ Ebu'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed b. Mehdi ed-Dârekutnî, *el-İlelu'l-Vâride fi'l-ehâdisi'n-Nebeviyye*, Dâru Taybe, Riyâd 1985, c. 2 s. 159.

⁶⁶ İbn Hacer, *el-Kavlu'l-Müsedded*, s. 12-13; Yusuf b. Abdurrahman b. Yusuf Ebu'l-Haccâc el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, Müessesetü'r-Risale, Beyrût 1980, c. 3 s. 171-72-173; Zehebî, *Şiyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c. 8 s. 314.

⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 3 s. 98.

⁶⁸ el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. 14 s. 506.

⁶⁹ el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. 15 s. 88.

yanında kaynaklarda onun önceleri hadis uydurmakla meşhur Muhtâr es-Sekafî'ye tabî olduğu daha sonra tevbe ettiği bilgisi mevcuttur.⁷⁰ İbn Hacer ise sadûk ve şia taraftarı olduğu bilgisini aktarmıştır.⁷¹

İbnu'l-Cevzî bu hadise, Buhâri ve Müslim'in sahihlerine aldıkları hadise⁷² muâriz olduğu gerekçesi ile mevzû hükmü vermiştir.⁷³ İbnu'l-Cevzî'nin hadise yönelttiği bu tenkidi yerinde bulmayan İbn Hacer şu ifadelerle yer vermiştir: "İbnu'l-Cevzî'nin bu hadis ile alakalı, sadece Buhâri ve Müslim'de geçen rivayete ters düştüğü iddiası ile mevzû ve batıl hükmü vermesi mücerret vehim ile hadisleri reddetmekten başka bir şey değildir. Hadise mevzû hükmü verebilmek için aralarının cem edilmesinin mümkün olmaması gerekir. Ayrıca hadislerin arasının ilk anda cem edilememesi daha sonrada cem edilemeyeceği anlamı taşımaz. Çünkü bütün ilim sahiplerinin üzerinde daha iyi bir bilen vardır. Buna benzer durumlarda şüpheden uzak olan, hadise direk batıl hükmü vermemektir. Bilakis kendisine kapalı olan nokta'nın başka bir âlime açılıncaya dek beklemeksi gerekmektedir".⁷⁴

İbn Hacer'in ifadelerinden anlaşılın o ki sahihaynda ki hadis ile Müsned'deki hadis arasında bir tenakuz bulunmamaktadır. Çünkü Müsned'de geçen ve Hz. Ali'nin kapısı hariç diğer kapıların kapatılmasını emreden hadis ile sahihaynda ki Hz. Ebû Bekr'in küçük kapıcıları hariç diğer kapıların kapatılmasını emreden hadis birbirinden farklıdır. Şöyle ki Hz. Ali'nin evi mescidde olduğu için onun kapısının kapatılması mümkün değildi. Ancak sahihaynda geçen hadisten anlaşılın insanların mescide girişlerini kolaylaştıran küçük kapıların kapatılmasıdır. Ayrıca Hz. Peygamber bunu vefat edeceği sıradaki hastalığında emretmiştir. Dolaylı olarak bundan Hz. Peygamber'in vefatının ardından hilafete Hz. Ebûbekîr'in geçmesi gerektiği anlamıda çıkartmak uzak değildir.⁷⁵ Ayrıca bu hadisi sadece Ahmed b.

⁷⁰ Zehebî Ebu Abdillâh Muhammed bin Ahmed, *Mizânu'l-İ'tidâl*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût 1963, c. 2 s. 439.

⁷¹ İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s. 514.

⁷² Muhammed b. İsmail Ebû Abdillâh Buhârî, *Sahîh*, Dâru Turuki'n-Necât, c. 1 s. 100; Müslim İbn Haccâc Ebu'l-Hasan el-Kuşeyrî en-Neysâbûrî, *Sahîh*, Dâru İhyâi't-Turâs el-Arâbî, Beyrût, c. 4 s. 1854.

⁷³ İbnu'l-Cevzî, *el-Mevzûât*, c. 1 s. 367.

⁷⁴ İbn Hacer, *el-Kavlû'l-Müsedded*, s. 16.

⁷⁵ İbn Hacer, *el-Kavlû'l-Müsedded*, s. 19.

Hanbel rivayet etmemiş kütübü sitte müelliflerinden Nesâî, Esbât b. Muhammed'in Fatır'dan aktardığı varyantı ile hadisi kitabına almıştır.⁷⁶

Değerlendirdiğimiz bu hadise mevzû hükmünü vermeyi gerektirecek bir sebep görülmemektedir. Hadis, Şuayb el-Arnâvut ve Ahmed Şâkir'in ifade ettikleri gibi Abdullah b. Rukkaym el-Kinânî'nin cehalet/bilinmemesi illetine binaen zayıftır.

1.1.3. Üçüncü Hadis

حَدَّثَنَا وَ كَيْعُ، عَنْ هِشَامِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ عُمَرَ بْنِ أَبِي سَلِيمٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: " كُنَّا نَقُولُ فِي زَمَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: رَسُولُ اللَّهِ خَيْرُ النَّاسِ، ثُمَّ أَبُو بَكْرٍ، ثُمَّ عُمَرُ " وَلَقَدْ أُوتِيَ ابْنُ أَبِي طَالِبٍ ثَلَاثَ خِصَالٍ، لِأَنَّ تَكُونَ لِي وَاحِدَةً مِنْهُنَّ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ حُمْرِ الدَّعَمِ " رَوَاهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَلَابُحًا، وَوَلَدَتْ لَهُ، وَسَدَّ الْأَبْوَابَ إِلَّا بَابَهُ فِي الْمَسْجِدِ، وَأَعْطَاهُ الرَّايَةَ يَوْمَ خَيْبَرَ. "

İbn Ömer'den (r.a.):

4797- İbn Ömer dedi ki: "Biz Rasulullah'ın (s.a.v.) zamanında şöyle derdik: "İnsanların en hayırlısı Rasulullah'tır. Sonra Ebû Bekir, sonra Ömer'dir." Ali b. Ebî Talib' üç özellik verilmiştir ki, o özelliklerden birinin bende bulunması, benim için kırmızı develerden daha sevimlidir: "Resulullah (s.a.v.) onu kızını ile evlendirmiş ve ondan çocuğu olmuş, (Resulullah) Hz. Ali'nin kapısı hariç mesciddeki diğer kapıların kapatmış ve Hayber günü sancağı Ali'ye vermiştir."⁷⁷

İbnu'l-Cevzî şu an incelemekte olduğumuz hadisi Mevzûât'ına almış ve râvilerden Hişam b. Sa'd'ı gerekçe göstererek hadisin mevzû olduğuna hükmetmiştir.⁷⁸ Ancak cerh ve tadil ile alakalı kitaplara müracaat edildiğinde, Hişam'ın zayıf olduğunu ama bu zayıflığın onun hadislerine mevzû hükmü verecek derecede olmadığı görülecektir.⁷⁹ Şunu da belirtelim ki, İbnu'l-Cevzî bir önceki hadise mevzû hükmü verirken öne sürmüş olduğu sahihaynda olmama gerekçesini burada da zikretseydi kendi içinde tutarlı olmuş olurdu. Zira şu an ele aldığımız hadisin konusu bir önceki hadis ile örtüşmektedir.

⁷⁶ Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali el-Horôsânî en-Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût 2000, c.7 s.424.

⁷⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c.8 s.416.

⁷⁸ İbnu'l-Cevzî, *el-Mevzûât*, c. 1 s. 364

⁷⁹ el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. 30 s. 205.

Hadisibeş ayrı müellifdaha kitaplarında zikretmiştir. Hallâl ve İbn Ebî Şeybe, Ahmed b. Hanbel'in isnadı ile rivayet etmiştir.⁸⁰ İbn Ebî Âsım ise, hadisi iki farklı senet ile rivayet etmiş. İlkinde senedin sonunu İbn Ebî Şeybe'de bitirerek rivayeti aktarmış. Diğerinde ise Abdullah b. Dâvûd tariki ile rivayet etmiştir.⁸¹ Ayrıca, Abdullah b. Dâvûd'un bulunduğu senetle hadisi aktaranlar arasında Ebû Ya'lâ da mevcuttur.⁸² Tahâvî ise Ebû Nuaym tariki ile hadisi tahric etmiştir.⁸³ Ancak bu rivayetin tüm varyantlarında da Hişâm b. Sad bulunmaktadır.

Ahmed Şâkir, İbnu'l-Cevzî'nin hadisi Mevzûât'ında zikretmesini hata olarak nitelemiş ve isnadının sahih olduğu belirtmiştir.⁸⁴ Şuayb el-Arnâvut ise hadise Hişâm b. Sad'dan ötürü zayıf hükmü vermiştir.

1.1.4. Dördüncü Hadis

حَدَّثَنَا يَزِيدُ، خُبْرَنَا أَصْبَعُ بْنُ زَيْدٍ، حَدَّثَنَا أَبُو بِيْشْرِ، عَنْ أَبِي الرَّاهِرِيِّ، عَنْ كَثِيرِ بْنِ مَرْةِ الْحَضْرَمِيِّ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " مَنْ أَحْتَكَرَ طَعَامَ الرَّبْعَيْنِ لَيْلَةً، فَقَدْ بَرَى مِنَ اللَّهِ تَعَالَى، وَبَرَى اللهُ تَعَالَى مِنْهُ، وَأَيُّمَا أَهْلٌ عَرَصَةَ أَصْبَحَ فِيهِمْ أَمْرٌ جَائِعٌ، فَقَدْ بَرَأَتْ مِنْهُمْ نِمَةٌ اللهُ تَعَالَى. "

İbn Ömer'den (r.a.nhüma):

4880- Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Kim kırk gece yiyecek stok ederse, muhakkak ki o Allah'dan, Allah'da ondan beri olmuştur. Ve herhangi bir belde halkı arasında aç bir kimse sabahlarsa, Allah'ın zimmeti onlardan beri olmuştur."⁸⁵

İbnu'l-Cevzî'nin Mevzûât isimli eserinde zikredip mevzû hükmü verdiği hadislerden birisi de şu an bahsimize konu olan hadistir.⁸⁶ İbnu'l-Cevzî

⁸⁰ Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed b. Hârûn b. Yezîd Hallâl, *es-Sünne*, Dâru'r-Râye, Riyâd 1989, c. 2 s. 399; Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed b. İbrahim b. Ebî Şeybe, *Müsânnef*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyâd 1989, c. 6 s. 349.

⁸¹ Ebû Bekir b. Ebî Âsım, *es-Sünne*, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 1980 c. 2 s. 569.

⁸² Ebû Ya'lâ Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ b. Yahyâ b. İsâ, *Müsned*, Dâru'l-Me'mûn, Şam 1984, c. 9 s. 452.

⁸³ Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme b. Abdi'l-Melik Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-Âsar*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût 1994, c. 9 s. 188.

⁸⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 4 s. 204. Muh: Ahmed Şâkir.

⁸⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 8 s. 481.

⁸⁶ İbnu'l-Cevzî, *el-Mevzûât*, c. 2 s. 242.

karaborsacılık ile alakalı bir kısım hadisleri kitabının ilgili yerine almış ve bazı gerekçelerle sahih olmadığına hüküm etmiştir. Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde geçen hadisle ilgili olarak ise senetteki Esbağ b. Zeyd'in üzerinde durmuş, İbn Adiyy ve İbn Hibbân'dan nakillerde bulunmak sureti ile Esbağ b. Zeyd'den gelen rivayetlerin sahih olmadığını delillendirmeye çalışmıştır.⁸⁷ Öyleyse İbnu'l-Cevzî'nin hadise mevzû hükmü vermesindeki temel nokta Esbağ'dır.

İbn Adiyy, Esbağ b. Zeyd'in yaptığı ve arasında şu an araştırmamıza konu olan hadisinde bulunduğu bazı rivayetlere atıfta bulundukta'n sonra "Esbağ'ın yaptığı bu rivayetler şâzdir"⁸⁸ derken, İbn Hibbân ise Esbağ b. Zeyd ile alakalı olarak: "Çok hata eden birisidir. Tek kaldığı rivayetleri delil olarak kullanmak sahih değildir" ifadelerine yer vermiştir.⁸⁹

Esbağ'ı zayıf bir râvi olarak görenler bulunmakla birlikte bütün âlimlerin bu konuda hemfikir değildir. Nitekim Yahyâ b. Maîn, Esbağ'ı sika olarak görürken, Ahmed b. Hanbel, Nesâî ve Ebû Hâtim de, Esbağ'da bir beis olmadığını ifade etmiştir.⁹⁰ Öyleyse İbnu'l-Cevzî'nin, Esbağ ile alakalı yukarıda verdiğimiz cerh ifadelerine dayanarak hadise mevzû hükmü vermesi isabetli olmamıştır. Zira Esbağ'ın, Hz. Peygamber'e yalan söz uydurduğu veya yalan ile itham olunduğu bilgisi mevcut olmamakla birlikte, Esbağ'ı sika olarak bile değerlendirenler mevcuttur.

Esbağ ile ilgili genel kanaati belirttikten sonra, hadisin râvileri arasında yer alan Ebû Bişr el-Umlûkî'nin de kaynaklarımızda meçhul olduğu bilgisi mevcuttur. Öreğin Ebû Hâtim ve Ebu'l-Mehâsin el-Hüseynî'de buna dikkat çekmiştir.⁹¹

Burada senetle alakalı önemli bir ayrıntıya dikkat çekmek istiyoruz. İbn Hacer'in senette Ebû Bişr olarak künyesi geçen râviyi, Ca'fer b. Ebî Vahşiyye⁹²

⁸⁷ İbnu'l-Cevzî, *el-Mevzûât*, c. 2 s. 243.

⁸⁸ Ebû Ahmed b. Adiyy, *el-Kâmil*, el-Kütüb el-İlmiyye, Beyrût 1997, c. 2 s. 105.

⁸⁹ İbn Hibbân, *el-Mecrühîn*, c. 1 s. 174.

⁹⁰ el-Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, c. 3 s. 302; Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl*, c. 1 s. 270.

⁹¹ Ebû Hâtim Abdurrahman b. İdris b. el-Münzir, *el-İlel*, Metâbiu'l-Humeydî, 2006, c. 3 s. 665; Ebû Hâtim Abdurrahman b. İdris b. el-Münzir, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, Dâru İhyai't-Turâs el-Arabî, Beyrût 1952, c. 9 s. 347; Ebu'l-Mehâsin Şemsuddîn Ebu'l-Mehâsin Muhammed b. Ali b. El-Hasan b. Hamza el-Hüseynî, *el-İkmâl*, Menşûrâtu Câmiati'd-Dirâse el-İslâmiyye, Pakista'n, ts., s. 490.

⁹² İbn Hacer el-Askalânî, *el-Kavlu'l-Müsedded*, s. 22.

olarak ta'nıtmasının hata olduğu kanaatindeyiz. Çünkü bizzat İbn Hacer farklı kitaplarında Ebû Bişr künyeli bu râviyi meçhul olarak ta'nıtmıştır.⁹³ El-Heysemî'de Mecmau'z-Zevâid isimli eserine mezkûr hadisi aldıkta'n sonra şu açıklamada bulunmuştur: "Bu hadisi Ahmed b. Hanbel⁹⁴, Ebû Ya'lâ⁹⁵, el-Bezzâr⁹⁶ ve Taberânî de⁹⁷ zikretmiştir. Hadisin râvilerinden Ebû Bişr el-Umlûkî'yi İbn Maîn zayıf kabul etmiştir."⁹⁸ Heysemî'nin açıklamasından da anlaşılıyor ki Ebû Bişr künyeli râvi, İbn Hacer'in tesbit ettiği Ca'fer b. Ebî Vahşiyye değildir. Üstelik bu tesbitin hatalı olduğu iki râvinin hoca-talepe ilişkileri araştırıldığında daha bariz bir şekilde görülecektir. Mesela Esbağ b. Zeyd'in hocalarına bakılırsa el-Umlûkî'yi göreceğiz.⁹⁹ Yine Ebû Bişr el-Umlûkî'nin hocaları araştırıldığında senedimizdeki Ebû Zâhiriyye karşımıza çıkacaktır.¹⁰⁰

Bu hadisi İbn Ebî Şeybe, Ebû Ya'lâ ve Ebû Nuaym, Yezîd b. Hârûn tariki ile zikretmiştir.¹⁰¹ Hâkim ise Amr b. el-Husayn kanalı ile tahrir etmiştir. Ancak Zehebî, Amr b. el-Husayn'ın şiddetli zayıf bir râvi olduğunu ifade etmiştir.¹⁰² Ayrıca, Ebû Zur'â, Ebû Hâtim ve Dârekutnî'de gibi âlimler de Amr'ın şiddetli zayıf olduğunu vurgulamıştır.¹⁰³

Ulaştığımız bilgiler bize hadisin ne İbnu'l-Cevzî'nin belirttiği gibi mevzû olduğunu ne de İbn Hacer'in ifade ettiği gibi sahih olduğunu göstermektedir. Müsned'deki hadise senet cihetiyle iki râvi üzerinden eleştiriler mevcuttur ki biz bunu yukarıda belirttik. Öyleyse hadis Esbağ b. Zeyd'in zayıf bir râvi olması, Ebû

⁹³ Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer el-Askalânî, *Lisânu'l-Mîzân*, Dâru'l-Beşâir el-İslâmiyye, 2002, c. 9 s. 21; İbn Hacer, *Ta'cîlu'l-Menfaâ'*, c. 2 s. 418.

⁹⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 8 s. 481.

⁹⁵ Ahmed b. Ali b. El-Müsennâ b. Yahyâ el-Mevsîlî, *Müsnedi Ebî Ya'lâ*, *Müsned*, Dâru'l-Me'mûn, Şam 1984, c. 10 s. 115.

⁹⁶ Ebû Bekir Ahmed b. Amr b. Abdi'l-Hâlik b. Hallâd el-Bezzâr, *Müsned*, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, Medine 2009, c. 12 s. 14.

⁹⁷ Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb el-Lahmî et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, Dâru'l-Harameyn, Kâhire, ts., c. 8 s. 210.

⁹⁸ Ebu'l-Hasan Nuru'd-Dîn Ali b. Ebî Bekir el-Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, Mektebetü'l-Kudsî, Kâhire 1994, c. 4 s. 100.

⁹⁹ el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. 3 s. 301.

¹⁰⁰ el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. 5 s. 491.

¹⁰¹ İbn Ebî Şeybe, *Müsannef*, c. 4 s. 302; Ebû Ya'lâ, *Müsned*, c. 10 s. 115; Ebû Nuaym; *Hilyetu'l-Evliyâ*, c. 6 s. 100.

¹⁰² Hâkim, *Müstedrek*, c. 2 s. 12.

¹⁰³ Zehebî, *Mîzânul-İ'tidâl*, c. 3 s. 253; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. 21 s. 589.

Bişr'in de meçhul bir râvi olmasından dolayı zayıftır. Nitekim Ebû Hâtim ve muâsır âlimlerden Elbânî hadise münker hükmü verirken Şuayb el-Arnâvut ise zayıf demiştir.¹⁰⁴

1.1.5. Beşinci ve Altıncı Hadis

حَدَّثَنَا أَنَسُ بْنُ عِيَاضٍ، حَدَّثَنِي يُوسُفُ بْنُ أَبِي تَرَّةَ الْأَنْصَارِيُّ، عَنِ جَعْفَرِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ أُمِّيَّةَ الضَّمَّحِيِّ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " مَا مِنْ مُعَمَّرٍ يُعَمَّرُ فِيهِ إِلَّا سَلَامٌ أَرْبَعِينَ سَنَةً، إِلَّا صَرَفَ اللَّهُ عَنْهُ ثَلَاثَةَ أَتْوَاعٍ مِنَ الْبَلَاءِ: الْجُدُونَ، وَالْجَدَامَ، وَالْبَرَصَ، فَإِذَا بَلَغَ خَمْسِينَ سَنَةً، لَدَيْنَ اللَّهِ عَلَيْهِ الْحِسَابُ، فَإِذَا بَلَغَ سِتِينَ، رَزَقَهُ الْإِسْنَابَةَ إِلَيْهِ بِمَا يُحِبُّ، فَإِذَا بَلَغَ سَبْعِينَ سَلَّمَ اللَّهُ، وَأَحَبَّهُ أَهْلُ السَّمَاءِ، فَإِذَا بَلَغَ الثَّمَانِينَ، قَبِلَ اللَّهُ حَسَنَاتِهِ، وَتَجَاوَزَ عَنْ سَيِّئَاتِهِ، فَإِذَا بَلَغَ تِسْعِينَ، غَفَرَ اللَّهُ لَهُ مَا قَدَّمَ مِنْ تَنَبُّهِ، وَمَا تَأَخَّرَ، وَسَمَّى أَسِيرَ اللَّهِ فِي أَرْضِهِ، وَشَفَعَ لِأَهْلِ بَيْتِهِ. "

Enes b. Mâlik'ten (r.a.):

13279: Her kim ki müslüman olarak 40 sene yaşarsa, Allah (c.c) ondan üç türlü belayı; deliliği, cüzzam hastalığını ve abraş hastalığını geri çevirir. 50 seneye ulaştığında, Allah (c.c) hesabı o kimseye kolay kılar. 60 seneye ulaştığında, Allah (c.c) o kimseye kendisine sevdiği şeylerle dönüş yapmasını ihsan eder. 70 seneye ulaştığında, Allah (c.c) ve semâ ehli onu sever. 80 seneye ulaştığında, Allah (c.c) iyiliklerini kabul eder, hatalarını affeder. 90 seneye ulaştığında, Allah (c.c) o kimsenin geçmişte yaptığı ve gelecekte yapması muhtemel günahlarını bağışlar. Artık bu kimse, Allah'ın yeryüzündeki esîri olarak isimlendirilir ve o kimse kendi ev halkına şefaet eder.¹⁰⁵

İbnu'l-Cevzî bu ve bu manaya gelen ancak farklı tariklerle rivayet edilen hadisleri kitabına almış ve hepsi ile alakalı genel bir ifade kullanıp sahih olmadığını belirtmiştir.¹⁰⁶ Gerek bizim şu an incelediğimiz hadise gerekse de bu manadaki diğer rivayetlere yöneltilen eleştiriler senet eksenslidir. Yukarıda metin ve tercümesini verdiğimiz hadisin râvileri arasında yer alan Yûsuf b. Zerra el-Ensârî'nin zayıf

¹⁰⁴ Ebû Hâtim, *el-İlel*, c. 3 s. 665; Muhammed Nâsiruddin Elbânî; *Daifu't-Terğib ve't-Terhib*, Mektebetü'l-Meârif, Riyâd 2000, c. 1 s. 542; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 8 s. 481.

¹⁰⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 21 s. 12.

¹⁰⁶ İbnu'l-Cevzî, *el-Mevzûât*, c.1 s.180-181. Burada şu açıklama yerinde olacaktır. İbnu'l-Cevzî yukarıda ifade ettiğimiz gibi bu manayı ifade eden diğer rivayetleride aktarmış ve onlarada mevzû hükmü vermiştir. O rivayetler arasında Abdullah b. Ömer'in müsnedleri arasında zikredilen ve Enes b. Mâlik'ten mevkuf olarak aktarılan hadis de vardır. Yukarıda metnini verdiğimiz hadis ile aynı metine sahip olduğu için o hadisi ayrıca incelemedik.

olduğu noktasında neredeyse ihtilaf yok gibidir. Mesela Yahyâ b. Maîn, Yûsuf b. Zerre'nin rivayetlerinin delil olarak kullanılamayacak kadar zayıf olduğunu belirtmiştir. İbn Hibbân'da benzer ifadelerle bu râviyi cerh etmiştir.¹⁰⁷

Müsned içerisinde şu an incelediğimiz hadise mana ciheti ile uyan başka bir rivayet daha mevcuttur ve hadis şu şekildedir:

حَدَّثَنَا أَبُو الدَّضْر، حَدَّثَنَا الْفَرَجُ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَامِرٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ إِذَا بَلَغَ الرَّجُلُ الْمُسْلِمِ أَرْبَعِينَ سَنَةً، آمَنَهُ اللَّهُ مِنْ أَتْوَاعِ الْبَلَايَا: مِنَ الْجُنُونِ، وَالْبَرَصِ، وَالْجَدَامِ. وَإِذَا بَلَغَ الْخَمْسِينَ لَيَّنَّ اللَّهُ عَرَّ وَجَلَ عَلَيْهِ حِسَابَهُ، وَإِذَا بَلَغَ السِّتِينَ، رَزَقَهُ اللَّهُ تَابِئُهُ يُعَلِّيْهَا، وَإِذَا بَلَغَ السَّبْعِينَ، أَحَبَّهُ اللَّهُ وَأَحَبَّهُ أَهْلُ السَّمَاءِ، وَإِذَا بَلَغَ الثَّمَانِينَ، قَبَّلَ اللَّهُ مِنْهُ حَسَنَاتِهِ وَمَحَا عَنْهُ سَيِّئَاتِهِ، وَإِذَا بَلَغَ الدَّسْعِينَ، غَفَرَ اللَّهُ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ تَنْبِيهِ وَمَا تَأَخَّرَ وَسُمِّيَ أَسِيرَ اللَّهِ فِي الْأَرْضِ وَشَفَّعَ فِي أَهْلِهِ. "108

Metin olarak verdiğimiz bu hadis önceki hadisle aynı manada olduğu için tekrar tercüme etmedik. Aynı lafızlara sahip olan bu hadisi tekrar aktarmamızın sebebi ise isnadının farklı olması ve İbnu'l-Cevzî'nin bu senedi de zikredip eleştiri yöneltmesidir. Ayrıca bu hadis Abdullah b. Ömer'in müsnedleri arasında, Hz. Enes'ten mevkuf olarak aktarılmıştır.

Bu senette bulunan üç râviye yönelik tenkidler bulunmaktadır. İlki isnatta el-Ferec olarak geçen tam adı el-Ferec b. Fudâle b. Nu'mân olan râvidir. İbn Maîn, İbn Medîni, Buhârî, Müslim ve Nesâî, el-Ferec'i zayıf olarak bulmuştur.¹⁰⁹ Tenkid edilen diğer râvi ise Muhammed b. Abdillâh'tır. ed-Dîbâc künyesi ile meşhûr olan bu râviyi, Buhârî, Müslim ve Nesâî zayıf görmüştür.¹¹⁰ Bunun yanında Şuayb el-Arnâvut ve Elbânî, Muhammed b. Âmir isimli râvinin kim olduğunu tesbit

¹⁰⁷ Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl*, c.4 s.465.

¹⁰⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c.9 s.445.

¹⁰⁹ İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, Matbaatu Dâireti'l-Meârif, c. 8 s. 261; el-Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, c. 23 s. 159.

¹¹⁰ Müslim b. Haccâc Ebu'l-Hasan el-Kuşeyrî en-Neysâbü'rî, *el-Künâ ve'l-Esmâ*, Imâdetü'l-Bahsi'l-İlmî, 1984, c. 1 s. 487; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c. 6 s. 224.

edememiştir.¹¹¹ Ayrıca Bezzâr, Ebû Ya'lâ ve Beyhakî'de bu hadisi içerisinde Yûsuf b. Ebî Zerra'nın bulunduğu isnad ile aktarmıştır.¹¹²

Hadisin hükmü ile alakalı Beyhakî, Enes b. Mâlik'e dayanan bu rivayetlerin tamamının zayıf olduğunu belirtmiştir.¹¹³ İbn Hacer ise incelediğimiz hadisin bumanaya gelip farklı yollarla bize ulaşan diğer hadislerle birlikte düşünüldüğünde mevzû olamayacağı kanaatindedir.¹¹⁴ Şuayb el-Arnâvut her iki hadise de şiddetli zayıf hükmü verirken, Elbânî ise münker olduğunu ifade etmiştir.¹¹⁵

1.1.6. Yedinci Hadis

حَدَّثَنَا عَبْدُ الصَّمَدِ بْنُ حَسَّانَ، قَالَ يُخْبِرُنَا عُمَارَةُ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسٍ، قَالَ: بَيْنَمَا عَائِشَةُ فِي بَيْتِهَا إِذْ سَمِعَتْ صَوْتًا فِي الْمَدِينَةِ، فَقَالَتْ: مَا هَذَا؟ قَالُوا: عَيْرٌ لِعَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ قَدِمَتْ مِنَ الشَّامِ تَحْمِلُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ، قَالَ: فَكَانَتْ سَبْعَ مِائَةِ بَعِيرٍ، قَالَ: فَارْتَجَّتِ الْمَدِينَةَ مِنَ الصَّوْتِ، فَقَالَتْ عَائِشَةُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَقُولُ: " قَدْ رَأَيْتُ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ عَوْفٍ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ حَبْوًا "، فَبَلَّغْتُ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ عَوْفٍ، فَقَالَ: إِنْ اسْتَطَعْتُ لَأَنْظُرَنَّهَا قَائِمًا، فَجَعَلَهَا بِرَأْسِ قَابِلِهَا، وَأَحْمَلَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ

Enes b. Mâlik'ten (r.a.):

24842: Hz. Aişe (r.a.) evinde iken birden Medine'den bir ses işitti ve bu seste nedir? diye sordu. Abdurrahman b. Avf'ın kervanıdır, Şam'dan geldi, her şeyden taşıyor dediler. Hz. Enes dedi ki: Kervanda 700 deve vardı. Medine sestem dolayısı sarsılmıştı. Hz. Aişe dedi ki: Rasulullah'ı (s.a.v.) işittim şöyle diyordu: "Abdurrahman b. Avf'ın cennete sürünerek girdiğini gördüm." Bu haber Abdurrahman b. Avf'a ulaştınca şöyle dedi: "Eğer gücüm yeterse muhakkak ki

¹¹¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 9 s. 446; Muhammed Nâsiruddîn Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdis Ed-Dâife ve'l-Mevdûa*, Dâru'l-Meârif, Riyâd 1992, c. 12 s. 969.

¹¹² Ebû Ya'lâ, *Müsned*, c. 7 s. 241; El-Bezzâr, *Müsned*, c. 12 s. 321; Ebû Bekîr Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Mûsâ el-Beyhakî, *ez-Zühdü'l-Kebîr*, Müessesetu'l-Kütüb es-Sekâfiyye, Beyrût 1996, s. 243.

¹¹³ Beyhakî, *ez-Zühdü'l-Kebîr*, s. 243.

¹¹⁴ İbn Hacer, *el-Kavlu'l-Müsedded*, s. 22.

¹¹⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 9 s. 446; Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdis Ed-Dâife ve'l-Mevdûa*, c. 12 s. 968.

cennete ayakta girerim. Ardından Abdurrahman b. Avf develeri üzerindeki yükleri ile birlikte Allah yolunda bağışladı.”¹¹⁶

Bu rivayet gerek senet gerekse de mana ciheti ile münker bulunmuştur. Senet ciheti ile yapılan eleştiri, hadisin râvilerinden Umâre b. Zâzân es-Saydalânî ile alakalıdır. Ahmed b. Hanbel, onun salih bir kimse olduğunu fakat münker hadisler rivayet ettiğini söylerken, Ebû Cafer el-Ukayî ve Ebû Muhammed b. el-Cârûd ise zayıf râvilerin arasında zikretmiştir.¹¹⁷ Ayrıca İmam Buhârî, Umâre’nin hadislerinde bazen ızdırab ettiğini kaydetmiştir.¹¹⁸ Bununla birlikte kaynaklarımızda Umâre ile alakalı güvenilir bir râvi olduğu kanaatini uyandıran ifadeler de bulunmaktadır. Ancak bu ifadelerin Hz. Enes’ten gelmeyen rivayetler için olduğu belirtilmiştir.¹¹⁹

Bu hadisi Bezzâr, Taberânî ve Ebû Nuaym’da içerisinde Umâre b. Zâzân es-Saydalânî’nin bulunduğu tarikler ile tahrir etmiştir.¹²⁰

İbnu’l-Cevzî rivayet ile alakalı yukarıda yaptığımız nakillere benzer nakiller yaptıkta’n sonra hadisin mevzû olduğunu belirtmiştir. Ahmed b. Hanbel’den hadis ile alakalı: “Bu hadis yalan ve münkerdir. İmâre münker hadisler rivayet eden birisidir” sözünü aktararak Ahmed b. Hanbel’in de mezkûr hadis ile ilgili kanatini dikkatlere sunmuştur.¹²¹ Ayrıca bu ve buna benzer bazı rivayetleri kendilerine delil kabul edip servet edinmenin İslâm’da kötülendiği gibi bir sonuca ulaşan bir kısım mutasavvıfları da ağır ifadelerle eleştirmiştir.¹²² Şuayb el-Arnâvut da bu rivayetin münker ve batıl olduğunu söylemektedir.¹²³ Hadise mevzû hükmü verenler arasında Elbânî de bulunmaktadır.¹²⁴ Hâfız Münzirî benzer manada birçok rivayetlin bulunduğunu ancak bunlardan hiçbirinin yalnız başına hasen derecesine çıkacak

¹¹⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 41 s. 337.

¹¹⁷ Moğultay b. Kılınc Abdullah el-Bekcerî, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl*, el-Fârûk el-Hadîse, 2001, c. 10s.15-16.

¹¹⁸ Muhammed b. İsmail Ebû Abdillâh el-Buhârî, *et-Târîhi'l-Kebîr*, Dâiretü'l-Meârif, Hind, c. 6 s. 505.

¹¹⁹ Ebu’l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, Matbaatu Dâireti'l-Meârif, Hind, c. 7 s. 417.

¹²⁰ el-Bezzâr, *Müsned*, c. 13 s. 306; Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb el-Lahmî et-Taberânî, el-Mu’cemu’l-Kebîr, Mektubetu İbn Teymiye, Kâhire 1994, c.1 s.129; Ebû Nuaym; *Hilyetu'l-Evliyâ*, c. 1 s. 98.

¹²¹ İbnu’l-Cevzî, *el-Mevzûât*, c. 2 s. 13-14.

¹²² İbnu’l-Cevzî, *el-Mevzûât*, c. 2 s. 13-14.

¹²³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 41 s. 337

¹²⁴ Elbânî, *Silsiletu'l-Ehâdis Ed-Daîfe ve'l-Mevdûa*, c. 14 s. 212.

seviyede olmadığını belirttikten sonra sahabe içerisinde Abdurrahman b. Avf'ta'n başka da zenginlerin de bulunduğunu fakat bu zemmin neden sadece onunla alakalı olduğu sorusunu yöneltmiştir.¹²⁵

İbn Hacer'in bu konuda varid olan diğer hadisleri şahit olarak getirmek sureti ile bu rivayeti hasen olarak görmesini¹²⁶ tenâkuz olarak görüyoruz. Zira İbn Hacer Müsned'de üç yahut da dört hadisin dışında mevzû hadis yoktur derken şu an incelemekte olduğumuz hadisi de mevzû olarak değerlendirdiği hadisler arasında saymıştır.¹²⁷

Hulasa olarak, Abdurrahman b. Avf (r.a.)'ın cennete sürünerek gireceği ile alakalı rivayetlerin hiçbiri sahih değildir. Bu konudaki sözlerimizi Heysemî'nin benzer rivayetleri zikredip sahih olmadığını bildirdikten sonra yapmış olduğu açıklama ile bitirelim. "Abdurrahman b. Avf (r.a.), Bedir ve Hudeybiye'de bulunmuş bir sahabidir. Rasulullah (s.a.v.) onun cennete gireceğine şahitlikte bulunmuş ve arkasında namaz kılmıştır."¹²⁸

1.1.7. Sekizinci Hadis

حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عِيَّاشٍ، عَنْ عُمَرَ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِي عَقَالٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "عَسَقَلَانُ أَحَدُ الْعَرُوسَيْنِ، يُبْعَثُ مِنْهَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ سَبْعُونَ نَفْسًا، لَا حِسَابَ عَلَيْهِمْ، وَيُبْعَثُ مِنْهَا خَمْسُونَ نَفْسًا شُهَدَاءَ، وَفُودًا إِلَى اللَّهِ، وَبِهَا صَفُوفُ الشُّهَدَاءِ، رُءُوسُهُمْ مَعَّةٌ فِي أَيْدِيهِمْ، تَنْجُ أَوْدَاجَهُمْ دَمَا يَقُولُونَ: رَبَّنَا آتِنَا مَا وَعَدْتَنَا عَلَى رُسُلِكَ إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ، فَيَقُولُ: صَدَقَ عَبْدِي، اعْمَلُواهُمْ بِرَنَّهُرِ الْبَيْضَةِ، فَيُخْرِجُونَ مِنْهُ نَفَاءً بَرِيضًا، فَيَسْرَحُونَ فِي الْجَنَّةِ حَيْثُ شَاءُوا." "

Enes b. Malik'ten (r.a.):

¹²⁵ el-Münzirî Abdu'l-Azîm b. Abdu'l-Kavî b. Abdullah Ebû Muhammed Zekiyyuddîn, *Et-Terğîb ve't-Terhîb*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrût 1996, c.4 s.66

¹²⁶ İbn Hacer, *el-Kavlu'l-Müsedded*, s.24.

¹²⁷ Abdurrahman b. Ebî Bekir Celâluddîn es-Suyûtî, *Tedribu'r-Râvî*, Dâru Taybe, ts.,c.1 s.188.

¹²⁸ Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, c.9 s.155.

13356: Askalân (şehri) gelin ve damatta'n biri gibidir.¹²⁹ Kıyamet günü oradan 70 bin kişi hesapsız diriltilecektir. Yine oradan 50 bin şehid diriltilerek, Allah'ın huzuruna varacaktır. Orada başları kesilmiş ve ellerinde olarak şehitlerin safları vardır. Can damarlarından kan akarak şöyle derler: “ Ey Rabbimiz peygamberlerine vaat etmiş olduğun şeyi bize ver. Şüphesiz ki sen sözünden dönmezsin.” Allah Teâlâ şöyle buyurur: “Kulların doğru söyledi. Onları beyaz nehirle yıkayın.” Ardından nehirden temiz ve beyaz bir halde çıkarlar ve kendilerine bir müdahale olmaksızın cennetten diledikleri yere giderler.¹³⁰

Rivayet ile alakalı dikkat çeken ilk nokta senetteki Ebû Ikâl künyeli, ismi Hilal b. Zeyd b. Yesâr el-Basrî olan râvidir. Çünkü onun yaptığı rivayetlerin kabul edilmemesi konusunda genel bir kanaat oluşmuştur. Ebû Ikâl, Hz. Enes'in kesinlikle aktarmadığı uydurma sözleri ona isnad ederek rivayet etmiştir. Yaptığı rivayetlerin delil olarak kullanılması hiçbir durumda caiz değildir.¹³¹

İbnu'l-Cevzî Askalân ile ilgili varid olan hadisleri değerlendirirken, Hz. Enes'ten gelen 3 tarikten bahsetmiş ve hepsinde de Ebû Ikâl'in bulunduğunu belirttikten sonra, onunla alakalı cerh içeren ifadeleri serd etmiştir.¹³² Ayrıca İbnu'l-Cevzî Askalân şehrinin fazileti ile alakalı Hz. Enes'in dışında sahabeden İbn Ömer ve Hz. Âişe'den de rivayet olduğunu fakat hiçbirinin sahih olmadığını belirtmektedir. Gerekçe olarak ise, İbn Ömer'den gelen 2 ayrı tarikin bulunduğunu, bu tariklerin birinde Bişr b. Meymûn¹³³ olup, Yahya b. Maîn ve Ahmed b. Hanbel'in onu şiddetli zayıf gördüğünü, diğerinde ise Hamza b. Hamza¹³⁴ olup yine Yahya b. Maîn, Ahmed b. Hanbel, Nesâî ve Darekutnî'den Hamza'nın hadislerinin kabul edilemeyeceğine dair görüşlerini aktarmıştır. Hz. Âişe'den mervî olan rivayette ise Râfî' b. Ebî

¹²⁹ Askalân'ın gelin ve damatta'n birine benzetilmesi ile bu şehrin güzelliği ve parlaklığına bir işaret olduğu söylenebilir. Bkz. Muhammed b. İsmail b. Salâh b. Muhammed el-Hüseynî es- San'ânî, *et-Tenvîr Şerhu Câmiî's-Sağîr*, Mektebetü Dâri'l-İslâm, Riyâd 2011, c.7 s.150.

¹³⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c.21 s.65.

¹³¹ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, c.3 s.87; Moğultay b. Kılmc, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl*, c.12 s.175.

¹³² İbnu'l-Cevzî, *el-Mevzûât*, c.2 s.54.

¹³³ İbn Hacer, *Lisânu'l-Mizân*, c. 2 s. 315; Zehebî, *Mizânu'l-Î'tidâl*, c. 1 s. 325.

¹³⁴ Zehebî, *Mizânu'l-Î'tidâl*, c.1 s.606; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. 7 s. 323.

Hürmüz¹³⁵ olup İbnu'l-Cevzî, Yahya b. Maîn'in onu yalancı olarak değerlendirdiğinin altını çizmiştir.¹³⁶

Şunu ifade edelim ki, İbnu'l-Cevzî râvileri değerlendirirken isabet etmiş ve kendisine bu konuda herhangi bir eleştiri yöneltilmemiştir. Ayrıca râvilerle alakalı verdiğimiz dipnotlarda da İbnu'l-Cevzî'yi destekler mahiyette bilgiler bulmak mümkündür. Sonuç olarak İbnu'l-Cevzî, Irâki ve muasırâlimlerden Şuayb el-Arnâvut hadise mevzû hükmü vermiştir. Ayrıca İbn Hacer'in hadisin mevzû olmadığı ile ilgili yaptığı değerlendirmeler yeterli değildir.¹³⁷ Zira yukarıda da aktardığımız gibi hadise şahid olacak kuvvette rivayet mevcut değildir.

1.1.8. Dokuzuncu Hadis

حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ يَحْيَى مِنْ أَهْلِ مَرَوْ، حَدَّثَنَا أَوْسُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بُرَيْدَةَ قَالَ: أَخْبَرَنِي أَخِي سَهْلُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بُرَيْدَةَ عَنْ جَدِّهِ بُرَيْدَةَ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: " سَتَكُونُ بَعْدِي وُتُغَى كَثِيرَةٌ، فَكُونُوا فِي بَعْثِ خُرَّاسَانَ، ثُمَّ انْزَلُوا مَدِينَةَ مَرَوْ؛ فَإِنَّهُ بَنَاهَا تُو قُرَيْنِينَ، وَدَعَا لَهَا بِالْبَرْكَةِ، وَلَا يَضُرُّ أَهْلَهَا سُوءٌ. "

Bureyde'den (r.a.):

23018: Rasulullah (s.a.v.) işittim şöyle diyordu: “Benden sonra birçok seriyyeler olacaktır. Siz Horosân'a giden seriyye içinde olun. Sonra Merv şehrine yerleşin. Çünkü Merv şehrinin Zü'l-Karneyn inşa etmiş ve berektli olması için dua etmiştir. Merv'de yaşayan kimselere kötülük zarar vermez.¹³⁸

Merv şehrinin faziletini konu alan bu hadis senet yönünden incelediğinde bazı zayıf râvilerin varlığı göze çarpacaktır. Mesela isnad zincirindeki Evs b. Abdillâh b. Bureyde'nin metruku'l-hadis olduğu söylenmiştir.¹³⁹ İbnu'l-Cevzî, incelediğimiz hadisi ve bu manaya yakın manada olup farklı bir yolla gelen başka bir hadisi daha kaydettikten sonra ikisi hakkında da zayıf hükmü vermiştir. Buna gerekçe olarak ise incelediğimiz hadisin râvileri arasından Evs'i diğer rivayetten ise

¹³⁵ İbn Adıyy, *el-Kâmil*, c. 8 s. 306; Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl*, c. 4 s. 243.

¹³⁶ İbnu'l-Cevzî, *el-Mevzûât*, c. 2 s. 52-55.

¹³⁷ İbn Hacer, *el-Kavlu'l-Müsedded*, s. 27-28.

¹³⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 38 s. 126.

¹³⁹ Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl*, c. 1 s. 278.

Nuh b. Meryem'i göstermiştir.¹⁴⁰ Çünkü her iki râvide kendilerinden hadis alınamayacak kadar zayıf râvilerdir.¹⁴¹ Evs ile ilgili hükmü yukarıda belirtmiştik. Nuh b. Meryem ile alakalı ise, Buhârî münkeru'l-hadis derken Müslim metrûku'l-hadis olarak vasıflamıştır.¹⁴² Horosân'ın fazileti hakkındaki bir diğer rivayetin râvilerinden Hüsâm b. Mısakk ta zayıf bulunduğu için Müsned'de geçen hadise şahid olabilecek seviyede değildir. Zira Ebû Zur'a, Buhârî, Ahmed b. Hanbel, Nesâî, Ebû Hâtim gibi sahanın söz sahibi âlimleri Mısakk'ın şiddetli zayıf bir râvi olduğunu ifade etmişlerdir.¹⁴³

İbn Hacer mezkûr hadise şahid kabilinden olarak, râvileri arasında Hüsâm b. Mısakk'ın bulunduğu hadisi¹⁴⁴ zikretmiş ve İbn Adıyy'den: " Mısakk zayıf olmakla birlikte hasenu'l-hadistir." sözünü aktarıp bu itibarla hadisin hasen olacağı sonucuna varmıştır.¹⁴⁵ Ancak İbn Hacer'in bu değerlendirmesi yerinde bulunmamıştır. Çünkü Mısakk hadisini zikredip bununla Müsned'deki hadisin hasen derecesine çıkacağı sonucuna varması, İbn Hacer'in kendi içinde tenâkuza düştüğü anlamına gelmektedir. Nitekim Mısakk hakkında: "Metrûka yakın seviyede zayıf bir râvidir."¹⁴⁶ diyen de, hadise Lisânu'l-Mîzân'da metrûk hükmü veren de İbn Hacer'dir.¹⁴⁷

Netice olarak ne Müsned'de geçen hadis ne de o manaya gelen diğer hadisler yukarıda zikrettiğimiz sebeplerden dolayı sahih değildir. Şuayb el-Arnâvut bu hadise mevzûya yakın derecede şiddetli zayıf hükmü vermiştir.¹⁴⁸ Elbânî'de hadisin şiddetli zayıf olduğuna hükmetmiştir.¹⁴⁹

¹⁴⁰ Cemâlu'd-Dîn Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed İbn'ul-Cevzî, *el-İlel'u-Mütenâhiye fi'l-Ehâdis'l-Vâhiye*, İdaret'ul-Ulûm el-Eseriyye, Beyrût 1992, c. 1 s. 309.

¹⁴¹ el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. 30 s. 58-59-60; Zehebî, *Mîzânu'l-İ'tidâl*, c. 1 s. 278.

¹⁴² Zehebî, *Mîzânu'l-İ'tidâl*, c. 4 s. 279.

¹⁴³ el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. 6 s. 7; İbn Adıyy, *el-Kâmil*, c. 3 s. 359.

¹⁴⁴ Ebû Nuaym, *Delâilu'n-Nübuvve*, s. 546.

¹⁴⁵ İbn Hacer, *el-Kavlu'l-Müsedded*, s. 28.

¹⁴⁶ İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, c. 157.

¹⁴⁷ İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, c. 2 s. 225

¹⁴⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 38 s. 126.

¹⁴⁹ Elbânî, *Silsiletu'l-Ehâdis Ed-Daîfe ve'l-Mevdûa*, c. 8 s. 196.

1.1.9. Onuncu Hadis

حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ دَاوُدَ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَابِرٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ، عَنْ أَبِي الْبَحْرِيِّ، عَنْ حُثَيْفَةَ قَالَ: كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي جَنَازَةٍ، فَلَمَّا انْتَهَيْنَا إِلَى الْقَبْرِ قَعَدَ عَلَيَّ شَفَتَيْهِ، فَجَعَلَ يُرَدِّدُ بَصْرَهُ فَيَقُولُ: " يُضَعَطُ الْمُؤْمِنُ فِيهِ ضَعَطَةٌ تَزُولُ مِنْهَا حَمَائِلُهُ، وَيُمْلَأُ عَلَيَّ الْكَافِرِ نَارًا "، ثُمَّ قَالَ: " أَلَا أَنْتُمْ بِبَشَرٍ عِبَادِ اللَّهِ؟ الْقَطُّ الْمُسْتَكْبِرُ، أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِرُخَيْرِ عِبَادِ اللَّهِ؟ الضَّعِيفُ الْمُسْتَضْعَفُ نُو الطَّمْرَيْنِ، لَوْ أَهَمَّ عَلَيَّ اللَّهُ لَأَبْرَّ اللَّهُ قَسَمَهُ. "

Hiz. Huzeyfe'den (r.a.):

23457: Hiz. Peygamber (s.a.v.) ile bir cenazede idik. Kabre varınca Hiz. Peygamber (s.a.v.) kabrin kenarına oturdu ve bakışlarını kabre götrüp getirmeye başladı. Sonra şöyle buyurdu: "Mümin kabirde husyelerinin damarları¹⁵⁰ kopacak derecede sıkılır. Ve kâfirede (kabrinde) ateş doldurulur." Sonra şöyle devam etti: "Size Allah'ın (c.c) kullarının en şerlisini haber vereyim mi? (O) kaba ve kibirli kimsedir. Size Allah'ın (c.c) kullarının en hayırlısını haber vereyim mi? (O) zayıf, insanlar tarafından düşük görülen, eski elbiseli kimsedir. Şayet (bir konuda) Allah'a yemin etse, Allah onu yemininde doğru çıkartır."¹⁵¹

İbnu'l-Cevzî hadisi iki parçaya ayırmış ve *يُضَعَطُ الْمُؤْمِنُ فِيهِ ضَعَطَةٌ تَزُولُ مِنْهَا حَمَائِلُهُ* kısmına kadar olan kısmı Mevzûât'ına alıp sahih olmadığını belirtmiştir. Gerekçe olarak ise râvilerden Muhammed b. Câbir'in zayıf olmasını göstermiştir.¹⁵²

Râvi hakkında araştırma yapıldığında zayıf olduğu bilgisi karşımıza çıkacaktır. Örneğin Yahya b. Maîn, Muhammed b. Câbir ile alakalı: " Muhammed b. Câbir gözleri görmeyen birisidir vemuhtelit olmuştur. Kûfelidir, Yemâme'ye intikal etmiştir. O zayıf bir râvidir."¹⁵³ Buhâri, Ebû Dâvûd ve Nesâî'de Muhammed b.

¹⁵⁰ Hadiste geçen *حَمَائِلُ* kelimesi hadisin tercümesinde verilen manaya geldiği gibi ayrıca omuz, göğüs veya kaburga manalarına da gelmektedir. Bkz. Mecdu'd-Dîn Ebu's-Saâdât el-Mübârek b. Muhammedb. Esîr eş-Şeybânî, *En-Nihâye fî Garîb'il-Hadis ve'l-Eser*, el-Mektebe el-İlmiyye, Beyrût 1979, c. 1 s. 442.

¹⁵¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 38 s. 444.

¹⁵² İbnu'l-Cevzî, *el-Mevzûât*, c. 3 s. 231

¹⁵³ el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. 24 s. 566.

Câbir'i zayıf gören muhaddisler arasındadır.¹⁵⁴ Ayrıca hadiste İbnu'l-Cevzî'nin değinmediği fakat hadisin zayıf olmasını gerektiren bir başka sebep daha vardır. Oda Ebu'l-Buhterî ve Hz. Huzeyfe arasındaki kopukluktur. İsmi Said b. Feyrûz olan Ebu'l-Buhterî künyeli tabiinin orta tabakasında yer alan bu râvi Huzeyfe b. Yemân'ı görmemiş ancak mürsel olarak rivayette bulunmuştur.¹⁵⁵

Değerlendirdiğimiz hadis senet olarak zayıf gözüksede gerek İbnu'l-Cevzî'nin zikrettiği ilk kısım için gerekse de zikretmediği ikinci kısım için sahih ve hasen derecede şâhid bulmak mümkündür. İlk kısmın şâhidleri arasında Şuayb el-Arnâvut'un sahih hükmü verdiği, Câbir b. Abdillâh'dan mervî olan aşağıdaki hadisi gösterilebilir:

حَدَّثَنَا أَبُو، حَدَّثَنَا أَبِي، عَنْ ابْنِ إِسْحَاقَ، حَدَّثَنِي مُعَاذُ بْنُ رِفَاعَةَ، عَنْ مَحْمُودِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ الْجُمُوحِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: لَمَّا دُفِنَ سَعْدٌ، وَنَحْنُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، سَبَّحَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَبَّحَ النَّاسُ مَعَطُوبِيًّا، ثُمَّ كَبَّرَ فَكَبَّرَ النَّاسُ، ثُمَّ قَالُوا: يَا لَوْلَى اللَّهِ لَمَّ سَبَّحْتَ؟ قَالَ: " لَوْ دُ تَضَائِقَ عَلَى هَذَا الرَّجُلِ الصَّالِحِ قَبْرُهُ حَتَّى فَرَجَهُ اللَّهُ عَنْهُ. "

Câbir b. Abdillâh'dan (r.a.):

Sa'd defnolunduğunda, Rasulullah (s.a.v.) (Allah'ı) tesbih etti. Biz de Rasulullah (s.a.v.)'in yanında idik. Ardından insanlar da uzunca tesbih ettiler. Daha sonra Rasulullah (s.a.v.) tekbir getirdi, insanlar da tekbir getirdiler ve sonra Rasulullah (s.a.v.)'e ne için tesbih ettiğini sordular. Rasulullah (s.a.v.) şöyle cevap verdi: “ Şu salih adamı kabri sıktı, Allah onu genişletinceye kadar (tesbih ve tekbire) devam ettim.”¹⁵⁶

İkinci kısmın şâhidleri arasında ise Hârise b. Vehb (r.a.)'dan mervî olan şu hadisi gösterebiliriz:

¹⁵⁴ el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. 24 s. 567- 568.

¹⁵⁵ el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. 11 s. 32.

¹⁵⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 23 s. 158.

حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ، عَنْ سَعْيَانَ، عَنْ مَعْبَدِ بْنِ خَالِدٍ، قَالَ: سَمِعْتُ حَارِثَةَ بْنَ وَهْبٍ الْخُزَاعِيَّ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِأَهْلِ الْجَدَّةِ؟ كُلُّ ضَعِيفٍ مُتَضَعِّفٍ لَوْ يَقِيمُ عَلَى اللَّهِ، لَأَبْرَهُ. أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِأَهْلِ النَّارِ؟ كُلُّ جَوَاطِجٍ جَعْظَرِيٍّ مُسْتَكْبِرٍ. "

Hârise b. Vehb (r.a.)'dan:

“Dikkat edin, size Cennet ehlini haber vereyim mi? Her zaîf olan -yâhut insanlar tarafından zaîf görülen kişidir. Allah’a yemin etse, muhakkak ki Allah onu yemininde doğru çıkarır. Dikkat edin, size ateş ehlini de haber vereyim mi? Her kibirli, katı kalpli, hakka karşı ululuk taslayan kimsedir.”¹⁵⁷

İbnu'l-Cevzî'nin Muhammed b. Câbir'i gerekçe göstererek hadisi mevzû olarak değerlendirmesine katılmadığımızı ifade edelim. Zîrarâvide bulunan ihtilât sebebi ile rivayet ettiği hadisin mevzû olmayacağı açıktır. Müsned'e yaptığı tahrice Şuayb el-Arnâvut hadisin zayıf olduğunu vurgulamıştır.¹⁵⁸

1.1.10. On Birinci Hadis

حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هُوَانَ، أَخْبَرَنَا قَزَعَةَ بْنُ سُؤَيْدِ الْبَاهِلِيِّ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ مَخْلَدٍ، عَنْ أَبِي الْأَسْعَثِ الصَّنَعَانِيِّ قَالِي: حَدَّثَنَا الْأَشْيَبُ، فَقَالَ: عَنْ أَبِي عَاصِمِ الْأَحْوَلِ، عَنْ أَبِي الْأَسْعَثِ، عَنْ شَدَّادِ بْنِ أَوْسٍ، قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " مَنْ قَرَضَ بَيْتَ شِعْرٍ بَعْدَ الْعِشَاءِ الْآخِرَةِ، لَمْ تُقْبَلْ لَهُ صَلَاةُ تِلْكَ اللَّيْلَةِ. "

Şeddâd d. Evs'ten (r.a.):

17134: Kim ki yatsı namazından sonra bir beyit şiir okursa, o geceki namazı kabul olmaz.¹⁵⁹

İbnu'l-Cevzî hadise mevzû hükmü vermiş ve gerekçe olarak ise senette geçen iki râviyi göstermiştir.¹⁶⁰ Bu râvilerden ilki Kazaa b. Suveyd el-Bâhilî'dir. Cerh ve tadil alanında mütebahhir olan birçok muhaddis bu râvi hakkında zayıf olduğuna

¹⁵⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 31 s. 27.

¹⁵⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 38 s. 444

¹⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 28 s. 356.

¹⁶⁰ İbnu'l-Cevzî, *el-Mevzûât*, c. 1 s. 261.

hükmetmiştir. Örneğin Ahmed b. Hanbel onun hakkında “ Muzdaribu'l-Hadis” ifadesini kullanmış, Ebû Hâtim ve Nesâî'de zayıf olduğunu dile getirmiştir.¹⁶¹ Tenkide uğrayan bir diğer râvi ise Âsım b. Mahled'tir. İlgili kitaplara bakıldığında bu râvinin muçhul olduğu görülecektir.¹⁶² Ayrıca bu hadisi Âsım b. Mahled'ten rivayet etmede Kazaa tek kalmıştır.

İbn Hacer, İbnu'l-Cevzî'nin tenkitlerini zikrettikten sonra, bu söylenenlerin hadisin mevzû olması için yeterli olmayacağını belirtmiştir. Ayrıca meseleye biran İbnu'l-Cevzî'nin penceresinden bakıp, “Şiir okumak mubah olduğu halde nasıl olur da mubah bir şey yapanın namazı kabul olmaz. İbnu'l-Cevzî'ye yakışan da bu hadisi, Kazaa ve Asım sebebi ile değil, mana ciheti ile illetli göstermesiydi” değerlendirmesinde bulunmuştur.¹⁶³ Bunun yanında Âsım'ın hadisi rivayet noktasında tek olmadığını ispat sadedinden isnadında Eş'as b. San'ânî'nin bulunduğu rivayeti zikretmiştir.¹⁶⁴ İbn Hacer, hadisin şahidleri arasında Abdulkuddûs b. Habîb'in Âsım'a mütabaatını göstereceği bu yeterli değildir. Çünkü İbn Hacer'in bizzat kendisi Abdulkuddûs'ü şiddetli zayıf bir râvi olarak nitelendirmiştir.¹⁶⁵

Sonuç olarak incelemekte olduğumuz hadis özellikle Eş'as tariki ile birlikte değerlendirildiğin de mevzû olmadığı sonucu çıkmaktadır. Fakat İbn Hacer'in ifade ettiği gibi hasende değildir¹⁶⁶. Şuayb el-Arnâvut hadisi şiddetli zayıf olarak değerlendirirken, Elbânî, İbnu'l-Cevzî'nin mevzû hükmüne katılmadığını beyan edip hadisin münker olduğuna hükmetmiştir.¹⁶⁷

1.1.11. On İkinci Hadis

حَدَّثَنَا أَبُو هُرَيْرَةَ، حَدَّثَنَا أَطْحَبُ بْنُ سَعِيدٍ الْأَنْصَارِيُّ، مِنْ أَهْلِ قُبَاءَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ رُفَيْعٍ مَوْلَى أُمِّ سَلَمَةَ قَالَتْ: سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: " إِنْ طَالَتْ بِرِكَ مُدَّةٌ، أَوْ شَكَ أَنْ تَرَى هُرَيْرَةً فِي سَخَطِ اللَّهِ، وَيُرْوَحُونَ فِي لَعْنَتِهِ، فِي أَيِّدِيهِمْ مِثْلُ أَتْنَابِ الْبَقَرِ. "

¹⁶¹ Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl*, c. 3 s. 389-390.

¹⁶² Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl*, c. 2 s. 357; İbn Hacer, *Lisânu'l-Mizân*, c. 4 s. 374.

¹⁶³ İbn Hacer, *el-Kavlu'l-Müsedded*, s. 30.

¹⁶⁴ Ebû Hâtim, *el-İlel*, c. 6 s. 26.

¹⁶⁵ İbn Hacer, *Ta'cîlu'l-Menfaâ'*, c. 1 s. 703.

¹⁶⁶ İbn Hacer, *el-Kavlu'l-Müsedded*, s. 30.

¹⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 28 s. 356; Elbânî, *Silsiletu'l-Ehâdis Ed-Daîfe ve'l-Mevdûa*, c. 5 s. 448.

Ebû Hureyre'den (r.a.):

8293: Eğer ömrün uzun olursa, Allah'ın gazabında sabahlayıp, O'nun lanetinde geceleyen, ellerinde ineklerin kuyruğu gibi (kırbaçlar) bulunan bir topluluk görmey yakındır.¹⁶⁸

İbnu'l-Cevzî, incelemekte olduğumuz hadisin râvilerinden Eflah b. Saîd el-Ensârî'nin sika râvilerden mevzû rivayetler aktarmak sureti ile tedlis yaptığını gerekçe göstererek hadisi Mevzûât'ında zikretmiştir.¹⁶⁹ Ancak mezkûr hadis ile alakalı değerlendirmesinde İbnu'l-Cevzî'nin hata yaptığını düşünüyörüz. Onu bu hataya sevk eden saik ise İbn Hibbân'ın, Eflah b. Saîd hakkındaki değerlendirmesi olmuştur. Nitekim İbn Hibbân Eflah b. Saîd hakkında şu ifadeleri kullanmıştır: “Güvenilir râvilerden mevzû hadisler aktaran birisidir. Yaptığı rivayetleri delil olarak kullanmak hiçbir durumda helâl değildir.”¹⁷⁰ Fakat İbn Hibbân'ın dışında Eflah b. Saîd ile alakalı bu ifadeleri kullananya da onu zayıf gören başka bir muhaddise kaynaklarımızda rastlamadık. Birçok muhaddis onun güvenilir bir râvi olduğuy görüşündedir. Mesela Yahyâ b. Maîn, Eflah b. Saîd'de herhangi bir beîs olmadığını ve sika olduğunu söylerken, Ebû Hâtim, Eflah b. Saîd'in şeyh ve sâlihu'l-hadîs olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Muhammed b. Sa'd'da, Eflah b. Saîd'in sika olduğunu söyleyenlerdendir.¹⁷¹ Zehebî, Eflah b. Saîd ile alakalı ifadesinden dolayı İbn Hibbân'ı eleştirmiş ve “Bazen güvenilir râvileri ta'n eder. Sanki ağzından çıkanı kulağı duymaz olur.”¹⁷² değerlendirmesinde bulunmuştur.

Mezkûr hadise şâhid olarak zikredilebilecek hadislerin başındaisnadında Eflah b.Saîd'in de bulunupMüslim'in Sahih'inde zikrettiğı hadis gelmektedir.¹⁷³ Bunun içindir ki İbn Hacer, İbnu'l-Cevzî'nin Mevzûât'ında Buhârî ya da Müslim rivayet ettiğı halde mevzû hükmü verdiğı bundan başka bir rivayete rastlamadığını ve bununda şiddetli bir gafletin eseri olduğunu belirtmiştir.¹⁷⁴ Ayrıca Bezzâr, Hâkim ve

¹⁶⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 14 s. 48.

¹⁶⁹ İbnu'l-Cevzî, *el-Mevzûât*, c. 3 s. 101.

¹⁷⁰ İbn Hibbân, *El-Mecrûhîn*, c. 1 s. 176.

¹⁷¹ el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. 3 s. 324.

¹⁷² Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl*, c. 1 s. 274.

¹⁷³ Müslim, *Sahih*, c. 4 s. 2193.

¹⁷⁴ İbn Hacer, *el-Kavlu'l-Müsedded*, s. 31.

Beyhakî'de bu hadisi kitaplarında tahrir etmiştir. Zehebî, Müstedrek üzerine yaptığı tâ'likte hadisin Buhâri ve Müslim'in şartlarını taşıdığı hususunda Hâkim'e muvafakat göstermiştir. Ayrıca bütün senetlerde de Eflah b.Saîd mevcut olduğunun altını çizelim.¹⁷⁵

Sonuç olarak, İbnu'l-Cevzî, İbn Hacer ifade ettiği gibi hadise mevzû hükmü vermede hata etmiştir. Hâkim, muasır âlimlerden Şuayb el-Arnâvut ve Elbânî gibi muhaddisler hadise sahih hükmü vermiştir.¹⁷⁶ Bunun yanında Müslim'in de hadisi Sahîh'inde zikretmesi, rivayetin güvenilirliği noktasında en açık delillerdendir.

1.1.12. On Üçüncü Hadis

حَدَّثَنَا أَبُو سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ بَجِيرٍ، حَدَّثَنَا سَيَّارٌ: أَنَّ أَبَا أُمَامَةَ كَرَّ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " يَكُونُ فِي هَذِهِ الْأُمَّةِ فِي آخِرِ الزَّمَانِ رَجَالٌ، أَوْ قَالَ: يَخْرُجُ رَجَالٌ مِنْ هَذِهِ الْأُمَّةِ، فِي آخِرِ الزَّمَانِ مَعَهُمْ أَسْيَاطٌ كَأَنَّهَا أَتْنَابُ الْبَقَرِ يَتَوْنُ فِي سَخَطِ اللَّهِ وَيَرُوحُونَ فِي غَضَبِهِ. "

Ebû Ümâme'den (r.a.):

22150: "Ahir zamanda bu ümmet içerisinde kendileri ile birlikte ineklerin kuyrukları gibi kırbaçların bulunduğu, Allah'ın gazabında sabahlayıp, yine O'nun gazabında geceleyen birtakım adamlar çıkacak. Yahut da şöyle dedi: "Ahir zamanda bu ümmetten birtakım adamlar çıkacak."¹⁷⁷

İbnu'l-Cevzî, Abdullah b. Buhayr isimli râvinin zayıf olduğunu gerekçe göstererek bu rivayeti Mevzûât'ında zikretmiş, bu gerekçesinde İbn Hibbân'ın değerlendirmesine itimat etmiştir.¹⁷⁸ Zira İbn Hibbân, Abdullah b. Buhayr'ı şöyle değerlendirmiştir: " Garîb rivayetleri sanki biliniyormuş gibi aktarır. Kendisi ile ihticac edilmez."¹⁷⁹

¹⁷⁵ Bezzâr, *Müsned*, c. 15 s. 36; Hâkim, *Müstedrek*, c. 4 s. 482; Beyhakî, *Delâilu'Nübüvve*, c. 6 s. 532.

¹⁷⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 14 s. 48; Elbânî, *Sahîhu'l-Câmiu's-Sagîr ve Ziyâdetuhû*, el-Mekteb el-İslâmî, c. 2 s. 1359.

¹⁷⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 36 s. 466.

¹⁷⁸ İbnu'l-Cevzî, *el-Mevzûât*, c. 3 s. 101.

¹⁷⁹ İbn Hibbân, *El-Mecrûhîn*, c. 2 s. 24.

el-Kavlu'l-Müsedded'de İbn Hacer, Ahmed b. Hanbel'in Müsned'i üzerine çalışmaları olan es-Sââtî ve Şuayb el-Arnâvut. İbnu'l-Cevzî'nin bu değerlendirmesinde hata ettiğini önemle vurgulamıştır.¹⁸⁰ Çünkü yukarıda verdiğimiz hadisin senedine bakıldığında görülecektir ki râviler arasında Abdullah b. Buhayr isimli kimse yoktur. Senette İbnu'l-Cevzî'nin hata edip karıştırdığı râvinin Abdullah b. Buceyr olduğu belirtilmiştir. Bu râviyi ise hem İbn Hibbân hem de Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Maîn, Ebû Dâvûd ve Ebû Hâtim gibi diğer muhaddislerce güvenilir kabul edilmiştir.¹⁸¹

Bir önceki rivayetin şâhidi de olan bu rivayetin zayıf ya damevzû olmasını gerektirecek herhangi bir illet bulunmamaktadır. Şuayb el-Arnâvut ve Elbânî hadisin sahih olduğuna hükmetmiştir.¹⁸²

1.1.13. On Dördüncü Hadis

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ، حَدَّثَنِي أَبُو بَهْرٍ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنِ
الدُّعْمَانِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ عَلِيِّ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " لَنْ فِي
الْجَنَّةِ سُوقًا مَا فِيهَا بَيْعٌ وَلَا شِرَاءٌ، إِلَّا الصُّورُ مِنَ الدَّسَاءِ وَالرَّجَالِ، فَإِذَا انْتَهَى الرَّجُلُ صُورَةَ
دَخَلَهَا، وَإِنَّ فِيهَا مَجْمَعًا لِلْحُورِ الْعِينِ يَرْفَعْنَ أَصْوَاتًا لَمْ يَرَ الْخَلَائِقُ مِثْلَهَا، يَقُولْنَ: نَحْنُ الْخَالِدَاتُ
فَلَا نَبِيٌّ يَدُ، وَنَحْنُ الطَّيِّبَاتُ فَلَا نَسَخَطُ، وَنَحْنُ الدَّاعِمَاتُ فَلَا نَبُؤُسُ، فَطُوبَى لِمَنْ كَانَ لَنَا وَكِدًّا لَهُ. "

Hiz. Ali'den (r.a.):

1343: Cennette içerisinde ticaretin olmadığı, ancak kadınlar ve erkeklerin farklı suretlerinin bulunduğu bir toplanma yeri vardır. Bir adam ziyaretinin değişmesini istediğinde oradaki ziyaretlerle süslenir. Yine orada, gözlerinin siyahlık ve beyazlıkları belirgin olan cennet kadınlarının toplanma yeri vardır. (Cennet kadınları) ses yükseltirler, mahlûkat onların bir benzerini görmemiştir. Şöyle derler: Ölümsüzüz, helâk olmayız. Raziyiz, gazaplanmayız. Nimetlendirilmişiz, fakir

¹⁸⁰ İbn Hacer, *el-Kavlu'l-Müsedded*, s. 32; Abdurrahman es-Saâtî, *el-Fethu'r-Rabbânî*, c. 19 s. 323; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 36 s. 466.

¹⁸¹ Muhammed b. Hibbân, *es-Sikât*, Dâiratu'l-Meârif el-Osmâniyye, Haydarâbâd 1973 c. 7 s. 27; el-Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, c. 14 s. 322.

¹⁸² Muhammed Nâsiruddin Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdisi's-Sâhiha*, Mektebetü'l-Meârif, Riyâd 2002 c. 4 s. 518.

olmayız. Öyleyse bizim için olan, bizim de kendisi için olduğumuz kimseye müjdeler olsun\ ne mutlu!¹⁸³

İbnu'l-Cevzî'yi Mevzûât'ına alıp sahih olmadığını söylediği bu hadise gerekçe olarak Abdurrahman b. İshak'ı göstermiştir. Zira Ahmed b. Hanbel onu münekru'l-hadîs olarak nitelerken, Yahya b. Maîn ise metrûk olarak görmüştür.¹⁸⁴ Abdurrahman b. İshak ayrıca Ebû Zur'a, Ebû Hâtim, Buhârî ve bu alanda söz sahibi birçok muhaddis tarafından zayıf görülmüştür.¹⁸⁵

Bu hadis, Tirmizî, Bezzâr, Ebû Yâ'lâ, Beyhakî ve Beğavî tarafından isnadında Abdurrahman b. İshak'ın bulunduğu farklı tarikler ile tahric edilmiştir.¹⁸⁶

Elbânî, Abdurrahman b. İshak ile alakalı Nevevî ve Zeylaî'nin: "Âlimler Abdurrahman b. İshak'ın zayıf olduğu noktasında görüş birliği içerisinde." sözünü aktardıkta'n sonra hadisin zayıf olduğunu belirtmiş ve Tirmizî'nin mezkûr rivayeti naklettikten sonra "Bu garîb bir hadistir." sözü ile de zayıfı kastettiğini vurgulamıştır.¹⁸⁷ Müsned'e talik ve tahric yapan Şuayb el-Arnâvut¹⁸⁸ ve Ahmed Şâkir'de¹⁸⁹ hadisin zayıf olduğunu ifade etmişlerdir.

1.1.14. On Beşinci Hadis

حَدَّثَنَا حَسَنُ بْنُ مُوسَى، حَدَّثَنَا سَلَامٌ يَعْنِي ابْنَ مَسْكِينٍ، عَنْ أَبِي ظَلَالٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، عَنِ
الذَّبِّيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " إِنَّ عَبْدًا فِي جَهَنَّمَ لَيُنَادِي أَلْفَ سَنَةٍ: يَا حَذَّانُ، يَا مَهَّانُ " قَالَ: "
فَيَقُولُ اللهُ لِحَبْرَيْلَ: انْهَبْ فَأْتِنِي بِعَبْدِي هَذَا، فَيَطْلُقُ حَبْرَيْلُ، فَيَجِدُ أَهْلَ النَّارِ مُكْبِنِينَ يَبْكُونَ، فَيَرْجِعُ
إِلَى رَبِّهِ فَيُخْبِرُهُ: التَّنْبِيءُ بِهِ، فَإِنَّهُ فِي مَكَانٍ كَذَا وَكَذَا، فَيَجِيءُ بِهِ، فَيُوقِفُهُ عَلَى رَبِّهِ، فَيَقُولُ
لَهُ: يَا عَبْدِي كَيْفَ وَجَدْتَهُ مَمْلُوكًا وَمَهْلِكًا؟ فَيَقُولُ: أَيُّ رَبِّ شَرِّ مَكَانٍ، وَشَرِّ مَقِيلٍ؟ فَيَقُولُ: رُدُّوا
عَبْدِي، فَيَقُولُ رَبِّبَلِّ، مَا كُنْتُ أَرْجُو إِذْ أُخْرِجْتَنِي مِنْهَا أَنْ تُرْتَنَّبِي فِيهَا فَيَقُولُ: دَعُوا عَبْدِي. "

¹⁸³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 2 s. 451.

¹⁸⁴ İbnu'l-Cevzî, *el-Mevzûât*, c. 3 s. 257.

¹⁸⁵ el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. 16 s. 518.

¹⁸⁶ Muhammed b. İsa b. Sevrâ b. Mûsâ b. Ed-Dahhâk et-Tirmizî, *Sünen*, Matbaatü Mustafâ, c. 4 s. 686; Bezzâr, *Müsned*, c. 2 s. 282; Ebû Yâ'lâ, *Müsned*, c.1 s. 232; Ebû Bekîr Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Mûsâ el-Beyhakî, *el-Bâ'sü ve'n-Nüşûr*, Merkezü'l-Hidmât ve'l-Ebhâs es-Sekâfi, Beyrût 1986 s. 226; Muhyi's-Sünne Ebû Muhammed el-Hüseyin b. Mes'ûd b. Muhammed el-Beğavî, *Şerhu's-Sünne*, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrût 1983, c. 15 s. 226.

¹⁸⁷ Elbânî, *Silsiletu'l-Ehâdis Ed-Daîfe ve'l-Mevdûa*, c. 4 s. 449.

¹⁸⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 2 s. 452

¹⁸⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 2 s. 154 (Ahmed Şâkir tahkîki).

Enes b. Malik'ten (r.a.):

13411: Cehennem'de bir kul bin sene, “Ey Hannân, ey Mennân” diye nida eder. Allah (c.c), Cibrîl'e: “Git şu kulumu bana getir” buyurur. Cibrîl (a.s) gider ve cehennem ehlini boyun büküp ağlar halde bulur. Ardından Rabbine dönüp haber verir. Allah (c.c): “ Onu bana getir. O falan yerdedir.” buyurur. Cibrîl'de onu getirir ve Rabbinin huzunda durdurur. Allah (c.c) o kula “ Yerini ve yatağını nasıl buldun?” diye sorar. Kulda “ Ey Rabbim, kötü bir yer ve kötü bir yatak.” diye cevap verir. Allah (c.c) “ Kulumu geri çevirin!” buyurur. Ardından kul: “Ey Rabbim, beni oradan çıkarttığımda tekrar oraya geri çevireceğini beklemiyordum.” deyince Allah (c.c) “Kulumu bırakın” buyurur.¹⁹⁰

Hadisin isnadında bulunan Ebû Zilâl künyeli, Hilal b. Ebî Hilal isimindeki râvinin zayıf olduğuna dikkat çeken İbnu'l-Cevzî, İbn Hibbân'ın bu râvi hakkında söylediği: “ Ebû Zilâl, dikkatsiz, dalgın birisidir. Hz. Enes'ten onun rivayet etmediği hadisleri aktarır. Bu aktardığı hadiste Hz. Enes'tendir. Kendisi ile hiçbir durumda ihticac etmek caiz değildir.”¹⁹¹ sözünü aktardıkta'n sonra hadisin sahih olmadığına hükmetmiştir.¹⁹² Ebû Zilâl'in zayıf olduğu, birçok muhaddis tarafından ifade edilmiştir. Yahya b. Maîn ve Nesâî onun bu durumunu açıkça belirtmiş, örneğin Nesâî, Ebû Zilâl'i “zayıf ve güvenilir değildir” ifadeleri ile cerh etmiştir.¹⁹³

Hadis altı farklı kaynaktan daha yer almaktadır. Ancak hepsinin isnadında da zayıf olan râvi Ebû Zilâl mevcuttur. İbn Huzeyme Tevhîd'de, İbn Ebi'd-Dünyâ Hüsnu'z-Zanni Billâh'ta, Ebû Yâ'lâ Müsned'de, Beyhakî el-Esmâ ve's-Sifât'ta ve el-Ba's ve'n-Nüşûr'da Beğavî ise Şerhu's-Sünne'sinde hadisi zikretmiştir.¹⁹⁴

¹⁹⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 21 s. 99.

¹⁹¹ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, c. 3 s. 85.

¹⁹² İbnu'l-Cevzî, *el-Mevzûât*, c. 3 s. 267.

¹⁹³ el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. 30 s. 352; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c. 11, s. 85.

¹⁹⁴ Ebû Bekir Muhammed b. İshâk b. Huzeyme, *Kitâbu't-Tevhîd*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyâd 1994, c. 2 s. 749; Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed b. Ubeydillah b. Süfyân b. Ebi'd-Dünyâ, *Hüsnu'z-Zanni Billâh*, Dâru Taybe, s. 104; Ebû Yâ'lâ, *Müsned*, c. 7 s. 214; Beyhakî, *el-Esmâ ve's-Sifât*, Mektebetü's-Sevâdî, Riyâd 1988, c. 1 s. 206; Beyhakî, *el-Bâ's ve'n-Nüşûr*, s. 81; Beğavî, *Şerhu's-Sünne*, c. 15 s. 194.

İbn Hacer'in de ifade ettiği gibi hadiste mevzû olmayı gerektirecek bir illet bulunmamaktadır.¹⁹⁵ Şuayb el-Arnâvut ve Elbânî Ebû Zilâl'in zayıf olduğunu gerekçe göstererek hadise zayıf hükmü vermiştir.¹⁹⁶

1.1.15. On Altıncı Hadis

قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَحْمَدَ حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْحَجَّاجِ الدَّاجِي، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْقَاهِرِ بْنُ السَّرِيِّ، عَنْ ابْنِ لَكْنَانَ بْنِ عَبَّاسِ بْنِ مِرْدَاسِ بْنِ أَبِيهِ، أَنَّ أَبَاهُ الْعَبَّاسَ بْنَ مِرْدَاسٍ حَدَّثَهُ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَعَا عَشِيَّةَ عَرَفَةَ، لِأُمَّتِهِ بِالْمَغْفِرَةِ، وَالرَّحْمَةَ فَأَكْثَرَ الدُّعَاءَ، فَأَجَابَهُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: أَنْ قَدْ فَعَلْتُ، وَغَفَرْتُ لِأُمَّتِكَ إِلَّا مَنْ ظَلَمَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا، فَقَالَ: رَبِّبَّ إِنَّكَ قَائِرٌ أَنْ تَعْفَرَ لِلظَّالِمِ، وَتُذَيِّبَ الْمَظْلُومَ خَيْرًا مِنْ مَظْلَمَتِهِ، " فَلَمْ يَكُنْ فِي تِلْكَ الْعَشِيَّةِ، إِلَّا دَا فَلَمَّا كَانَ مِنَ الْعَدِ دَعَا غَدَاةَ الْمُرْدَلِفَةِ، فَعَادَ يَدْعُو لِأُمَّتِهِ، فَلَمْ يَلْبَثِي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ تَبَسَّمَ، فَقَالَ بَعْضُ أَصْحَابِهِ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، بِنَيْيَأُ أَنْتَ وَأُمَّي، ضَحِكْتَ فِي سَاعَةٍ لَمْ تَكُنْ تَضْحَكُ فِيهَا، فَمَا أَضْحَكَكَ، أَضْحَكَكَ اللَّهُ سِدِّكَ قَالَ: " تَبَسَّمْتُ مِنْ عِلْوِ إِبْلِيسَ، حِينَ عَلِمَ أَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ قَدِ اسْتَجَابَ لِي فِي أُمَّتِي، وَغَفَرَ لِلظَّالِمِ الْهَوَى يَدْعُو بِالذُّبُورِ وَالْوَيْلِ، وَيَحْدُو الثَّرَابَ عَلَى رَأْسِهِ، فَتَبَسَّمْتُ مِمَّا يَصْنَعُ جَزَعُهُ. "

Abbâs b. Mirdas'ta'n (r.a.):

16207: Rasulullah (s.a.v.) Arefe gününün akşamı ümmetinin bağışlanması ve rahmete nail olması için uzunca dua etti. Allah Azze ve Celle, ümmetinden birbirlerine zulmedenler hariç geri kalanını affettim diye cevap verdi. Rasulullah (s.a.v.): “ Ey Rabbim! Muhakkak ki sen zulmedeni affetmeye ve zulme uğrayana da istediği şeyden daha hayırlısını vermeye kadirsin” dedi. Ancak bu gece bundan başka bir şey olmadı.(Yani zulmeden kimse affedilenler arasına dâhil olmadı). Bir sonraki gün yani Müzledife gününün sabahında Hz. Peygamber yine dua etti ve ümmeti için yaptığı duayı tekrarladı. Ardından hemen tebessüm etti. Hz. Peygamber'in ashabından bir kimse: “ Ey Allah'ın Resülü! Anam babam sana feda olsun. Daha önce tebessüm etmediğin bir zamanda tebessüm ettin. Sana tebessüm ettiren şey nedir? Allah mutluluğunu daim etsin. ” diye sordu. Hz. Peygamber (s.a.v.): “

¹⁹⁵ İbn Hacer, *el-Kavlu'l-Müsedded*, s. 35.

¹⁹⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 21 s. 99; Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdis Ed-Daîfe ve'l-Mevdûâ*, c. 3 s. 403.

Allah'ın düşmanı iblise, onun haline güldüm. İblis, Allah'ın (c.c), ümmetim hakkında yaptığım duaya icabet ettiğini ve zulüm edeni bağışladığını bilince, hemen helak olmayı istedi, başına toprak saçtı. Bende onun sabırsızlığına güldüm.¹⁹⁷

Hadise yöneltilen eleştirilere geçmeden önce bu rivayetin Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullah'ın ziyadelerinden olduğunu belirtelim.

Hadis senet ciheti ile incelendiğinde, İbnu's-Sırrî'nin, Kinâne b. Abbas b. Mirdâs'ın oğlundan hadisi aktardığı ancak oğlunun isminin açıkça zikretmediği görülecektir. İlgili kaynaklarda gerekli okumalar yapıldığında oğlunun isminin Abdullah olup Buhârî'ye göre hadislerinin sahih olmadığı, İbn Hacer' göre meçhul bir râvi olduğu görülecektir.¹⁹⁸ Meçhul olmasının nedeni ise kendisinden sadece Abdul Kâhîr b. Es-Sırrî'nin rivayette bulunmuş olmasıdır.¹⁹⁹

Abdullah'ın babası Kinâne b. Abbash hakkında söylenen şeylerde oğlu hakkında söylenenlerden farklı pek farklı değildir. Yani babası da meçhul olarak görülmektedir.²⁰⁰ Burada bir noktaya dikkat çekmemiz yerinde olacaktır. İbn Hacer'in tesbitine göre, İbn Hibban'ın bazı meçhul râvileri Sikât²⁰¹ isimli kitabında zikretme âdeti Kinâne b. Abbas hakkında da câri olmuş ancak aynı râviyi birde el-Mecrûhîn'inde zikretmesi bir tenakuz doğurmuştur.²⁰² İbn Hibbân'ın el-Mecrûhîn'inde, Kinâne b. Abbas hakkındaki sözleri şöyledir: “Kinâne b. Abbâs münkeru'l-hadistir. Rivayet ettiği hadislerdeki karışıklığın (ihtilât) sebebi kendisinden mi, oğlundan mı yahut da her ikisinden mi bilmiyorum. Kinâne b. Abbâs meşhur râvilerden birçok münker hadisler rivayet ettiği için, yaptığı rivayetleri delil olarak kullanmak sâkıt olmuştur.”²⁰³ İbn Hibbân'ın, Kinâne b. Abbâs hakkında el-Mecrûhîn'deki kullandığı bu ifadelerine itimat eden İbnu'l-Cevzî hadisi Mevzûât'ında zikretmiştir.²⁰⁴

¹⁹⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 26 s. 136.

¹⁹⁸ el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. 15 s. 478; Zehebi, *Mizânu'l-İ'tidâl*, c. 2 s. 474. İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s. 319.

¹⁹⁹ el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. 15 s. 478.

²⁰⁰ el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. 24 s. 226; İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s. 462.

²⁰¹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, c. 5 s. 339.

²⁰² İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c. 8 s. 449.

²⁰³ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, c. 2 s. 229.

²⁰⁴ İbnu'l-Cevzî, *el-Mevzûât*, c. 2 s. 214.

İbn Ebî Âsım ve Ebû Yâ'lâ, İbrahim b. el-Haccâc tariki ile bu hadisi kitaplarında zikretmiştir.²⁰⁵ Ayrıca, Ebû Dâvûd, İbn Mace ve Beyhakî de mezkûr rivayeti kitaplarına almışlardır.²⁰⁶ Zikrettiğimiz kaynakların tamamında hadis Kinâne b. Abbas b. Mirdâs ve oğlundan mervîdir.

İbnu'l-Cevzî'nin hadisi zikredip sadece İbn Hibbân'ın, Kinâne b. Abbas hakkındaki yukarıda da belirttiğimiz cerh ifadelerine dayanarak mevzû hükmü vermesinin yerinde olmadığını belirtelim. Çünkü es-Sikât'ında aynı râviyi zikredip güvenilir olduğunu belirterek ikileme düşmesi, bu hadise sadece İbn Hibbân'ın ifadelerinden yola çıkarak mevzû hükmü vermenin uzak olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte senedinde bulunan iki meçhul râvi de hadisin zayıf olduğunu gösteren illetlerdir. Nitekim Şuayb el-Arnavut ve Elbânî meçhul iki râviye dikkat çekip hadisin zayıf olduğunu belirtmiştir.²⁰⁷

1.1.16. On Yedinci Hadis

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي بُكَيْرٍ، حَدَّثَنَا زُهَيْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ مُوسَى بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ نَافِعٍ، مَوْلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَرْعَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، أَنَّهُ سَمِعَ نَبِيَّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: " إِنَّ آدَمَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَبَطَهُ اللَّهُ تَعَالَى إِلَى الْأَرْضِ، قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ: أَيُّ رَبِّ، { أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُقِيدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدَّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ } قَالَ إِنْ أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ { [البقرة: 30] ، قَالُوا: رَبَّنَا نَحْنُ أَطْوَعُ لَكَ مِنْ بَنِي آدَمَ. قَالَ اللَّهُ تَعَالَى لِلْمَلَائِكَةِ: هَلُمُّوا مَلَائِكِينَ مِنَ الْمَلَائِكَةِ حَتَّى يُهْبَطَ بِهِمَا إِلَى الْأَرْضِ، فَنَنْظُرَ كَيْفَ يَعْمَلَانِ. قَالُوا وَرَبَّنَا، هَارُوثٌ وَمَارُوثٌ. فَأُهْبِطَا إِلَى الْأَرْضِ، وَمَثَلَتْ لِهَمَارُوثَ امْرَأَةً مِنْ أَحْسَنِ الْبَشَرِ، فَجَاعَتُهُمَا، فَسَأَلَاهَا نَفْسَهَا، فَقَالَتْ: لَا وَاللَّهِ، حَتَّى تَكَلَّمَ بِهَذِهِ الْكَلِمَةِ مِنَ الْإِسْرَاقِ. فَقَالَا وَاللَّهِ لَا نُشْرِكُ بِاللَّهِ أَبَدًا. فَدَهَبَتْ عَنْهُمَا ثُمَّ رَجَعَتْ بِرِصِيٍّ تَحْمِلُهُمَا فَلَاهَا نَفْسَهَا، فَقَالَتْ: لَا وَاللَّهِ، حَتَّى تَقُولَا هَذَا الصَّبِيِّ، فَقَالَا: وَاللَّهِ لَا نَقُولُ أَبَدًا. فَدَهَبَتْ ثُمَّ رَجَعَتْ بِرِقْدَحَ حَمْرَحْلَةَ ، فَسَأَلَاهَا نَفْسَهَا، فَقَالَتْ: لَا وَاللَّهِ، حَتَّى تَشْرَبَا هَذَا الْخَمْرَ. فَشْرَبَا،

²⁰⁵ Ebû Bekir b. Ebî Âsım, *el-Âhâd ve'l-Mesânî, Dâru'r-Râye, Riyâd 1991, c. 3 s. 74; Ebû Yâ'lâ, Müsned, c. 3 s. 149*

²⁰⁶ Ebû Dâvûd Süleyman b. Eş'as b. İshâk b. Beşîr es-Sicistânî, *Sünen, Dâru'r-Risâle, 2009, c. 7 s. 520; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd b. Mâce el-Kazvînî, Sünen, Dâru'r-Risâle, 2009, c. 4 s. 217; Ebû Bekîr Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Mûsâ el-Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût 2003, c. 5 s. 192.*

²⁰⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned, c. 26 s. 136; Elbânî, ed-Daifu't-Terğîb ve't-Terhîb, c. 1 s. 369.*

فَسَكِرَا فَوَهَّعِيهَا، وَقَتَلَا الصَّبِيَّ، فَلَمَّا أَفَاقَا، قَالَتِ الْمَرْأَةُ: وَاللَّهِ مَا تَرَكَتُمَا شَيْئًا مِمَّا أَبَيْتُمَاهُ عَلَيَّ إِلَّا قَدْ فَعَلْتُمَا مَا حِينَ سَكِرْتُمَا، فَخَيْرًا بَيْنَ عَذَابِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ، فَاخْتَارَا عَذَابَ الدُّنْيَا. ۱ "

Abdullah b. Ömer'den (r.a.):

6178: Allah (c.c), Hz. Âdem'i yeryüzüne indirince melekler şöyle dedi: “ Ey Rabbimiz! Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın? Oysa biz sana hamdederek daima seni tesbih ve takdis ediyoruz.” demişler. Allah da, “Ben sizin bilmediğinizi bilirim” demişti.²⁰⁸ Melekler: “Ey Rabbimiz! Bizler sana insanlardan daha fazla itaâtkarız ” deyince Allah (c.c) meleklerle: “ İki melek getirin, yeryüzüne indirilsinler, bakalım ne yapacaklar” buyurdu. Melekler “Ey Rabbiz! Hârût ve Mârût” dediler. Ardından bu iki melek yeryüzüne indirildi. Zuhre²⁰⁹ bu iki melek için insanların en güzelinden bir kadın suretine dönüştürüldü. Ardından bu kadın Hârût ve Mârût'un yanına geldi. Hârût ve Mârût o kadından nefisini istedi. (Yani o kadına sahip olmak istediler.) Kadın ise onlara: “ Allah'a yemin olsun ki şirik kelimesi söylemedikçe olmaz” dedi. Hârût ve Mârût ise: “Allah'a yemin olsun ki, Allah'a hiçbir zaman ortak koşmayız” dediler. Ardından kadın onların yanından ayrıldı. Sonra bir çocuk taşıyarak geri döndü. Hârût ve Mârût yine o kadından nefisini istedi. Kadın ise onlara: “Allah'a yemin olsun ki bu çocuğu öldürmedikçe olmaz” dedi. Hârût ve Mârût ise: “Allah'a yemin olsun ki, onu hiçbir zaman öldürmeyiz” dediler. Ardından kadın gitti. Sonra bir kadeh şarap taşıyarak geri döndü. Hârût ve Mârût yine o kadından nefisini istedi. Kadın ise onlara: “Allah'a yemin olsun ki bu şarapta'n içmedikçe olmaz” dedi. Ardından Hârût ve Mârût şarapta'n içti, sarhoş olup kadınla beraber oldu ve çocuğu öldürdüler. Sarhoşluklarından ayıkınca kadın onlara: “Allah'a yemin olsun ki sarhoş olduğunuzda, yapmakta'n yüz çevirdiğiniz herşeyi yaptınız” dedi. Akabinde iki melek dünya ve ahiret azabı arasında muhayyer bırakıldı ve dünya azabını seçtiler.²¹⁰

²⁰⁸ Bakara 2\30.

²⁰⁹ İbn Hibbân, Ebû Hâtim'den nakilde bulunarak hadiste mezkûr olan Zuhre'nın o zamanlarda yaşayan bir kadının ismi olup, Hunnes\gündüz kaybolup gece ortaya çıkan yıldız grubunun içindeki Zuhre isimli yıldız olmadığını belirtmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *Sahih*, c.14 s.63.

²¹⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 10 s. 317.

Etrafında birçok tartışmaların döndüğü bu rivayet hem senet hemde metin yönünden incelenmiş, Şuayb el-Arnâvut'a göre senet yönüyle zayıf, metin yönüyle ise batıl bulunmuştur.²¹¹

Hadisin senet açısından zayıf görülmesine sebep olan râvinin Mûsâ b. Cübeyr olduğu belirtilmiştir. Nitekim İbn Hacer onu Takrîb'inde zikredip onun mestur olduğunu bildirmiştir.²¹² Ayrıca Zuheyr b. Muhammed hakkında da zayıf olduğu kanaati uyandıran ifadeler sarf edilmiştir.²¹³

Hadisi metin cihetinden incelemeye geçmeden önce bir konuya daha temas etmemiz yerinde olacaktır. Müsned'deki senet zincirine baktığımızda karşımıza hadisin merfû yani Hz. Peygamber (s.a.v.)'e kadar ulaştığı görülecektir. Fakat Müsned'deki senet zincirinden daha sahih bir isnatla daha aktarılan bu kıssa Ka'bu'l-Ahbâr'a dayandırılmıştır.²¹⁴ Dolayısı ile hadis İsrâiliyât kabilindedir.

Hadisi metin açısından değerlendirdiğimizde karşımıza Kur'an'ın zahirine tamamen ters iki nokta çıkacaktır. Öncelikle Müsned'deki rivayetin baş kısmına tekrar dönüp baktığımızda meleklerin, Hz. Âdem yeryüzüne indirildiğinde; "Ey Rabbimiz! Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın? Oysa biz sana hamdederek daima seni tesbih ve takdis ediyoruz"²¹⁵ dediklerini görürüz. Oysa Kur'an'da meleklerin bu sözü Rabbimizin; "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım"²¹⁶ dedikten sonra söylediği zikredilmektedir. Yani Kur'an'ın zahirinden anlaşılan Allah (c.c) ve melekler arasında geçen bu diyalogun henüz Hz. Âdem yaratılmadan olduğudur. Öyleyse hadis bu açıdan Kur'an'ın zahirine terstir.

İkinci nokta meleklerle alakalı kısımdır. Öyle ki hadiste meleklerin, şarap içmek, zina yapmak ve Allah'ın öldürülmesini haram kıldığı bir insanı öldürmek gibi bir takım büyük günahları işledikleri bilgisi mevcuttur. Bununla birlikte meleklerin özellikleri ile alakalı Kur'an-ı Kerîm'e baktığımızda "Allah'a, emrettiği şeylerde

²¹¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 10 s. 317.

²¹² İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s. 550.

²¹³ Ebû Zur'a er-Râzî, *ed-Duafâ*, İmadetu'l-Bahsi'l-İlmî, Medîne 1982, c. 2 s. 612; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. 9 s. 414.

²¹⁴ Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Kesîr Ebû Cafer et-Taberî, *Camîu'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kurân*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût 2000, c. 2 s. 429.

²¹⁵ Bakara 2\30.

²¹⁶ Bakara 2\30.

isyan etmediklerini²¹⁷, O'na ibadetten büyüklenmeyip ve bundan yorgunluk ve bıkkınlık duymadıklarını²¹⁸ görürüz. Öyleyse rivayet bu açıdan da Kur'an'ın zahiri ile uygunluk göstermemektedir.

Bu hadis ile ilgili bahsi kapatmadan önce İbn Hacer'in konu ile alakalı değerlendirmesine göz atmakta fayda görmekteyiz. Çünkü İbn Hacer Müsned'deki hadisin râvilerinden Züheyr b. Muhammed ile hadisin başka bir varyantının râvilerinden olan Muâviye b. Salih'in siyakında/yani bu râvilerin hocalarında farklılıklar olduğunu ayrıca bu hadisin birçok tariki olup mahreç itibari ile de kuvvetli olmasını gerekçe göstererek kıssanın vaki olduğunu sonucuna varmıştır.²¹⁹ İbn Hacer'in bu değerlendirmesine katılmayan Ahmed Şâkir ise ona şu şekilde itiraz etmiştir: "İbn Hacer'in bu hadisi tariklerinin fazla olması ve birçoğunun mahrecinin kuvvetli olmasını gerekçe gösterip kıssanın kesin bir surette vaki olduğuna hükmetmesi doğru değildir. Zira bu kıssa açık bir şekilde akla muhalefetinin yanında ayrıca tariklerin tamamı ya illetlidir ya da aşırı derecede zayıftır."²²⁰

Mezkûr kıssanın giriş kısmının ve meleklerle ilgili anlatılanların Kur'an'da bize aktarılan bilgilere ters olması nedeni ile hadis mevzûdur. Ayrıca başta da belirttiğimiz üzere hadisin bütün tariklerinde sıkıntılar mevcuttur.

1.1.17. On Sekizinci Hadis

حَدَّثَنَا حُسَيْنٌ، وَأَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ، قَالَا: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ يَعْنِي ابْنَ عَمْرٍو، عَنْ عَبْدِ الْكَرِيمِ، عَنْ ابْنِ جُبَيْرٍ، قَالَ: أَسْعَدُ بْنُ جُبَيْرٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " يَكُونُ قَوْمٌ فِي آخِرِ الزَّمَانِ يَحْضِبُونَ بِهَذَا السَّوَادِ - قَالَ حُسَيْنٌ كَحَوَاصِلِ الْحَمَامِ - لَا يَرِيحُونَ رَائِحَةَ الْجَنَّةِ. "

İbn Abbas'ta'n (r.a.):

²¹⁷ Tahrim 66\6.

²¹⁸ Enbiya 21\19.

²¹⁹ İbn Hacer, *el-Kavlü'l-Müsedded*, s. 39.

²²⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 5 s. 413 (Muhakkik: Ahmed Şâkir).

2470: Ahir zamanda (saç ve sakalını) siyaha boyayan bir kavim gelecektir.- Hüseyin güvercingöğsü gibi dedi-. Onlar cennetin kokusunu alamazlar.²²¹

İbnu'l-Cevzî, saçını siyah renge boyamanın yasak olması ile ilgili kitabında bir bölüm açmış ve akabinde bu hadisi zikretmiştir. Hadisi kitabına almasının gerekçesi olarak ise senette ismi Abdulkerim olarak geçen râviyi göstermiştir. Bu gerekçesinin dayanağı ise Abdulkerim'in zayıf bir râvi olduğunu gösteren şu ifadelerdir: Eyyüp es-Sihtiyânî şöyle dedi: "Allah'a yemin olsun ki Abdulkerim güvenilir değildir." Yahya b. Maîn ve Ahmed b. Hanbel onu zayıf görmüş ayrıca İmam Ahmed onun metrûk râvilere benzediğini belirtmiştir. Dârekutnî'de onu metruk olarak değerlendirmiştir.²²²

İbn Hacer, İbnu'l-Cevzî'nin hadisi Mevzûât'ta zikretmesine gerekçe olarak gösterdiği Abdulkerim isimli râvide hata ettiğini belirtmiştir. Çünkü İbnu'l-Cevzî'nin tenkit ettiği râvi Abdulkerim b. Ebi'l-Muhârik iken hadiste zikri geçen ise güvenilir bir râvi olan Abdulkerim el-Cezerî'dir.²²³ İbn Hacer'in dikkat çektiği bu noktaya, es-Sââtî, Şuayb el-Arnâvut ve Ahmed Şâkir de muvafakat gösterip İbnu'l-Cevzî'nin hadisi Mevzûât adlı eserinde zikretmesinin hata olduğunu vurgulamışlardır.²²⁴

Abdulkerim el-Cezerî'nin güvenilirliği noktasında farklı düşünen yoktur. Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Maîn, İbn Sad ve Ebû Zur'â başta olmak üzere daha birçok isim Abdulkerim el-Cezerî'nin güvenilir olduğunu kabul etmiştir.²²⁵

Bu hadisi, Ebû Dâvûd, Nesâî, Ebû Yâ'lâ, Taberânî, Beyhakî ve Beğavî de kitaplarında zikretmiş olup Beyhakî ve Beğavî ise Abdulkerim isimli râvinin el-Cezerî olduğunu açıkça belirtmiştir.²²⁶

²²¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 4 s. 277.

²²² İbnu'l-Cevzî, *el-Mevzûât*, c. 3 s. 55.

²²³ İbn Hacer, *el-Kavlu'l-Müsedded*, s. 39.

²²⁴ Abdurrahman es-Saâtî, *el-Fethu'r-Rabbânî*, c. 17 s. 319; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 4 s. 277; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 5 s. 413 (Muhakkik: Ahmed Şâkir).

²²⁵ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c. 6 s. 374; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c. 6 s. 80.

²²⁶ Ebû Dâvûd, *Sünen*, c. 6 s. 272; Nesâî, *Sünen*, c. 8 s. 138; Ebû Yâ'lâ, *Müsned*, c. 4 s. 471; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, c. 11 s. 442; Ebû Bekîr Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Mûsâ el-Beyhakî, *el-Âdâb, Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye*, Beyrût 1988, s. 225; Beğavî, *Şerh'u-s-Sünne*, c. 12 s. 92.

İbnu'l-Cevzî'nin râvideki bir karışıklıkta'n dolayı hata edip kitabında zikrettiği bu hadis hakkında, Şuayb el-Arnâvut, Ahmed Şâkir, es-Sââtî ve Elbânî sahih hükmü vermiştir.²²⁷

1.1.18. On Dokuzuncu Hadis

حَدَّثَنَا يَزِيدُ، حَدَّثَنَا هَمَّامٌ، عَنْ مِصْرُورٍ، عَنْ سَالِمِ بْنِ أَبِي الْجَعْدِ، عَنْ جَابَانَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، رَوَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْأَنَّ، وَلَا مُدْمِنٌ خَمْرًا . "

Abdullah b. Amr'dan (r.a.):

6537: Yaptığı iyiliği başa kakan kimse ve şarap müptelası olan kimse cennete giremez.²²⁸

İbnu'l-Cevzî Mevzûât adlı eserinde, günahların kötülenmesi ile ilgili özel bir bölüm açıp orada zinadan doğan çocuğun cennete giremeyeceğine dair bazı hadisler zikretmiştir. Birtakım lafız farklılıkları ile zikrettiği hadisler içerisinde konumuzla alakalı olan ve senedinde Câbân isimli râvinin bulunduğu hadiste vardır. Nitekim İbnu'l-Cevzî, Câbân isimli râvi ile alakalı Buhârî'nin şu sözlerini aktarmıştır: "Ne Câbân'ın Abdullah b. Amr'dan ne de Sâlim'in Câbân'dan hadis işittiği bilinmemektedir."²²⁹ İbnu'l-Cevzî'nin, Buhârî'den yaptığı nakil göstermektedir ki Müsned'deki hadisi Mevzûât'ında zikretmesinin sebebi Câbân'dır. Ayrıca Buhârî'nin bu ifadesinde hadisin sahih olması için getirdiği râvinin hadis aldığı hocası ile en az bir kere görüşmesi (likâ) şartına da bir gönderme vardır.

Câbân ile ilgili yapılan değerlendirmelere bakıldığında meçhul olduğu görülecektir. Örneğin Zehebî onun hakkında: "Kim olduğu bilinmemektedir"²³⁰ değerlendirmesinde bulunmuştur. Mizzî, Câbân'ın herhangi bir nisbesinin bulunmadığını belirtip şu an incelediğimiz hadise atıf yapmıştır.²³¹ Buda bizi

²²⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 4 s. 277; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 5 s. 413 (Muhakkik: Ahmed Şâkir); Abdurrahman es-Saâtî, *el-Fethu'r-Rabbânî*, c. 17 s. 319; Elbânî, *Sahîhu't-Terğîb ve't-Terhîb*, c. 2 s. 483.

²²⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 11 s. 93.

²²⁹ Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, c. 2 s. 257; İbnu'l-Cevzî, *el-Mevzûât*, c. 3 s. 111.

²³⁰ Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl*, c. 1 s. 377.

²³¹ el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. 4 s. 432.

Câbân'ın sadece bu hadisi rivayet ettiği sonucuna götürür. İbn Hibbân ise meçhul râvileri Sikât'ında zikretme âdetini Câbân hakkında da sürdürmüştür.²³²

Bu hadisi Abd b. Humejd, Nesâî, ed-Dârimî, İbn Huzeyme, İbn Hibbân ve Tahâvî'de içerisinde Câbân'ın bulunduğu farklı tariklerle kitaplarında zikretmişlerdir. Ancak Abd b. Humejd, İbn Hibbân ve Tahâvî'nin zikretmiş olduğu varyantta zina mahsulu olan çocuğunda cennete giremeyeceği ziyadesi bulunmaktadır.²³³

Elbânî, Silsiletü'l-Ehâdisi's-Sahîha isimli eserinde incelemekte olduğumuz hadis ile alakalı yaptığı değerlendirmesinde Câbân üzerinde durmuş, onun meçhul bir râvi olduğunu belirtip hadisin bu açıdan illetli olduğunu söylemiştir. Ancak bu rivayeti, konu ile alakalı diğer hadislerle birlikte değerlendirip, en az hasen derecesinde olduğu sonucuna varmıştır.²³⁴ Öte yandan Elbânî, İbn Hibbân'ın Sahih'i üzerine yaptığı tahririnde bu hadise sahih hükmü vermiştir.²³⁵ es-Sââtî ise Câbân'ın nesebinin bilinmemesi ile birlikte, onun tabiîn neslinden ve güvenilir bir râvi olduğunu belirtip hadisin sahih olduğuna hükmetmiştir.²³⁶ es-Sââtî ile aynı değerlendirmede bulunan Ahmed Şâkir de hadisin sahih olduğu sonucuna varmıştır.²³⁷ Görebildiğimiz kadarı ile hadise zayıf hükmü veren sadece Şuayb el-Arnâvut'tur. Şuayb Arnâvut bu sonunca Câbân'ın meçhul bir râvi olmasından hareketle varmıştır.²³⁸

²³² İbn Hibbân, *es-Sikât*, c. 4 s. 121.

²³³ Abd b. Humejd, *el-Müntehab*, Mektebetü's-Sünne, s. 132; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, c. 5 s. 104; Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. el-Fadl b. Behrâm ed-Dârimî, *Sünen*, Dâru'l-Beşâr, Beyrût 2013, s. 502; İbn Huzeyme, *Kitâbu't-Tevhîd*, c. 2 s. 858; İbn Hibbân, *Sahih*, c. 8 s. 175; Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-Âsâr*, c. 2 s. 373.

²³⁴ Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdisi's-Sahîha*, c. 2 s. 282.

²³⁵ Muhammed Nâsiruddin Elbânî, *et-Ta'likâtu'l-Hisân alâ Sahîhi İbn Hibbân*, Dâru Bâ Vezîr, Suûd 2003, c. 5 s. 269.

²³⁶ es-Sââtî, *el-Fethu'r-Rabbânî*, c. 17 s. 136.

²³⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c.6 s.102 (Muhakkik: Ahmed Şâkir).

²³⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c.11 s.93.

1.1.19. Yirminci Hadis

حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَهْدِيٍّ، قَالَ: حَدَّثَنَا صَالِحُ بْنُ عُمَرَ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي زِيَادٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى، عَنِ الْبَرَاءِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " مَنْ سَمَى الْمَدِينَةَ يَثْرِبَ، فَلَيْسَتْغْفِرَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ، هِيَ طَابَةٌ هِيَ طَابَةٌ . "

Berâ b. Âzib'den (r.a.):

18519: Kim Medine'yi Yesrib diye isimlendirirse, Allah'ta'n bağışlanma dilesin. O Tâbe'dir Tâbe!²³⁹

Medine'ye Yesrib demeyi yasaklayan hadislerle alakalı bir bab açan İbnu'l-Cevzî, bu bab altında sadece Müsned'deki mezkûr rivayeti zikretmiş ve senetteki Yezîd b. Ebî Ziyâd'ı da hadisin mevzû olmasına gerekçe göstermiştir. Nitekim Ebû Hâtim onunla alakalı: "Bütün hadisleri mevzûdur." değerlendirmesinde bulunurken, Nesâî ise metrûku'l-hadis olarak vasıflamıştır.²⁴⁰ İbnu'l-Cevzî'nin aktardığı ağır tenkitlerin yanı sıra Ebû Zur'a ve İbn Adıyy'de Yezîd b. Ebî Ziyâd'ı eleştirmekle birlikte kullandıkları ifadeler biraz daha hafiftir. Örneğin Ebû Zur'a onun hakkında şöyle demiştir: "Leyyin/ gevşek bir râvidir. Hadisleri yazılır ancak delil olarak kullanılmaz." İbn Adıyy ise: "O Kûfe ehlinin şîasındandır. Zayıf olmakla birlikte hadisi yazılır"²⁴¹ ifadelerine yer vermiştir.

İbn Hacerbu hadisin Mevzûât'ta yer almasını şu sözlerle eleştirmiştir: "İbnu'l-Cevzî bu hadisi Mevzûât'ına almış ve Yezîd b. Ebî Ziyâd'ı gerekçe göstermiştir ancak bu gerekçesinde isabet edememiştir. Çünkü Yezîd her ne kadar hıfzı ve âhir ömründe kendisine bazı hadislerin telkin edilip onun da kabul ettiği gibi gerekçelere tenkid edilse de bundan dolayı bütün rivayetlerinin mevzû olması gerekmez."²⁴²

Yesrib'in, Medine olarak isimlenmesi ile alakalı incelediğimiz hadise şâhid olarak Buhârî ve Müslim'in rivayet ettikleri hadisi zikredebiliriz:

²³⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsne'd*, c. 30 s. 483.

²⁴⁰ İbnu'l-Cevzî, *el-Mevzûât*, c. 2 s. 220.

²⁴¹ el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. 32 s. 139-140.

²⁴² İbn Hacer, *el-Kavlu'l-Müsedded*, s. 40.

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا الْحُبَابِ سَعِيدَ بْنَ يَسَارٍ، يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أُمِرْتُ بِقَرْيَةٍ تَأْكُلُ الْقَرَى، يَقُولُونَ يَثْرِبُ، وَهِيَ الْمَدِينَةُ، تَنْفِي النَّاسَ كَمَا يَنْفِي الْكَبِيرُ خَبَثَ الْحَيِّدِ.

Ebû Hureyre'den (r.a.):

Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Ben bir beldeye (hicret etmekle) emr olundum ki, o belde diğer beldeleri yer/ onun ahâlisi diğer beldelerin ahalisine karşı galip gelir. O belde Medîne olduğu halde ona Yesrib diyorlar. O insanları/ münafıklar ve Yahudileri, körüğün demirin pasını giderdiği gibi dışarı atar.²⁴³

Ebû Yâ'lâ'nın da Yezîd b. Ebî Ziyâd kanalı ile zikrettiği²⁴⁴ bu hadis ile alakalı İbnu'l-Cevzî'nin dışında mevzû hükmü veren başka bir âlime rastlanmamıştır. Elbâni ve Şuayb el-Arnâvut, hadisin zayıf olduğunu belirtmiştir.²⁴⁵

1.1.20. Yirmi Birinci Hadis

حَدَّثَنَا حُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ جَرِيرٌ يَعْنِي ابْنَ حَازِمٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَنْظَلَةَ سِبْطِ الْمَلَانِكَةِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " يَرْهَمُ رَبًّا يَا كَلَاهُ الرَّجُلُ وَهُوَ يَعْلَمُ، أَشَدُّ مِنْ سِنَّةٍ وَثَلَاثِينَ زَنْبِيَةً. "

Meleklerin yıkadığı Abdullah b. Hanzala'dan (r.a.):

21957: Bir kimsenin bilerek yediği faizden bir dirhemin günahı, otuz altı zinadan daha şiddetlidir.²⁴⁶

İbnu'l-Cevzî bu hadisi Hüseyin b. Muhammed'i gerekçe göstererek kitabında zikretmiştir. Bu gerekçesinde ise Ebû Hatim'in bu râvi hakkındaki değerlendirmesine itimat etmiştir. Nitekim Ebû Hâtim onun hakkında şu değerlendirmelerde bulunmuştur: “Hüseyin b. Muhammed'i gördüm ancak ondan hadis işitmedim. Ebû Hâtim'e, Hüseyin'in rivayet etmiş olduğu hadis hakkında soru sorulmuş, hatadır diye cevap vermiş. Hata'nın kimden kaynaklandığı sorulmuş,

²⁴³ Buhârî, *Sahih*, c. 3 s. 20; Müslim, *Sahih*, c. 2 s. 1006.

²⁴⁴ Ebû Yâ'lâ, *Müsned*, c. 3 s. 247.

²⁴⁵ Elbânî, *Silsiletu'l-Ehâdis Ed-Daîfe ve'l-Mevdûa*, c. 10 s. 121; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 30 s. 483.

²⁴⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 36 s. 288.

Hüseyin'den olması gerekir demiştir.”²⁴⁷ İbnu'l-Cevzî'nin, Hüseyin isimli râvî üzerinde durmasından anlaşılıyor ki ona göre hadis metin açısından herhangi bir problem teşkil etmemektedir. Öyleki yukarıdaki açıklamaların ardından bu hadisin Ka'bu'l-Ahbâr'dan da mervî olduğunu söylemiştir. Daha sonra Dârekutnî'nin: “Ka'b'ta'n gelen varyantın merfû olandan daha sahihtir” görüşünü paylaşmıştır.²⁴⁸ İbnu'l-Cevzî'nin, Hüseyin b. Muhammed hakkında aktarmış olduğu tenkitlerden hiçbirisi onun rivayet ettiği hadisi mevzû konumuna düşürecek türden değildir. Burada İbn Hacer, İbnu'l-Cevzî'ye haklı olarak şu tenkidi yöneltmiştir: “Ka'b'ın rivayetinin daha sahih olması, onun mukabili olan (merfû tarikin) mevzû olmasını gerektirmez.”²⁴⁹

Bu hadisi Bezzâr, Dârekutnî ve İbn Asâkir, Hüseyin b. Muhammed'in bulunduğu isnatla rivayet etmiştir.²⁵⁰ İbn Ebî Âsım ve Taberânî ise Leys b. Ebî Süleym tariki ile tahrir etmiştir.²⁵¹ Ancak Yahya b. Maîn, Leys'in zayıf bir râvî olduğunu belirtmiştir. Ebû Zur'a ise onu muztaribu'l-hadis olarak vasıflamıştır.²⁵²

Şuayb el-Arnâvut bu rivayetin merfû varyantının zayıf olduğunu, sahih olanının ise Ka'b'ul-Ahbâr'ın sözü olarak aktarılanın olduğunu ifade etmiştir. Nitekim Müsned'dekibenzer manaya gelen ve bu hadisten sonra zikredilen rivayet Ka'b'ın sözü olarak aktarılmıştır.²⁵³ Elbânî ise bu hadisi Müsned'de geçen merfû şekli ile aktarıp sahih hükmü vermiştir.²⁵⁴

²⁴⁷ İbnu'l-Cevzî, *el-Mevzûât*, c. 2 s. 247.

²⁴⁸ İbnu'l-Cevzî, *el-Mevzûât*, c. 2 s. 248.

²⁴⁹ İbn Hacer, *el-Kavlu'l-Müsedded*, s. 42.

²⁵⁰ Bezzâr, *Müsne'd*, c. 8 s. 309; Ebu'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed b. Mehdî ed-Dârekutnî, *Sünen, Müessesetü'r-Risâle*, Beyrût 2004, c. 3 s. 403; Ebu'l-Kâsım Ali b. Hasan b. Hibetullah b. Asâkir, *Târihu Dimeşk*, Dâru'l-Fiker, 1995, c. 27 s. 418.

²⁵¹ İbn Ebî Âsım, *el-Âhâd ve'l-Mesânî*, c. 5 s. 229; Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb el-Lahmî et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, Dâru'l-Harameyn, Kâhire, ts., c. 3 s. 124.

²⁵² el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. 24 s. 283, 286.

²⁵³ Ahmed b. Hanbel, *Müsne'd*, c. 36 s. 289.

²⁵⁴ Elbânî, *Sahîhu't-Terğîb ve't-Terhîb*, c. 2 s. 376.

1.1.21. Yirmi İkinci Hadis

دَتَحْنَا وَكَيْعٌ، عَنْ شَرِيكٍ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ أَبِي قِلَابَةَ، عَنْ ثَوْبَانَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا رَأَى يَوْمَ الرِّايَاتِ السُّودَ قَدْ جَاعَتْ مِنْ قِبَلِ خُرَّاسَانَ، فَأَثْوَاهَا؛ فَإِنَّ فِيهَا خَلِيفَةَ اللَّهِ الْمَهْدِيَّ.

Sevban'dan (r.a.):

22387: Horosan tarafından gelen siyah bayraklıları gördüğünüzde oraya gidin. Çünkü orada Allah'ın halifesi Mehdi vardır.²⁵⁵

İbnu'l-Cevzî Mevzûât'ının Kitâbu'l-fedâil kısmında, şu anda değerlendirmekte olduğumuz hadise mana olarak muvafık olup isnad itibari ile farklı olan bir rivayeti zikretmiş ve mevzû olduğunu öne sürmüştür.²⁵⁶ el-İlelü'l-Mütenâhiye isimli eserinde ise mezkûr hadisi metin ve senet olarak aktarmıştır.²⁵⁷ Dolayısı ile İbn Hacer, el-İlelü'l-Mütenâhiye'ye de atıfta bulunup İbnu'l-Cevzî'ye cevap vermiştir.²⁵⁸

Şuayb el-Arnâvut'un tesbitine göre isnatta iki ta'ne zayıf râvi bulunmaktadır. Bu râvilerden ilki Ali b. Zeyd'dir. İbn Sa'd, bu râviyi zayıf bulup rivayetlerinin delil olarak kullanılamayacağını söylemiştir.²⁵⁹ İbn Huzeyme ise Ali b. Zeyd'din hafızasının kötü olduğuna dikkat çekip bundan dolayı rivayetlerini delil olarak kullanmadığını belirtmiştir.²⁶⁰ Onu zayıf kılan başka bir sebep ise Şu'be'nin de belirttiği gibi muhtelit olmasıdır.²⁶¹ Zayıf görülen diğer râvi ise Ebu Kılâbe künyeli, ismi Abdullah b. Zeyd b. Amr olan râvidir. Zayıf görülmesinin sebebi ise tedlis yapmasıdır. Kendisine ait hadis sahifeleri olup oradan rivayette bulunduğu ve tedlis yaptığı ifade edilmiştir.²⁶² Bir râvinin müdellis olması ve rivayet ederken hocasından işittiğini gösteren lafızlarla rivayet etmemesi bilakis yukarıdaki hadisin senedin de

²⁵⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 37 s. 70.

²⁵⁶ İbnu'l-Cevzî, *el-Mevzûât*, c. 2 s. 39.

²⁵⁷ İbnu'l-Cevzî, *el-İlelü'l-Mütenâhiye*, c. 2 s. 377.

²⁵⁸ İbn Hacer, *el-Kavlu'l-Müsedded*, s. 42.

²⁵⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Hâşimî, *et-Tabakât el-Kübrâ*; Dâru Sâdır, Beyrût 1968, c. 7 s. 252.

²⁶⁰ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c. 5 s. 206.

²⁶¹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c. 5 s. 206.

²⁶² Zehebî, *Mizânu'l-İtidâl*, c. 2 s. 426

görülebileceği üzere hadisi hocasından işittiğine de işitmediğine de ihtimalli lafızları kullanması hadisin zayıf olmasını gerektiren kusurlardandır.²⁶³

İsnada bakıldığında Ebu Kılâbe'nin, Sevban (r.a.)'ta'n hadisi işitip aktardığı görülmektedir. Ancak bu mümkün değildir. Çünkü Sevban (r.a.) ve Ebu Kılâbe'nin vefat tarihleri karşılaştırıldığında aynı zaman diliminde yaşamadıkları görülecektir. Nitekim Sevbân 54'te vefat etmişken²⁶⁴ Ebu Kılâbe ise 104 ya da 105 yıllarında vefat etmiştir.²⁶⁵

Beyhakî bu hadisi, Delâil isimli eserinde zikretmiştir.²⁶⁶ Senesinde Ebû Kılâbe ile Sevbân (r.a.) arasında Ebû Esmâ er-Rahbî isimli tabînden güvenilir bir râvi bulunmaktadır.²⁶⁷ Ayrıca bu hadisi İbn Mâce, Abdurrezzâk tariki ile Hâkim ise Hüseyin b. Hafs tariki ile tahric etmiştir.²⁶⁸ Bu iki tarihtede Müsned'deki rivayetin senesinde bulunan Ali b. Zeyd bulunmama ile birlikte müdellis olduğu ifade edilen Ebû Kılâbe mevcuttur. Şuayb el-Arnâvut, İbn Mâce'nin Sünen'ine yaptığı tahricte Ebû Kılâbe'ye işaret ederek hadisin zayıf olduğunu belirtmiştir.²⁶⁹ Hâkim ise hadisin Buhârî'nin ve Müslim'in şartlarına uygun olduğunu belirtmiş, Zehebî'de ona muvafakat göstermiştir.²⁷⁰

Neticede hadisi zayıf kılacak sebepler bulunsada, mevzû olmasını gerektirecek herhangi bir sebep gözükmemektedir. el-Arnâvut hadisi zayıf olarak değerlendirmiştir.²⁷¹ Elbânî ise münker bulmuştur.²⁷² İbn Hacer, İbnu'l-Cevzî'nin bu rivayete mevzû hükmü vermesine katılmayarak şu değerlendirmede bulunmuştur: “İbnu'l-Cevzî bu hadisi, Ali b. Zeyd tariki ile el-İlelü'l-Vâhiye isimli eserinde

²⁶³ İbn Salâh Osmân b. Abdîrrahman Ebû Amr Takîyyü'd-Dîn, *Marifetu Envâi Ulûmi'l-Hadis*, Dâru'l-Fikir, Beyrût 1986, s. 75.

²⁶⁴ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c. 3 s. 15.

²⁶⁵ el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. 14 s. 542; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c. 4 s. 468.

²⁶⁶ Beyhakî, *Delâilü-Nübüvve*, c. 6 s. 516.

²⁶⁷ el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. 22 s. 224.

²⁶⁸ İbn Mâce, *Sünen*, c. 5 s. 211; Hâkim, *Müstedrek*, c. 4 s. 510.

²⁶⁹ İbn Mâce, *Sünen*, c. 5 s. 211.

²⁷⁰ Hâkim, *Müstedrek*, c.4 s. 510.

²⁷¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 37 s. 70

²⁷² Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdis Ed-Daîfe ve'l-Mevdûa*, c. 1 s. 195.

zikretmiştir. Bu râvi zayıf olsada hiç kimse onun kasten yalan söylemekle itham etmemiştir ki rivayet etmiş olduğu hadise mevzû hükmü verilsin.”²⁷³

1.1.22. Yirmi Üçüncü Hadis

حَدَّثَنَا هَارُونُ مَالِقٍ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ وَهَبٍ، قَالَ: وَقَالَ حَبِوَةُ: أَخْبَرَنِي أَبُو صَاحِرٍ، أَنَّ يُحْسَنَ أَبَا يُمُوحَدِّثَهُ أَنَّ أُمَّ التَّرْدَاءِ، حَدَّثَتْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَقِيَهَا يَوْمًا، فَقَالَ: " مِنْ أَيِّنَ جِئْتِ أَيِّمَ التَّرْدَاءِ؟ " فَقَالَتْ: " مِنَ الْحَمَامِ، فَقَالَ لَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " مَا مِنْ أَمْرَةٍ تَتَرَعَّ ثِيَابَهَا، إِلَّا هَتَّكَتْ مَا بَيْنَهَا وَبَيْنَ اللَّهِ مِنْ سِتْرٍ.

Ümmü Derdâ'dan (r.a.):

27041: Rasulullah (s.a.v.) bir gün Ümmü Derdâ ile karşılaştı ve şöyle buyurdu: “Nereden geldin ey Ümmü Derdâ ?” Ümmü Derdâ: “Hamamdan ey Allah’ın Rasulü” dedi. Rasulullah (s.a.v.): “Hangi kadın elbisesini çıkartırsa, Allah ile kendisi arasındaki perdeyi yırtmış olur” buyurdu.²⁷⁴

İbnu'l-Cevzî bu hadisi el-İlel adlı eserinde zikretmiş ve bâtil olarak değerlendirmiştir. Verdiği bu hükme gerekçe olarak ise râvilerden Ebu Ziyad künyeli Humeyd b. Ziyad’ı göstermiştir. Ayrıca o dönemde bugünkü manada banyonun olmamasından yola çıkarak hadisin bu yönden de mevzûolduğunu vurgulamıştır.²⁷⁵

İbnu'l-Cevzî'nin hadisin bâtil olmasına gerekçe gösterdiği ilk nokta isnad ile alakalıdır. Nesâî, İbnu'l-Cevzî'nin işaret ettiği Humeyd b. Ziyad’ı zayıf bir râvi olarak değerlendirmiştir.²⁷⁶ İbn Maîn'den bu râvi hakkında iki farklı görüş aktarılmıştır. Bir görüşüne göre râvi zayıf iken diğer görüşüne göre kendisinde herhangi bir beis yoktur. Ahmed b. Hanbel de bu râvide bir beis olmadığını belirtmiştir.²⁷⁷ Humeyd b. Ziyad’ın zayıf bir râvi olduğu kabul edilse bile hakkında ihtilaf edilmesi onun zayıflığının şiddetli olmadığını göstermektedir. Bununla birlikte

²⁷³ İbn Hacer, *el-Kavlu'l-Müsedded*, s. 42.

²⁷⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 44 s. 589.

²⁷⁵ İbnu'l-Cevzî, *el-İlel'ul-Mütenâhiye fi'l-Ahbar'il-Vâhiye*, c. 1 s. 341.

²⁷⁶ el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. 7 s. 368.

²⁷⁷ Zehebî, *Mizanu'l-İtidâl*, c. 1 s. 612.

Humeyd b. Ziyad'ı gerekçe gösterip hadisin mevzû olduğunu söylemek doğru değildir.

Bu hadise yöneltelen bir diğer eleştirinin, metinde banyo lafzının geçmesi olduğunu söylemiştik. Ancak İbn Hacer'in de ifade ettiği gibi hadisteki banyo lafzından kastedilen bugün bilinen anlamdaki mekân olmayıp, mutlak olarak içerisinde yıkanılan yer olduğudur.²⁷⁸ Yani banyo lafzından yola çıkarak hadise mevzû hükmü vermek pek de isabetli görülmemektedir.

ed-Dôlâbî bu hadisi, el-Künâ ve'l-Esmâ isimli eserinde, Taberânî el-Mu'cemu'l-Kebîr'inde Müsned'deki isnad zinciri ile zikretmişlerdir.²⁷⁹ Ayrıca Ebû Dâvûd da, Cerîr b. Abdu'l-Humeyd'in Hz. Aişe'ye dayanan tariki ile hadisi kitabına almıştır.²⁸⁰

Şuayb el-Arnâvut, Humeyd b. Ziyad'dan dolayı hadisin hasen olduğunu belirtmiş geri kalan râvilerin ise güvenilir olduğuna dikkat çekmiştir. Elbânî bu hadisin isnadının hasen ile sahih arasında (ceyyid) olduğunu râvilerinin ise güvenilir kimseler olduğunu belirtmiştir.²⁸¹

1.1.23. Yirmi Dördüncü Hadis

حَدَّثَنَا أَبُو التَّضَرِّ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَلِيٍّ بْنِ أَبِي رَافِعٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ، قَالَتْ: اسْتَكْتُتُ قَاطِمَةَ شَكَّوَاهَا الَّتِي قُضِيَ تَوْبُهَا، فَكُنْتُ أَمْرَضُهَا، فَأَصْبَحْتُ يَوْمًا كَلَّامًا مَا رَأَيْتُهَا فِي شَكَّوَاهَا نَكَ، قَالَتْ: وَخَرَجَ عَلَيَّ لِبَعْضِ حَاجَتِهِ، فَقَالَتْ: " يَا أُمَّهُ اسْكُبِي لِي سِيْلًا، فَأَعْتَسَلَتْ كَأَحْسَنَ مَا رَأَيْتُهَا تَعْتَسِلُ، ثُمَّ قَالَتْ: " يَا أُمَّهُ أَعْطِينِي ثِيَابِي الْجُدَّةَ "، فَأَعْطَيْتُهَا بِسَنِّهَا، ثُمَّ قَالَتْ: يَا أُمَّهُ قَدِّمِي لِي فِرَاشِي وَسَطَ الْبَيْتِ " فَفَعَلْتُ، وَأَضْطَجَعْتُ، وَاسْتَقْبَلَتْنِي الْوَجْعَاتُ يَدَّهَا تَحْتَ خَدِّهَا ثُمَّ قَالَتْ: " يَا أُمَّهُ إِيَّيْ مَقْبُوضَةٌ الْآنَ، وَقَدْ تَطَهَّرْتُ الْآنَ، فَلَا يَكْتَفِينِي أَحَدٌ " فَفُؤِضْتُ مَكَانَهَا قَالَتْ: فَجَاءَ عَلَيَّ فَأَخْبَرْتُهُ

²⁷⁸ İbn Hacer, *el-Kavlu'l-Müsedded*, s. 43.

²⁷⁹ ed-Dôlâbî, *el-Künâ ve'l-Esmâ*, c. 3 s. 1077; Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb el-Lahmî et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, Mektebetü İbn Teymiye, Kâhire 1994, c. 24 s. 255.

²⁸⁰ Ebû Dâvûd, *Sünen*, c. 4 s. 39.

²⁸¹ Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdisi's-Sâhiha*, c.7 s.1308.

Ümmü Selma'dan (r.a.)²⁸²:

27615: Fatıma (r.a.) vefat sebebi olan hastalığa yakalandığında ben ona hizmet ediyordum. Bir gün, kendisini hastalığında gördüğüm diğer günlerden daha iyi sabahladı. Ümmü Selma dedi ki: Hz. Ali (r.a.) bazı ihtiyaçları için dışarı çıkmıştı. Fatıma (r.a.): “Ey anne, bana yıkanacağım suyu dök.” dedi. Ardından gördüğüm en güzel şekilde yıkandı. Ardından Fatıma: “Ey anne, yeni elbiselerimi ver.” dedi. Elbiselerini verdim ve giyindi. Sonra dedi ki: “ Ey anne, yatağımı evin ortasına getir.” Dediğini yaptım. O da uzandı, kıbleye yöneldi ve elini yanağının altına koydu sonra şöyle dedi: “Ey anne, ben şimdi vefat edeceğim ve şimdi temizlendim. Hiç kimse beni açmasın!” Ardından yatağında vefat etti. Ümmü Selma: “Hz. Ali geldi bende ona haber verdim” dedi.²⁸³

Bu hadis İbn Hacer'in, el-Kavlu'l-Müsedded'de ele alıp değerlendirdiği son hadistir. İbnu'l-Cevzî bu rivayeti hem Mezûât hem de el-İlel isimli eserinde zikredip Muhammed b. İshak isimli râviye dikkat çekerek hadisin mevzû olduğunu öne sürmüştür. Nitekim İbnu'l-Cevzî, onun yalancı olduğunu söylemiştir. Ayrıca İbnu'l-Medîni'nin bu râvi hakkındaki, “Meçhul kimselerden bâtil hadisler aktarır.” tenkidini aktararak kendi görüşünü desteklemiştir.²⁸⁴

Cerh ve tadil alanına dair kaynaklarda Muhammed b. İshak'ın yalancı olduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır. Hatta İbn Maîn onun güvenilir olduğunu belirtmiştir.²⁸⁵ Fakat özellikle zayıf râvilerden tedlis yaptığına dair bilgiler mevcuttur.²⁸⁶ Bir râvinin müdellis olması ve rivayet ederken hocasından işittiğini gösteren lafızlarla rivayet etmemesi bilakis bu insatta olduğu gibi hadisi hocasından

²⁸² Müsned'de hadisi aktaran عَنْ أُمِّ سَلْمَةَ olsa da, İbn Hacer doğrusunun “عن أمه سلمة” bu şekilde olduğunu belirtmiştir. O zaman manası Rafi'ın annesinden aktarıldı demek olur. Bkz: İbn Hacer, *İtrafu'l-Müsned*, Dâru İbn Kesîr, Beyrût, ts.,c.9 s.254.

²⁸³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 45 s. 587.

²⁸⁴ İbnu'l-Cevzî, *el-Mevzûât*, c. 3 s. 277; İbnu'l-Cevzî, *el-İlelü'l-Mütenâhiye*, c. 1 s. 259.

²⁸⁵ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzîb*, c. 9 s. 39; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*; c. 7 s. 37.

²⁸⁶ Burhanuddin el-HalebîEbu'l-Vefâ İbrahim b. Muhammed, *et-Tebyîn li Esmâi'l-Müdellisin*, Dâr'ul-Kütüb'il-İlmiyye, Beyrût 1986, s. 47; Ahmed b. Abdurrahîm b. el-Hüseyn el-Kürdî İbnu'l-İrâkî, *el-Müdellisin*, Dâr'ul-Vefâ, ts., s. 81.

işittiğine de işitmediğine de ihtimalli lafızları kullanması rivayet ettiği hadisin zayıf olmasını gerektiren kusurlardandır.²⁸⁷

Bu hadisi İbn Şâhîn, senesinde Muhammed b. İshak'ın bulunduğu tarikile zikretmiştir.²⁸⁸ Ayrıca hadisi Abdurrezzâk, İbn Ebî Âsım ve Taberânî, Hz. Fâtıma'ya dayanan munkatı bir senetle daha rivayet edilmiştir.²⁸⁹

Hadisin senesinde İbnu'l-Cevzî'nin iddia ettiği gibi yalancı bir râvi bulunmamaktadır. Şuayb el-Arnâvut, Muhammed b. İshak'ın müdellis olması ve hadisi hocasından işittiğini gösteren lafızlarla rivayet etmemesinden dolayı hadisi zayıf olarak değerlendirmiştir.²⁹⁰ Ayrıca yukarıda zikrettiğimiz diğer senette munkatı olduğu için zayıftır.

1.2. Müsned'deki Hadislerin Derecesi

Âlimler Müsned'deki hadislerin sahih ve zayıf olma yönünden değerlendirilmesi noktasında farklı düşünmüşler, bir kısmı Müsned'de mevzû hadislerin olduğunu öne sürerken başka bir kısım ise içerisindeki hadislerin tamamının sahih olduğunu iddia etmiştir. Bu iki grubun ortasını bulan âlimler ise Müsned içerisinde zayıf hadis bulunmakla birlikte bu hadislerin sayısının sahih hadislere oranla çok az olduğunu ifade etmişlerdir.

Ancak konuyu bizzat Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullah'a söylediği ve menhecini ortaya koyduğu sözleri ile değerlendirdiğimizde Müsned'de zayıf hadislerin varlığı kendiliğinden oraya çıkacaktır. Zira Ahmed b. Hanbel oğluna hitaben şöyle söylemiştir: “Ben Müsned'de meşhur olan hadisleri tercih ettim ve râvilerin hallerini derinlemesine incelemedim. Eğer bana göre sahih olan hadisleri tercih etseydim Müsned'de sadece az bir şey rivayet ederdim. Ancak oğulcuğum sen

²⁸⁷ İbn Salâh, *Marifetu Envâi Ulûmi'l-Hadis*, s. 75.

²⁸⁸ Ebû Hafs Ömer b. Ahmed b. Osmân b. Ahmed el-Bağdâdî İbn Şâhîn, *Nâsthu'l-Hadis ve Mensûhuhû*, Mektebetü'l-Menâr, 1988, s. 482.

²⁸⁹ Ebû Bekir Abdurrazzâk b. Hümâmb. Nâfi' es-San'ânî, *Mûsannef*, el-Meclis el-Hindî, Hind 1983, c. 3 s. 410; İbn Ebî Âsım, *el-Âhâd ve'l-Mesânî*, c. 5 s. 356; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, c. 22 s. 399.

²⁹⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsne'd*, c. 45 s. 587.

benim hadis hususundaki metodumu biliyorsun; bir konuda kendisinden daha kuvvetli bir hadis bulunmadıkça zayıf hadise muhalefet etmem.”²⁹¹

Ayrıca Ahmed b. Hanbel el-İlel isimli eserinde eleştiriye tabi tuttuğu hadislerden bir kısmını Müsned’de rivayet etmesi yine Müsned’deki zayıf hadislerin varlığının başka bir göstergesidir. Örneğin:

حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ لُؤُونَ، أَخْبَرَنَا الْحَجَّاجُ بْنُ أَرْطَاةَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شَعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَدَّ ابْنَتَهُ إِلَى أَبِي الْعَاصِ بِمَهْرٍ جَدِيدٍ. ”

Manası: Rasulullah (s.a.v.) kızını Ebu'l-Âs'a yeni bir nikâh ve mehir karşılığında geri verdi.²⁹²

Abdullah bu hadisin ardından babası Ahmed b. Hanbel’in mezkûr hadis ve râvileri arasında yer alan Haccâc hakkındaki şu değerlendirmelerini nakleder: “Babam Haccâc’ın hadisi hakkında o zayıf bir hadistir yahut vahîdir dedi. Haccâc bu hadisi Amr b. Şuayb’ta’n işitmiş değildir. Ancak Haccâc, Muhammed b. Ubeydillah el-Arzemî’den işitmiştir ki Arzemî’nin hadisleri ise değersizdir. Sahih olan hadis ise Rasulullah (s.a.v.)’in onları ilk nikâhları üzere ikrar etmesidir.”²⁹³

حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ، حَدَّثَنَا طَعْمَةُ بْنُ عَمْرِو الْجَعْفَرِيُّ، عَنْ عُمَرَ بْنِ بِيَانَ التَّعْلِبِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الْمَغْبِرَةِ التَّقْفِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ” مَنْ بَاعَ الْخَمْرَ، فَلَيْسَ بِمُؤْمِنٍ حَتَّى يَخْرُجَ مِنَ الْإِسْلَامِ. ”

Manası: Kim içki satarsa, domuzları da parçalara ayırsın.²⁹⁴ (Yani kim içki satımını helal görürse, domuz eti satımını da helal görsün zira haramlık noktasında ikisi de aynı hükmüdedir.)²⁹⁵

Abdullah mezkûr hadisin râvilerinden Ömer b. Beyân et-Tağlibî’yi babasına sormuş ve “tanımıyorum” cevabını almıştır.²⁹⁶

²⁹¹ Ebû Mûsâ El-Medîni, *Hasâisu Müsnedi'l-İmam Ahmed*, s. 40.

²⁹² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 11 s. 529; Ebû Abdillâh Ahmed b. Hanbel b. Hilâl b. Esed eş-Şeybânî, *el-İlel*, Dâru'l-Hânî, Riyâd 2011, c. 1 s. 313.

²⁹³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 3 s. 369.

²⁹⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 30 s. 154; Ahmed b. Hanbel, *El-İlel*, c. 2 s. 7.

²⁹⁵ İbnu'l-Esîr, *En-Nihâye*, c. 2 s. 490.

²⁹⁶ Ahmed b. Hanbel, *El-İlel*, c. 2 s. 7.

Bu iki rivayet hakkında Abdullah'ın babasından yaptığı nakil Müsned'de zayıf hadislerin varlığını açıkça ortaya koymaktadır.

Hâfiz Sehâvî bu konu ile alakalı şu değerlendirmede bulunmuştur: “ Doğrusu, Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde birçok zayıf hadisin bulunduğu. Bunların bir kısmı zayıflıkta diğerlerinden daha şiddetlidir. Öyle ki İbnu'l-Cevzî bu hadislerden birçoğunu Mevzûât'ında zikretmiştir. Ancak İbnu'l-Cevzî'yi zikrettiği bu hadislerden bir kısmı hakkında el-İrâkî geri kalanları hakkında ise İbn Hacer eleştirmiş ve Müsned'de bulunan hiçbir hadisin mevzû olmadığını ortaya koymuştur. Ahmed b. Hanbel'in Müsned'i, hadislerinin toplanmasında sıhhatî şart koşmayan diğer kitaplardan, hadislerinin seçilmesi ve kayıt altına alınması noktasında daha güzeldir”²⁹⁷

Ancak içerisinde zayıf hadislerin bulunması Müsned'in kıymetini eksiltmez. Zira bu zayıf hadisler içerisinden azımsanmayacak kadarı kendisini destekleyen şahitler ve mütabaatlarla birlikte hasen li ğayrihi seviyesine çıkabilecek seviyedeki zayıflığı şiddetli olmayan hadislerdendir. Ayrıca 30 bin ile 40 bin arasında hadis barındıran bir kitabın içerisinde sahih ve hasen hadislere oranla çok az sayıda bulunan zayıf hadisler normal karşılanmalıdır. Üstelik müsned türü hadis kitaplarının esas gayesi sahih ya da hasen hadisleri toplamak değildir. Bilakis içerisinde delil olmaya elverişli hadisler olduğu gibi delil olamayacak kadar zayıf hadislerde mevcuttur.

Şuayb el-Arnâvut Müsned'e yaptığı tahrir çalışmasının bazı cüzlerinin evvelinde o cüzün içerisindeki hadislere verdiği hükmü beyan etmiştir. Tespit edebildiğimiz kadarı ile “şibu mevzû” tabirini kullandığı hadis sayısı sekiz, daîf cidden olarak değerlendirdiği hadis sayısı 250 civarındadır. Zayıf hükmü verdiği hadislerin toplamı ise 2920 kadardır. Ayrıca Şuayb el-Arnâvut'un zayıf hükmü verdiği hadislerin birçoğunun da râviden kaynaklı kusurlardan olduğunun altını çizelim.

²⁹⁷ Şemsu'd-Dîn Ebu'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahmanes-Sehâvî, *Fethu'l-Muğîs bi Şerhi Elfiyyeti'l-Hadis*, Mektebetü's-Sünne, Mısır 2003, c. 1 s. 118.

1.3. Müsned'in Rivayeti Meselesi

Ahmed b. Hanbel'in Müsned isimli eserinin şöhretine ve ulemanın ona atfettiği öneme rağmen, Müsned'in günümüze ulaşması sadece Ebu Bekir El-Katîf tariki ile olmuştur. Bununla alakalı olarak şunlar söylenebilir; Ahmed b. Hanbel mihne yıllarında, vefatından on üç yıl kadar önce hadis rivayet etmeye son vermiştir. Dolayısı ile Müsned'e son halini vermiş değildir. Ayrıca Ahmed b. Hanbel'in yeğeni Hanbel b. İshak'ın belirttiğine göre Ahmed b. Hanbel, oğlu Abdullah ile Salih'i ve yeğeni Hanbel b. İshak'ı toplayıp onlara Müsned'i okumuş ve Müsned'i o mecliste bulunan üç kişinin dışında kimse işitmemiştir.²⁹⁸

Öyleyse Müsned'in günümüze ulaşmasının sadece El-Katîf tariki ile olmasının sebebinin, Ahmed b. Hanbel'in mihne yıllarında rivayete son verip kitabını sadece iki oğluna ve yeğenine dinletmesi olarak gösterebiliriz.

Geride de ifade ettiğimiz gibi Müsned'i, Ahmed b. Hanbel'den üç kişi dinlemiştir. Ancakbu üç râviden sadece Abdullah Müsned'in tamamını rivayet etmiştir. Müsned'i Abdullah'ta'n dinleyen ise Ebu Bekir El-Katîf'dir. el-Katîf'den, Hasan b. Ali et-Temimî ondan ise Hibetullah Muhammed b. Abdulvahid b. el-Husayn dinlemiştir. Şimdi Müsned'i günümüze ulaştıran râvi silsilesini ve bu râviler hakkında genel birtakım bilgileri değerlendireceğiz.

1.3.1. Abdullah b. Ahmed b. Hanbel

Tam ismi, Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Hanbel b. Hilal eş-Şeybanî'dir. Hicri 213 yılında doğmuş, 290'da vefat etmiştir.²⁹⁹

En önemli hocası kuşkusuz ki babası İmam Ahmed b. Hanbel'dir. Babasından Müsned'in yanında Zühd isimli kitabını da rivayet etmiştir. Ayrıca Yahya b. Maîn, Ubeydullah el-Kavariirî ve Muhammed b. es-Sabbâh ed-Dolabî onun önde gelen diğer hocalarıdır.³⁰⁰

²⁹⁸ Ebu'l Hüseyyn İbn Ebi Ya'lâ, *Tabakâtu'l Hanâbile*, c. 1 s. 182.

²⁹⁹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c. 13 s. 517.

³⁰⁰ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c. 13 s. 517.

Abdullah'ta'n rivayette bulunup onun öğrencileri arasında yer alanlardan öne çıkanlar ise; Nesaî, el-Beğavî, Ebû Avâne, Muhammed b. Mahled, Ebû Bekir El-Katî olarak sayılabilir.³⁰¹

Abdullah ile alakalı hadis münekkidlerinin genel kanaati sika yani güvenilir olduğu yönündedir. Nitekim bu alanda söz sahibi olan Nesâî, Darekutnî ve Hatîb el-Bağdâdî gibi şahsiyetler Abdullah'ın sika olduğunu açıkça beyan edenler arasındadır.³⁰²

Abdullah, babası gibi yetmiş yedi yaşında iken Bağdat'ta vefat etti. Cenazeye iştirak eden büyük kalabalığın kıldığı cenaze namazının ardından Bâbüttîn Kabrista'nı'na defnedildi.³⁰³

1.3.1.1. Abdullah'ın Müsned'in Hadislerini Tahammül Yolları

Abdullah, Müsned de ki hadisleri babasından ve babasının dışındaki diğer hocalarından naklederken farklı yollar kullanmıştır. Muhaddislerin ıstılahında 'tahammül' olarak bilinen bu yollardan her birisi için 'eda sîgaları' denilen özel lafızlar kullanılmıştır. Hadis usûlü ile alakalı kitaplarda; semâ, kıraat, icâzet, münâvele, mükâtebe, i'lâm, vasiyet, vicâde³⁰⁴ olarak belirtilen sekiz farklı tahammül yolundan Abdullah, semâ, kıraat, mükâtebe ve vicâde yolları ile aldığı hadisleri aktarmıştır. Burada her bir tahammül yolu ile ilgili bir örnek verip kullanılan sîgaya dikkat çekmek istiyoruz.

1.3.1.2.Semâ

Semâ bazen hocanın hadisi hıfzından bazen de kitabından rivayet etmesi ile olur. Hadisi bu yolla tahammül eden öğrenci rivayet ederken "سمعت , أنبأنا , أخبرنا , حدثنا" gibi eda lafızlarından birini kullanır.³⁰⁵ Ayrıca hadis tahammül yollarından en kuvvetlisi de semâdır.³⁰⁶

³⁰¹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c. 13 s. 518.

³⁰² İbn Hacer, *Tehzib'ut-Tehzib*, c. 5 s. 143.

³⁰³ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c. 13 s. 523.

³⁰⁴ Ebu'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer b. Kesîr el-Kureşî, *İhtisâru Ulûmi'l-Hadîs*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts., s. 108.

³⁰⁵ İbn Kesîr, *İhtisâru Ulûmi'l-Hadîs*, s. 109.

³⁰⁶ İbn Salâh, *Mârifetu Envâi Ulûmi'l-Hadîs*, s. 132.

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي أُبَيٍّ وَأَبُو خَيْثَمَةَ قَالَا: حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ، قَالَ أَبِي فِي حَدِيثِهِ: قَالَ: أَحْبَبْنَا ابْنَ أَخِي ابْنَ شِهَابِ بْنِ أَبِي خَيْثَمَةَ: حَدَّثَنِي عَنْ عَمِّهِ، قَالَ: أَحْبَبَنِي صَالِحُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي قَرْوَةَ، لَمَّا رَأَى بَنَ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ أَحْبَرَهُ، أَنَّهُ سَمِعَ أَبَانَ بْنَ عَمَّانَ يَقُولُ: قَالَ عُمَانُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: " أَرَأَيْتَ لَوْ كَانَ بِرِفْنَاءِ أَحَدِكُمْ نَهْرٌ يَجْرِي، يَغْتَسِلُ مِنْهُ كُلَّ يَوْمٍ حَسَنَ مَرَاتٍ، مَا كَانَ يَنْبَغِي مِنْ دَرَنِيهِ؟ " قَالُوا: لَا شَيْءَ. قَالَ: " فَإِنَّ الصَّلَاةَ تَذْهَبُ الذُّنُوبَ كَمَا يَنْهَبُ الْمَاءُ الدَّرَنَ. "

Osman b. Affân'dan (r.a.):

518- "Şayet sizden birinin avlusunda akan bir nehir bulunsa ve o nehirden günde beş defa yıkansa bedeninde pislikten bir şey kalır mı?" (Ashâbı Kirâm): Hiçbir şey kalmaz dediler. Rasulullah (s.a.v.): "Muhakkak ki namaz, suyun pisliği giderdiği gibi günahları giderir." buyurdu.³⁰⁷

Hadisin senedinin baş kısmına baktığımızda Abdullah'ın hadisi semâ sîgaları içerisinde yer alan حَدَّثَنَا lafzını kullanarak rivayet ettiğini görürüz. Ayrıca dikkat edilmesi gereken başka bir nokta ise Abdullah'ın bu hadisi babasından ve Ebû Hayseme isimli başka bir hocasından da işitmiş olmasıdır.

1.3.1.3. Kıraât

Kıraât olarak isimlendirilen bu tahammül yolu aynı zamanda birçok muhaddis tarafından arz ismi ile de anılır. Nitekim öğrenci bu yolla ezberindeki yahut yazılı halde bulunan hadisi hocasına arz etmektedir. Ayrıca hocanın kendine arz edilen hadisin ezberinde olması şartı yoktur. Ancak şu kadarı var ki hangi halde olursa olsun, hocanın okunan hadisler tam manası ile vakıf olması, gerekirse kendi kitabından dinlemesi veya kitabının güvendiği taleplerinden birisinin elinde bulunması şarttır.³⁰⁸ Tahammül yolları içerisinde kuvvet bakımından semâdan sonra gelen kıraâtta en çok kullanılan eda sîgaları ise şunlardır: "أخبرنا، حدثنا قراءة عليه"

³⁰⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 1 s. 541.

³⁰⁸ İbn Salâh, *Mârifetu Envâi Ulûmi'l-Hadîs*, s. 137.

قَرَأْتُ عَلَى أَبِي 309. ”قَرَأْتُ، عَلَى فَلَانٍ وَأَنَا أَسْمَعُ فَاقْرَأْ بِهِ سِغَاسِي“ ile rivayette bulunmuştur.

قَرَأْتُ عَلَى أَبِيكَ عَمْرُو بْنُ مُجَمِّعٍ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ الْهَجْرِيُّ، عَنْ أَبِي الْأَحْوَصِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " إِنَّ الْمِسْكِينَ لَيْسَ بِالطَّوَّافِ الَّذِي تَرُدُّهُ اللَّهْمَةُ، وَاللَّهْمَنُ، أَوْ التَّمْرَةُ وَالتَّمْرَتَانِ "، قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، فَمَنْ الْمِسْكِينُ؟ قَالَ: " الَّذِي لَا يَسْأَلُ النَّاسَ، وَلَا يَجِدُ مَا يُعْزِيهِ، وَلَا يُعْطَنُ لَهُ فَيُتَصَدَّقَ عَلَيْهِ. "

Abdullah b. Mes'ud'dan (r.a.):

4260: "Miskin, insanların etrafında dolaşıp bir iki lokma (ekmek) bir iki kuru hurma ile başta'n savulan kimse değildir." Abdullah b. Mes'ud: "Ey Allah'ın Resûlü o halde miskin kimdir?" diye sorunca Rasulullah (s.a.v.): "İnsanlardan bir şey istemeyen, kendisini geçindirecek bir şey bulamayan, halini anlayıpta kendisine sadaka verecek kimse bulunmayan kimsedir." buyurdu.³¹⁰

1.3.1.4. Mükâtebe

Hocanın yanındaki ya da başka bir yerde bulunan öğrencisine hadislerinin tamamını ya da bir kısmını yazmasıdır. Mükâtebe iki kısımda değerlendirilmiştir:

1- Mukâtebenin icâzet ile birlikte olması durumu ki bu icâzet çeşitlerinin en yükseğini ifade eder.

2- Mükâtebenin icâzetten mücerred olması. Bu şekilde tahammül edilen hadisin rivayet edilmesine bazı muhaddisler karşı çıksa da çoğunluğa göre caizdir.³¹¹

Mükâtebe yolu ile tahammül edilen hadisler genellikle: "أَخْبَرَنِي بِهِ كَتَبَ إِلَيَّ فَلَانٌ" gibi lafızlarla rivayet edilir.³¹² Aşağıda örnek olarak vereceğimiz rivayette de Abdullah بن سَعِيدٍ لَفْظِيَّ قَبِيَّةَ بْنِ سَعِيدٍlafzını kullanarak rivayette bulunmuştur.

³⁰⁹ İbn Kesîr, *İhtisâru Ulûmi'l-Hadîs*, s. 111.

³¹⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 7 s. 294.

³¹¹ İbn Salâh, *Mârifetu Envâi Ulûmi'l-Hadîs*, s. 173.

³¹² İbn Salâh, *Mârifetu Envâi Ulûmi'l-Hadîs*, s. 174.

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ قَالَ: كَتَبَ إِلَيَّ فُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، كَتَبْتُ إِلَيْكَ يَخْطِي وَخَتَمْتُ الْكِتَابَ بِخَاتَمِي، يَتَكْرَّرُ أَنَّ
 اللَّيْثُ بْنُ سَعْدٍ، حَدَّثَهُمْ عَنْ عَفَّيْلٍ، عَنِ الرَّهْرِيِّ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ، أَنَّ الْحُسَيْنَ بْنَ عَلِيٍّ، حَدَّثَهُ
 عَنْ أَبِيهِ بْنِ أَبِي، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ طَرَفَهُ وَفَاطِمَةَ فَقَالَ: " أَلَا نَصَلُّ وَنَ؟ "
 فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَتَفَسَّنَا بِرَيْدِ اللَّهِ، فَإِذَا شَاءَ أَنْ يَبْعَدَنَا بَعَدْنَا. وَانصَرَفَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ
 عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَيْثُ لَمْ يَكُنْ لَهُ ذَلِكَ، ثُمَّ سَمِعْنَاهُ وَهُوَ مُدْبِرٌ يَضْرِبُ فَخْدَهُ، وَيَقُولُ: {وَكَانَ الْإِنْسَانُ أَكْثَرَ
 شَيْءٍ جَدَلًا}

Ali b. Ebî Tâlib'ten (r.a.):

575- Rasulullah (s.a.v.) geceleyin Ali ve Fâtıma (r.a.nhuma)'nın yanına gelip:
 "Namaz kılsanız ya!" diye buyurdu. Hz. Ali: "Ey Allah'ın Resûlü, muhakkak ki
 nefislerimiz Allah'ın elindedir. Allah (c.c) bizi bırakmayı dilediğinde bırakır."
 deyince Rasulullah (s.a.v.) dönüp gitti. (Hz. Ali diyor ki): "Sonra Rasulullah'ı (s.av)
 işittim, baldırına vurarak şu ayeti okuyordu: "İnsan tartışmaya her şeyden daha çok
 düşkündür."³¹³

1.3.1.5. Vicâde

Bir kimsenin karşılaştığı veya karşılaşmadığı bir hocaya ait sahife ya da
 kitabı bulması yahut elde etmesidir. Ancak bu kimse elde etmiş olduğu kitabın
 içindeki hadisleri o hocadan işitmiş veya icâzet almış da değildir. قَرَأْتُ وَجَدْتُ بِرِخْطٍ فُلَانٍ
 gibî lafızlar vicâdede kullanılan tahammül sîgalarındandır.³¹⁴

قَالَ عَبْدُ اللَّهِ حَوَّثْتُ فِي كِتَابِ أَبِي بِرِخْطٍ بِهِ: حَدَّثَنَا مَهْدِيُّ بْنُ جَعْفَرِ الرَّمْلِيِّ، حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ يَعْنِي ابْنَ
 مُسْلِمٍ، عَنِ الْحَكَمِ بْنِ مُصْعَبٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ، عَنْ أَبِي يَهُ، عَنْ جَدِّهِ عَبْدِ
 اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " مَنْ أَكْثَرَ مِنَ الْاسْتِغْفَارِ، جَعَلَ اللَّهُ لَهُ
 مِنْ كُلِّ هَمٍّ فَرَجًا، وَمِنْ كُلِّ ضَيْقٍ مَخْرَجًا، وَرِزْقَهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ. "

Abdullah b. Abbas'ta'n (r.a.)

³¹³ Kehf, 18/ 54; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 2 s. 17.

³¹⁴ İbn Salâh, *Mârifetu Envâi Ulûmi'l-Hadîs*, s. 178.

2234- “Kim istiğfarı artırır, Allah (c.c) o kimse için her kederden bir kurtuluş ve her sıkıntıdan bir çıkış yolu ihsan eder. Ve onu ummadığı yerden rızıklandırır.”³¹⁵

Örnek olarak verdiğimiz bu rivayette Abdullah, *وَجَنَّفِي كِتَابَ أَبِي بِحَظِّ يَدِهِ* lafzını kullanarak rivayette bulunmuştur.

1.3.1.6. Abdullah’ın Ziyadeleri

Ahmed b. Hanbel’in oğlu Abdullah’ın ziyadelerinin Müsned’de mevcudiyeti bu alanda bilgisi olan her kez tarafından kabul edilmiştir. Ancak konu Abdullah’ın ziyadelerinin sayısını tespiti geldiğinde farklı görüşlerin beyan edildiği görülecektir. Bu farklılığın sebepleri arasında Abdullah’ın ziyadelerinin müstakil bir kitapta toplanmaması bilakis Müsned’in içinde yer alması ve Müsned’in hacminin büyük olup ziyadeleri tespiti zorlaştırması gösterilebilir. Ayrıca Abdullah’ın ziyadeleri belirlenirken izlenen yolda önemlidir. Zira bazı âlimler Abdullah’ın babasından “حدثنا ابي” lafzı ile yaptığı rivayetler ile “وجدت بخط ابي” lafzı ile yaptığı vicâdelerini ziyadeleri arasında gösterirken başka bir grup âlim ise Abdullah’ın babası kanalı ile değil de kendi hocalarından yaptığı rivayetleri ziyadelerinden kabul etmiş ve doğal olarak iki grubun belirlediği sayılarda farklılıklar ortaya çıkmıştır. Örneğin Abdullah’ın Müsned içerisindeki ziyadelerinden bahseden Kettânî bu ziyadelerin kitabın yaklaşık 1/4’i kadar olduğunu beyan ettikten sonra zayıf bir görüş olarak bu sayının 10.000 olduğunu vurgulamıştır.³¹⁶ Ancak bu rakamı abartılı bulan Âmir Hasan Sabri araştırması neticesinde ulaştığı sayıyı 229 olarak verir.³¹⁷

Abdullah b. Ahmed b. Hanbel’in ziyadeleri sahihlik ve zayıflık olarak değerlendirildiğinde, genel olarak onun bu konuda titiz davranmadığı görülecektir. Nitekim rivayet ettiği hadislerin senesinde zayıf, metruk hatta yalan ile itham edilmiş râviye rastlamak mümkündür. Örneğin:

³¹⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 4 s. 104.

³¹⁶ Kettânî, *er-Risâle el-Müstetrefe*, s. 19.

³¹⁷ Âmir Hasan Sabri, *Zevâidu Abdullah b. Ahmed b. Hanbel fi'l-Müsned*, Dâru'l-Beşâir el-İslâmiyye, Beyrût 1990, s. 124.

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ حَدَّثَنِي أَبُو يَحْيَى الْبَرَّازُ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحِيمِ، حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ بِيْشْرِ بْنِ سَلَمٍ الْكُوفِيُّ، حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ الْفَضْلِ الْأَنْصَارِيُّ، عَنْ هِشَامِ بْنِ زِيَادِ الْفَرَسِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مَوْلَى عُمَرَ بْنِ عَمْرِو بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: " أَظَلَّ اللَّهُ عَبْدًا فِي ظِلِّهِ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا لِلَّهِ: أَنْظَرَ مُعْسِرًا، أَوْ تَرَكَ لِبَعَارِمٍ. "

Osman b. Affân'dan (r.a.):

532: Rasulullah (s.a.v.)'in şöyle dediğini işittim: "Allah Teâlâ, fakire (borcu hususunda) mühlet veren yahut borçlunun borcunu bağışlayan kimseyi hiçbir gölgenin bulunmadığı günde gölgelendirir."³¹⁸

Bu hadis, senesinde bulunan Abbas b. el-Fadl el-Ensârî'den dolayı şiddetli zayıf olarak görülmüştür. Çünkü Abbas, Buhârî tarafından münker, Nesâî tarafında ise metruk bir râvi olarak değerlendirilmiştir.³¹⁹

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ، حَدَّثَنَا شَيْبَانُ أَبُو مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ كَعْوَانَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ دِيْعَانَ حَبِيبِ بْنِ أَبِي تَابِتٍ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ ضَمْرَةَ، عَنْ عَلِيٍّ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " أَتَانِي جَبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَلَمْ يَدْخُلْ عَلَيَّ " فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " مَا مَنَعَكَ أَنْ تَدْخُلَ؟ " قَالَ: إِدْنَا لَا نَدْخُلُ بَيْنًا فِيهِ صُورَةٌ وَلَا بَوْلٌ. "

Ali b. Ebî Tâlib'ten (r.a.):

1247: Nebî (a.s) şöyle buyurdu: "Cibrîl bana geldi ancak yanıma girmedi." Nebî (a.s) ona şöyle buyurdu: "Yanıma girmene ne engel oldu?" Cebrail şöyle dedi: "Biz içerisinde resim ya da idrar bulunan eve girmeyiz."³²⁰

Bu hadis de senette bulunan Amr b. Halid'ten dolayı şiddetli zayıf görülmüştür. Nitekim Amr, Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Maîn ve Ebu Zur'a gibi âlimler tarafından göre yalancı kabul edilmiştir.³²¹ Burada dikkat çeken diğer nokta

³¹⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 1 s. 548.

³¹⁹ Zehebî, *Mizânu'l-İtidâl*, c. 2 s. 285.

³²⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 2 s. 404.

³²¹ Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, c. 21 s. 605.

ise, Abdullah babasından Amr'ın metruk olduğunu bilgisini aktardığı halde, onun da senesinde bulunduğu hadisi aktarmış olmasıdır.³²²

Âmir Hasan, Abdullah'ın ziyadelerini beş kısımda değerlendirerek; 55 hadisin sahih, 35 hadisin hasen, 106 hadisin zayıf, 20 hadisin şiddetli zayıf, 12 hadisin ise metruk olduğu sonuncuna varmıştır.³²³

1.3.2. Ebû Bekr el-Katî

Tam ismi, Ahmed b. Ca'fer b. Hamdân b. Mâlik b. Şuayb el-Bağdâdî Ebû Bekr el-Katî dir. El-Katî ve Ebûbekîr b. Mâlik diye meşhur olmuştur. 274 yılında Bağdat'ta doğmuş 368 yılında 94 yaşlarında iken yine Bağdat'ta vefat etmiştir.³²⁴

Katî, hadis tahsili için birçok yolculuklar yapmıştır. Basra, Musul ve Vâsıt'a gitmiş buralarda hadis öğrenmiş ve rivayette bulunmuştur.³²⁵

Devrinin önemli ilim adamlarından dersler almıştır. Onun hocaları arasında İbrahim b. İshak b. İbrâhîm el-Harbî, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, Ahmed b. Ali b. Müslim mevcuttur. Öğrencileri içerisinde de hadis ilminde söz sahibi âlimler vardır. Mesela Darekutnî, Ebû Nuaym el-İsbahânî, İbn Şâhîn, Hâkim bunlardan bazılarıdır.³²⁶

Cerh ve tadil ilmi ile ilgili kitaplara bakıldığında âlimlerin genel olarak el-Katî hakkında sika kanaatine vardıkları görülecektir. Darekutnî,³²⁷ Hâkim,³²⁸ İbn Kesîr³²⁹ gibi âlimler bu kanata varanlardan bazılarıdır. Ancak Hatîb el-Bağdâdî'nin Tarih isimli eserinde el-Katî hakkında yapmış olduğu bazı nakillere bakıldığında başta aktardığımız bilgilere ters düşüyor gibi gözükmektedir. Mesela el-Katî'nin öğrencileri arasında da yer alan el-Berkânî onun hakkında; "el-Katî iyi bir hocadır,

³²² Ahmed b. Hanbel, *el-İlel ve Marifetu'r-Ricâl*, c. 1 s. 246.

³²³ Âmir Hasan Sabri, *Zevâidu Abdullah b. Ahmed b. Hanbel fî'l-Müsned*, s. 123.

³²⁴ Cemâlu'd-Dîn Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Cevzî, *el-Muntazam fî Târîhi'l-ümme ve'l-Mülûk*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1992. c. 14 s. 460 ; Ebû'l Hüseyin İbn Ebi Ya'lâ, *Tabakâtu'l Hanâbile*, c. 2 s. 6 ; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c. 16 s. 210.

³²⁵ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c. 16 s. 211.

³²⁶ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c. 16 s. 211.

³²⁷ Muhammed b. Hüseyin b. Muhammed b. Mûsâ Abdurrahman es-Süllemî, *Suâlatu's-Süllemî*, el-Cüreysî, Suûd 2006, s. 90.

³²⁸ İbnü'l-Cevzî Cemâlu'd-Dîn Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed, *el-Misadu'l-Ahmed*, Mektebetü't-Tevbe, Riyâd 1990, s. 26.

³²⁹ Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, c. 15 s. 391.

ancak kitaplarından bir kısmı su altında kalınca, su altında kalan kısmı işitmemiş olduğu bir kitaptan yazdırıldığı için eleştiriye maruz kalmıştır, bunun dışında o sikadır” demiştir.³³⁰ Fakat el-Katî’yi sadece bu sebepten ötürü eleştiriye tabi tutup onu cerh etmek bizce uzak gözükmektedir. Çünkü onun işitmemiş olduğu kitapta’n yaptığı rivayetler önceki rivayetleri ile ters düşmemektedir. İbnu’l-Cevzî’de buna benzer gerekçelerle el-Katî’nin cerh edilemeyeceğini çünkü sonra yaptığı rivayetlerin belkide kendisine okunduğunu söylemiştir.³³¹ Ayrıca geride isimlerini zikrettiğimiz âlimler hadis ilmindeki titizliklerine rağmen el-Katî’den rivayeti terk etmiş değillerdir. Bundan dolayı Hatîb el-Bağdâdî ve İbnu’l-Cevzî, el-Katî’den rivayette bulunmada imtinâ gösteren ve onun yaptığı rivayetleri delil olarak kullanmayı terk eden hiçbir kimseyi görmediklerini belirtmişlerdir.³³²

el-Katî hakkındaki ikinci eleştiri noktası onun ahir ömründe muhtelit olması ile ilgilidir. Mesela Hatîb el-Bağdâdî, Ebu’l-Hasan İbnu’l-Furât’ta’n şu nakilde bulunmuştur: “İbn Mâlik el-Katî, mestûr, sünnete vukûfiyeti olan ve işitmiş olduğu hadis sayısı fazla bir kimse idi. Abdullah b. Ahmed b. Hanbel ve diğer muhaddislerden hadis işitmiştir. Ancak o ömrünün sonlarında muhtelit olmuş, gözünü kaybetmiş ve bunamış öyle ki kendisine okunan şeyleri bilemez duruma gelmiştir.³³³ İbn Salâh’ta Hatîb’ten gelen bu rivayetle itimat edip el-Katî hakkında benzer ifadeleri kullanmıştır.³³⁴

Bunun yanında Hâfız ez-Zehebî, İbn Salâh’ı el-Katî hakkındaki bu sözlerinden dolayı eleştirmiş ve haddini aştığını belirtmiştir.³³⁵ Öte yandan İbn Hacer de, bu konuda Zehebî’yi eleştirip el-Katî’nin ihtilâtını kabul etmemesini gerçekten şaşılacak bir durum olarak değerlendirmiştir.³³⁶

Görüldüğü üzere el-Katî’nin ihtilâtı noktasında âlimler farklı düşünmüşler kimi onu muhtelit kabul ederken kimi de bunun mümkün olmadığını belirtmiştir.

³³⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, c. 5 s. 116.

³³¹ İbnu’l-Cevzî, *el-Muntazam*, c. 14 s. 461.

³³² Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, c. 5 s. 116 ;İbnu’l-Cevzî, *el-Muntazam*, c. 14 s. 461.

³³³ Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, c.5 s.116.

³³⁴ İbnu’s- Salâh, *Ma’rifetu Envâi Ulmu’l-Hadis*, s. 499.

³³⁵ Zehebî, *Mizânu’l-İ’tidâl fî Nakdir’r-Ricâl*, c. 1 s. 88.

³³⁶ İbn Hacer, *Lisânu’l-Mizân*, c. 1 s. 418.

Ancak kaynaklara bakıldığında el-Katî'nin muhtelit olduğu görüşünün ağırlık kazanmış olduğu görülecektir. Burada esas sorulması gereken soru ihtilâtın ne zaman başladığıdır. Çünkü muhtelit bir râvî ile alakalı hadis usulu kitaplarında üç durumdan söz edilmektedir:

1-) Bu durum kendisine arız olmadan yaptığı rivayetler makbuldür.

2-) İhtilâta'n sonra yaptıkları kabul edilmez.

3-) İhtilâtın ne zaman başladığı bilinmiyorsa o râvinin rivayetleri hakkında, durumu araştırılıp hakkında kesin bir hüküm verilmeye kadar tevakkuf edilir.³³⁷

Bu konuda İbn Hacer hocası Ebu'l-Fadl İbnu'l-Hüseyin'den yaptığı nakilde, el-Katî'nin ihtilâtının Müsned'i İbnu'l-Müzhîb'e aktardıktan sonra ortaya çıktığını kaydetmiştir.³³⁸ Irâkî de, el-Katî'nin ihtilâtı ile alakalı sözlerin sahih olduğu varsayılarak düşünüldüğünde bile, Müsned'i Katî'den işitip aktaran İbnu'l-Müzhîb'in hadisleri ihtilâttan önce işittiği sonucuna varılacağını belirtmiştir. Gerekçe olarak ise İbnu'l-Müzhîb'in Müsned'i el-Katî'nin vefatından iki yıl kadar önceye tekabül 366 yılında işitmesini göstermiştir.³³⁹

Hulâsa olarak şunları söyleyebiliriz; Ebû Bekr el-Katî sika bir muhaddistir. Ondaki hadis almamayı gerektirecek bir kusuru yoktur. Kendisinden rivayette bulunan kimselerde ihtilâtından önce rivayette bulunmuşlardır.

1.3.3. el-Katî'nin Ziyadeleri

Ebû Bekr el-Katî'ye ait ziyadelerinin mevcudiyeti hususunda ihtilaf edilmiştir. İbn Hacer bu konudaki kanaatini şöyle dile getirmiştir: "Müsned'de Katî'ye ait az sayıda ziyade mevcuttur."³⁴⁰ es-Sââtî Müsned'deki hadisleri taksim ederken Katî'nin ziyadelerine de atıf yapmış ve mevcudiyetini kabul etmiştir.³⁴¹ Elbânî ise es-Sââtî'nin görüşünün tam aksini iddia ederek Müsned'de el-Katî'ye ait

³³⁷ İbn Hacer, *Nuzhetü'n-Nazar*, s. 129.

³³⁸ İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, c. 1 s. 418.

³³⁹ el-İrâkî, *et-Takyîd ve'l-Îdâh alâ Şerhi Mukaddimeti İbn. Salâh*, s. 465.

³⁴⁰ Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer, el-Askalânî, *el-Mucem'ul-Müfehres*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût 1998, s. 129.

³⁴¹ Abdurrahman es-Sâ'âtî, *el-Fethu'r-Rabbânî*, c. 1 s. 19.

hiçbir ziyadenin bulunmadığını söylemiştir.³⁴² Âmir Hasan Sabrî, Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullah'ın Müsned'deki ziyadelerini tesbit ve tahrir ettiği çalışmasında kısaca el-Katî'nin ziyadelerine de değinmiş ve sahip olduğu kanaatini şu şekilde dile getirmiştir: "İbn Teymiye, Irâkî, Leknevî ve İbnu's-Saâtî gibi birçok âlim ve hâfızın, el-Katî'nin Müsned'de Abdullah'ın dışındaki kimselerden ziyadeleri olduğu tesbiti müselleme değildir. Nitekim Müsned ve el-Müsnedü'l-Mu'telî eserini derin bir şekilde inceledikten sonra sahip olduğum kanaat, Abdullah'ın dışındaki râvilerden el-Katî'ye ait sadece bir ziyadenin olduğudur."³⁴³ Bunun yanında Dahîl b. Sâlih el-Luheydân ise, El-Katî'ye ait ziyadeleri tahrir ettiği çalışmasında tesbit ettiği ziyade sayısının dört olduğunu belirtmiştir.³⁴⁴

el-Luheydân'ın tesbitlerinin, İbn Hacer'in el-Müsnedü'l-Mu'telî isimli eserindeki değerlendirmeleri ile uygunluk arz ettiği için burada el-Luheydân'ın tesbit ettiği hadislere yer vereceğiz.

1.3.3.1. Birinci Hadis

حَدَّثَنَا أَبُو شَعَيْبٍ: عبد الله بن الحسن بن أحمد الحرَّاني، ثنا أبو جَعْفَرِ الدُّفَيْلي، ثنا كثير بن مَرْوَانَ، عَن إِبْرَاهِيمَ بن أَبِي عَبدَةَ السَّامِي، عَن أَنَسِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: دخل علينا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَعْزِي المَدِينَةَ فَلَمْ يَكُن فِي أَصْحَابِهِ أَشْمَطُ غَيْرِ أَبِي بَكْرٍ، وَكَانَ يُعَدُّهَا بِالْحِنَاءِ وَالكَتْمِ.

Hiz. Enes (r.a.) şöyle rivayet etmiştir: "Rasulullah (s.a.v.) Medine'ye geldiğinde ashabı içerisinde Hiz. Ebû Bekir (r.a.) dışında kır saçlı kimse yoktu. O da saçını kına ve ketem denilen otlarla boyardı."³⁴⁵

İbn Hacer'in, el-Katî'nin ziyadelerinden olduğunu belirttiği bu hadisin isnadında dikkat çeken kişi Kesîr b. Mervân'dır. Nitekim Yahya b. Maîn onun hakkında zayıf ve yalancı (kezzâb) şeklinde iki ayrı değerlendirmede bulunmuştur. İbn Adıyy onun batıl haberler rivayet ettiğini, el-Ezdî ise metrûk olduğunu

³⁴² Elbânî, *Sahih 'ut-Terğîb ve 't-Terhib*, c. 1 s. 276.

³⁴³ Âmir Hasan Sabri, *Zevâidu Abdullah b. Ahmed b. Hanbel fi'l-Müsned*, s. 118.

³⁴⁴ Dahîl b. Sâlih el-Luheydân, *Ziyâdâtü'l-Katî alâ Müsnedi'l-İmam Ahmed*, el-Câmia el-İslâmiyye, Medîne 2001, s. 123.

³⁴⁵ İbn Hacer, *İtrafu'l-Müsned*, c. 1 s. 270.

belirtmiştir.³⁴⁶ Kesîr b. Mervân'ın dışındaki diğer râviler ise güvenilirdir. Netice itibari ile hadis Kesîr b. Mervân sebebi ile zayıftır. Fakat aynı manaya gelen Buhârî'nin Sahih adlı eserinde rivayet ettiği hadis, el-Katîî'nin bu ziyadesinin mana bakımından doğru olduğunu göstermektedir.³⁴⁷

1.3.3.2. İkinci Hadis

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُونُسَ، ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خَالِدِ بْنِ عَثْمَةَ، ثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَامِرٍ، عَنْ مُحَمَّدٍ، عَنْ رَجُلٍ مِنْ أَهْلِ الْبَصْرَةِ، عَنْ أَبِي بَرزَةَ الْأَسْلَمِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "لَيْسَ مِنَ الْبِرِّ الصَّيَامُ فِي السَّفَرِ."

Ebû Berze el-Eslemî'nin aktardığına göre Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Seferde oruç tutmak iyilik değildir.”³⁴⁸

el-Katîî'nin ziyadeleri arasında bulunan bu hadisin senedindeki Muhammed b. Yûnus, Abdullah b. Amir ve Muhammed isimli râvilerin eleştiriye uğradığını kaynaklarda görmekteyiz.

Muhammed b. Yûnus ile ilgili değerlendirmelere bakıldığında yaptığı rivayetler kabul edilemeyecek kadar zayıf bir râvi olduğu görülecektir. Hatta İbn Adıyy ve İbn Hibbân gibi âlimler onun hadis uyduran biri olduğunu belirtmiştir.³⁴⁹ İbn Adıyy'in onun hakkında değerlendirmesi şöyledir: “Hadis uydurmak ve hadis hırsızlığı yapmakla itham olunmuştur. Görmediği râvileri gördüğünü öne sürmüş, onu ta'nımayan râvilerden rivayet iddiasında bulunmuştur. Hocalarımızın tamamı ondan hadis rivayet etmemiştir.”³⁵⁰ Dârekutnî'den, Muhammed b. Yûnus'un cerh ve tadil açısından kritiğini yapması istendiğinde şöyle cevap vermiştir: “ Hadis uydurmakla itham olunuyor. Onun hakkında iyi şeyler söyleyenler, halinden haberdar değildir.”³⁵¹

³⁴⁶ Zehebî, *Mîzanu'l-Î'tidâl*, c.3 s.409; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c. 10 s. 385.

³⁴⁷ Buhârî, *Sahih*, c. 5 s. 65.

³⁴⁸ İbn Hacer, *İtrafu'l-Müsned*, c. 6 s.74.

³⁴⁹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c. 13 s. 302.

³⁵⁰ İbn Adıyy, *el-Kâmil*, c. 7 s. 553.

³⁵¹ Zehebî, *Mîzanu'l-Î'tidâl*, c. 4 s. 75.

Hakkında tenkid bulanan diğer râvinin Abdullah b. Âmir olduğunu belirtmiştik. Ahmed b. Hanbel, Ebu Zur'a, Ebu Hâtim, Yahya b. Maîn gibi âlimlerce zayıf olduğu tespit edilmiştir.³⁵²

Senetteki zayıf olan son râvi ise Muhammed isimli râvidir. Tam ismi, künyesi ya da lakabı bilinmeyen bu râvinin meçhul olduğu açıktır. Buhârî incelemekte olduğumuz hadisi aktardıkta'n sonra Muhammed'in rivayetlerinin sahih olmadığını belirtmiştir.³⁵³

Görüldüğü gibi senette bulunan bu üç râvi sebebi ile hadis şiddetli zayıf olarak değerlendirilmiştir. Ancak yukarıda ki hadiste olduğu gibi bu hadis de mana olarak sahihtir. Zira Buhârî ve Müslim kendi ricallerinden gelen tarik ile bu hadisi kitaplarında zikretmişlerdir.³⁵⁴

1.3.3.3. Üçüncü Hadis

حَدَّثَنَا الْفَضْلُ بْنُ الْحُبَابِ، حَدَّثَنَا الْقَعْنَبِيُّ، حَدَّثَنَا شُعْبَةَ، حَدَّثَنَا مَوْسُوْر، عَنْ رُعَيْ، عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "إِذَا مِمَّا أَنْتَ كَالدَّاسِ مِنْ كَلَامِ الذُّبُوَّةِ الْأُولَى: إِذَا لَمْ تَسْتَحْ فَاصْنَعْ مَا تَشِئْتَ.

Ebû Mesûd (r.a.)'dan rivayet edildiğine göre Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "İnsanların ilk Peygamberlikten beri duya geldikleri sözlerden biri; utanmazsan dilediğini yap! sözüdür."³⁵⁵

İbn Hacer ve Şuayb el-Arnâvut'un da ifade gibi bu rivayet de el-Katîf'nin ziyadelerindedir. Hadis hakkında kısaca şunları söyleyebiliriz. Hadise gerek metin gerekse senet açısından yöneltilmiş herhangi bir eleştiriye rastlamyamadık. el-Arnâvut ve Elbânî hadisin sahih olduğunu belirtmiştir.³⁵⁶ Ayrıca Buhârî, Ebu Dâvûd, Taberânî ve Kadâî'de bu hadisi kitaplarında zikretmiştir.³⁵⁷

³⁵² el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. 15 s. 151, 152.

³⁵³ Buhârî, *et-Tahirihi'l-Kerîr*, c. 1 s. 269.

³⁵⁴ Buhârî, *Sahih*, c.3 s.34; Müslim, *Sahih*, c. 2 s. 786.

³⁵⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 37 s. 34; İbn Hacer, *İtrafu'l-Müsned*, c. 7 s. 87.

³⁵⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 37 s. 34; Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdîsi's-Sahîha*, c. 2 s. 295.

³⁵⁷ Buhârî, *Sahih*, c.4 s.177; Ebu Dâvûd, *Sünen*, c. 7 s. 175; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, c. 17 s. 235; Ebû Abdillâh b. Selâme b. Ca'fer b. Ali, *Müsnedü'Şihâb el-Kadâî, Müsnedü'ş-Şihâb, Müessesetü'r-Risâle*, Beyrût 1986, c. 2 s. 186.

1.3.3.4. Dördüncü Hadis

"حَدَّثَنَا بَشْرُ بْنُ مُوسَى بْنِ صَالِحِ بْنِ شَيْخِ بْنِ عَمِيرَةَ الْأَسَدِيِّ، ذَنَا الْفَضْلُ بْنُ دُكَيْنٍ، ذَنَا زَكْرِيَّا بْنُ أَبِي زَائِدَةَ، عَنْ عَامِرِ الشَّعْبِيِّ، عَنْ مَسْرُوقٍ، قَالَ: قَالَتْ عَائِشَةُ: فَتَلْتِ الْقَائِدَ لَهْدِي رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ مُحْرَمٌ."

Hz. Aişe (r.a.) şöyle demiştir: "Rasulullah (s.a.v.) ihramlı iken onun kurbanlığının (boynuna) ip kıvırdım."³⁵⁸

Hadis senetteki râvileri itibari ile güvenilir kimselerce aktarılmıştır. Fakat metin olarak bir illet göze çarpmaktadır. Şöyle ki; incelediğimiz hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ihramlı olduğu bilgisi mevcuttur. Ancak bu bilgi hadisi aktaran diğer muhaddislerin rivayetlerine ters düşmektedir. Zira o rivayetlerde Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ihramlı olmadığı bilgisi mevcuttur.³⁵⁹ el-Katîî'den kaynaklanması muhtemel olan bu illetten dolayı hadis zayıftır. Zira daha güvenilir râvilerin rivayeti ile örtüşmediği için şaz kalmıştır.³⁶⁰

Hepsini ayrı başlıklar altında incelediğimiz bu hadisler ışığında genel olarak şunlar söylenebilir. İlk ve ikinci hadis senetteki râvilerden dolayı şiddetli zayıftır. Ancak yukarıda da belirttiğimiz gibi mana olarak iki hadis de sahihtir. İncelediğimiz üçüncü rivayete dair herhangi bir eleştiri noktası bulunmadığı için hadis sahihtir. Son hadis ise mana olarak diğer muhaddislerin rivayetine ters olduğu için şazdır ve zayıftır.

1.3.3. Hasan b. Ali et-Temimî

Tam ismi Ebu Ali Hasan b. Ali b. Muhammed b. el-Müzhîb et-Temimî'dir. 355 yılında doğmuştur.³⁶¹

el-Katîî, İbn Şahin ve Darekutnî gibi muhaddislerden hadis dinlemiştir. Ebu'l-Ferec, Hasan b. Ali ile alakalı: "Hakkında ancak hayır ve dindarlık biliniyor" ifadesi ile güvenilir bir kimse olduğunu vurgulamıştır.³⁶²

³⁵⁸ İbn Hacer, *İtrafu'l-Müsned*, c. 9 s. 229.

³⁵⁹ Buhârî, *Sahih*, c. 2 s. 170; ; Müslim, *Sahih*, c. 2 s. 957; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 42 s. 374.

³⁶⁰ İbn Hacer, *Nuzhetü'n-Nazar*, s. 71.

³⁶¹ İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam*, c. 15 s. 336.

Önde gelen öğrencileri ise Hatîb el-Bağdâdî, İbn Makula ve Ebu'l-Kasım Hibetullah olarak gösterilebilir.³⁶³

Burada Hatîb'in hocası hakkında yönelttiği bir eleştiriye değinmek yerinde olacaktır. Hatîb, Hasan b. Ali et-Temimî hakkında şöyle diyor: "Hasan b. Ali, Ebû Bekr el-Katîf'den Müsned'in tamamını rivayet etmiştir ve semasında sahihtir. Ancak Müsned'in bazı cüzlerine kendi ismini katmıştır."³⁶⁴

Hatîb'in bu eleştirisini değerlendiren Ebu'l-Ferec onu sert bir dille tenkit etmiş ve bu söyledikleri ile ancak muhaddislerin avamının bir râviyi cerh edeceğini belirtmiştir. Ayrıca bir râvinin hadisi işitmesi kesinleştikten sonra o râvinin işittiği hadisi kendi hattı ile yazması cerhini gerektirecek bir durum da değildir.³⁶⁵

Hasan b. Ali 444 yılında 17 Rebû'l-Âhir Cum'a akşamı vefat etmiştir.³⁶⁶

1.3.4. Hibetullah Muhammed b. Abdulvahid b. El-Husayn

Tam adı İbnu'l-Husayn Hibetullah b. Muhammed b. Abdu'l-Vahid'tir. 432 yılında doğmuştur.³⁶⁷

Ebû Talip el-Ğaylan, Ebû Ali İbnu'l-Müzhîb ve Ebû Muhammed el-Muktedir gibi şahsiyetlere öğrencilik yapmıştır. Öğrencileri arasında ise Ebû Alâ el-Attar ve Allâme Muciruddin Mahmud el-Vasîf'i saymak mümkündür.³⁶⁸

Ahmed b. Hanbel'in Müsned'i ile Ebû Bekir eş-Şâfî'nin Fevâid isimli eserini sadece Hibetullah rivayet ederek günümüze taşımıştır. İbnu'l-Müzhîb'in beyanına göre Müsned'deki hadisleri dinlemeye 436 yılında yani dört veya beş yaşlarında iken başlamıştır. Müsned'i dinledikten sonra birçok mecliste hadisleri imla ettirmiş ve etrafında geniş bir talepe halkası oluşmuştur.³⁶⁹

³⁶² İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam*, c. 15 s. 336.

³⁶³ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c. 17 s. 641.

³⁶⁴ Hatib Bağdadî, *Tarihu Bağdad*, c. 8 s. 393.

³⁶⁵ İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam*, c. 15 s. 337.

³⁶⁶ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c. 17 s. 643.

³⁶⁷ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c. 19 s. 537.

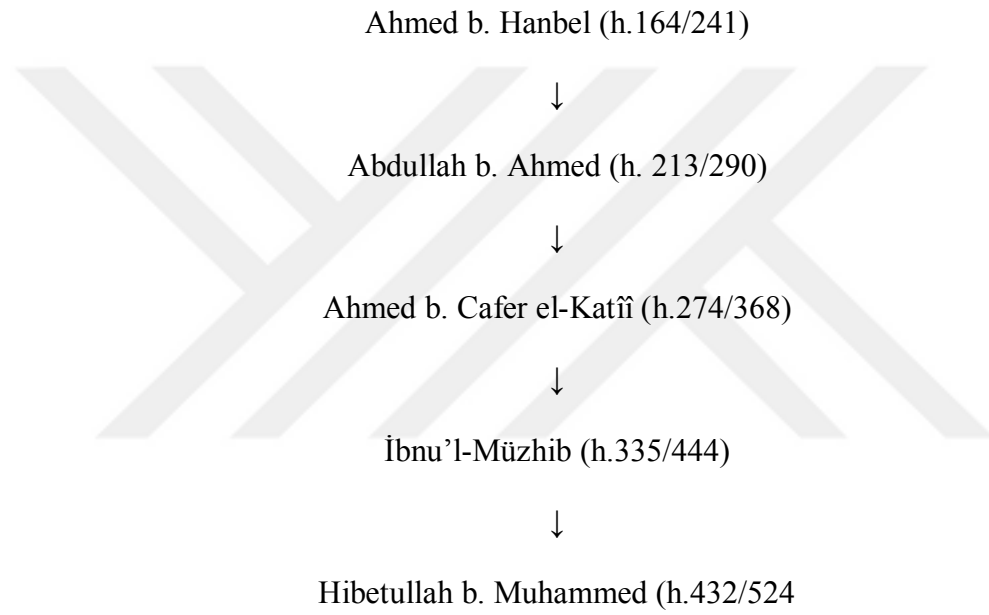
³⁶⁸ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c. 19 s. 538.

³⁶⁹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c. 19 s. 537.

Kaynaklarda kendisine yöneltilmiş herhangi bir eleştiri bulunmayan Hibetullah, adalet ve zaptı tam, güvenilir bir râvidir. Nitekim İbnu'l-Cevzî, Zehebî ve İbn Kesîr bunu açıkça beyan etmiştir.³⁷⁰

Hibetullah b. Muhammed hicri 524 yılı Şevval ayında 93 yaşında iken vefat etmiştir.³⁷¹

Müsned'i günümüze taşıyan râviler ile alakalı değerlendirme yaptıkta'n sonra Ahmed b. Hanbel'den başlamak üzere râvi zincirini şu şekilde gösterebiliriz:

³⁷⁰İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam*, c. 1 s. 29; İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, c. 16 s. 291; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c. 19 s. 536.

³⁷¹İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, c. 16 s. 291.

SONUÇ

Rasulullah (s.a.v.)'in söz, fiil ve bir olay karşısındaki tutumunu/takririni konu edinen hadisler İslâm'ın, Kur'an'dan sonraki 2. kaynağıdır. Hadislerin bu denli önemli bir yeri olduğu için âlimler ona gerekli itinaı göstermişler ve bir sözün Rasulullah (s.a.v.)'e nisbetinin doğru bir şekilde tesbit edilmesi için büyük bir çaba sarf etmişlerdir. Bu çabanın bir neticesi olarak da cerh ve tadil ve mustalahu'l-hadis gibi ilim dalları neşet etmiştir.

Selef âlimlerinin ilim metodları incelendiğinde onların saygı çerçevesinde birbirlerine eleştiriler yönelttikleri görülecektir. Zaten ilmin tekâmülü için bu kaçınılmazdır. Ahmed b. Hanbel'in Müsned isimli eserinde bulunan bazı hadislere de mevzû olduğu yönünde tenkidler yöneltilmiştir. Ziramüsned türü hadis kitapları, içerisinde kuvvet bakımında sahih, hasen ve zayıf hadisler bulundurabilmektedir. Ancak mevzû hadisleri toplamayan bir eserde müellifinin dikkat çekmeden bu türden bir hadisi kitabında zikretmesi eleştiri noktasıdır. İbnu'l-Cevzî de bu noktadan hareketle Müsned'de geçen 24 ta'ne hadisi Mevzûât isimli eserinde zikretmiş ve mevzû olduğunu öne sürmüştür. İbn Hacer el-Askalânî ise bu hadislerin mevzû olmadığını beyan etme sadedinde reddiye mahiyetindeki el-Kavlu'l-Müsedded fi'z-Zebb ani'l-Müsnedi li'l-İmam Ahmed isimli eserini kaleme almış ve bu iddaları çürütmeye çalışmıştır. İbn Hacer bu eserde 24 hadisin hiçbirinin mevzû olmadığı birçoğunun hasen ya da sahih olduğu neticesine varmıştır. Ancak hadis sahasında eserleri bulunan Şuayb el-Arnâvut, Ahmed Muhammed Şâkir ve Elbânî gibi muasır ilim adamları bu hadislerin tamamı hakkında ne İbnu'l-Cevzî gibi mevzû sonuncuna varmış ne de İbn Hacer gibi hepsinin hasen ya da sahih olduğunu söylemiştir. Bilakis hadisleri incelerken belirttiğimiz üzere bu 24 hadisin 4'ü hakkında mevzû, 3'ü hakkında şiddetli zayıf, 12'si hakkında zayıf, 1 hadis hakkında hasen ve 4 hadis hakkında ise sahih olduğu sonucuna varmışlardır. Bu bize İbnu'l-Cevzî'nin hadislere mevzû hükmü verme noktasında mütesahil davrandığını göstermektedir. Aynı zamanda İbn Hacer'in de el-Kavlu'l-Müsedded'de özellikle bazı hadislere zorlama bir takım yorumlar ile hasen ya da sahih hükmü verdiğini gördük.

Müsned'in rivayeti başlığı altında Abdullah b. Ahmed b. Hanbel'in ve Ebû Bekr el-Katî'nin ziyadelerini inceledik. Âmir Hasan, Abdullah'ın ziyadelerini beş kısımda değerlendirerek; 55 hadisin sahih, 35 hadisin hasen, 106 hadisin zayıf, 20 hadisin şiddetli zayıf, 12 hadisin ise metruk olduğu sonucuna varmıştır. el-Katî'ye ait ise dört ta'ne ziyade olduğunu gördük. Hepsini ayrı başlıklar altında incelediğimiz bu hadisler ışığında genel olarak şunlar söylenebilir. Birinci ve ikinci hadis senetteki râvilerden dolayı şiddetli zayıftır. Ancak yukarıda da belirttiğimiz gibi mana olarak iki hadis de sahihtir. İncelediğimiz üçüncü rivayete dair herhangi bir eleştiri noktası bulunmadığı için hadis sahihtir. Son hadis ise mana olarak diğer muhaddislerin rivayetine ters olduğu için şazdır ve zayıftır.

Tezimizde araştırdığımız son konu ise Müsned'in râvileri hakkında olmuştur. Müsned'in tamamını İmam Ahmed'den dinleyip hıfzeden oğlu Abdullah olmuştur. Müsned'i Abdullah'tan, el-Katî dinlemiştir. el-Katî'den İbnu'l-Müzhîb ondan ise Hibetullah b. Muhammed dinlemiştir. Yani Müsned, İmam Ahmed'den sonra vefat tarihi 524 olan Hibetullah b. Muhammed'e kadar tek râvi kanalı ile aktarılmıştır. Aktaran râvilerin tamamının güvenilir olmasından dolayı bunun bir sorun oluşturmayacağını düşünüyoruz. Zira bir hadisin her tabakadan tek bir râvi tarafından aktarılmış olması onun zayıf olacağı anlamına gelmez. Önemli olan bu râvilerin adalet ve zapt vasfına sahip olmasıdır.

BİBLİYOGRAFYA

- ABDÜRREZZÂK, Ebû Bekir Abdurrazzâk b. Hümâmb. Nâfi' es-Sanânî, *Mûsânef*, Tahkîk: Habîbu'r-Rahmân el-A'zamî, el-Meclis el-Hindî, Hünd 1983
- ÂMİR, Ebû Hâris Hasan Sabrî, Zevâidu Abdullah b. Ahmed b. Hanbel fî'l-Müsned, *Dâru'l-Beşâir el-İslâmiyye*, Beyrût 1990.
- BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmail Ebû Abdillâh, *el-Câmiu's-Sahîhi'l-Muhtasar min Umûri Rasûlillâh ve Sünenihi ve Eyyâmihî*, Tahkik: Muhammed Züheyr b. Nâsır el-Nâsır, Dâru Turuki'n-Necât.
- BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmail Ebû Abdillâh, *et-Târîhi'l-Kebîr*, Dâiretü'l-Meârif, Haydarâbat
- BURHANUDDİN EL-HALEBÎ, Ebu'l-Vefâ İbrahim b. Muhammed, *et-Tebyîn li Esmâi'l-Müde'llisin*, Tahkîk: Yahyâ Şefik Hasan, Dâr'ul-Kütüb'il-İlmiyye, Beyrût 1986.
- EBÛ DÂVÛD, Süleyman b. Eşas b. İshâk b. Beşîr es-Sicistânî, Tahkik: Şuayb el-Arvût, Sünen, Dâru'r-Risâle, 2009.
- EBÛ HÂTİM, Ebu Muhammed Abdurrahman b. İdris b. el-Münzir, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, Dâru İhyai't-Turâs el-Arabî, Beyrût 1952.
- EBÛ HÂTİM, Ebu Muhammed Abdurrahman b. İdris b. el-Münzir, *el-İlel*, Tahkik: Sad b. Abdullah el-Humeyd, Halid b. Abdurrahman Metâbiu'l-Humeydî, 2006.
- EBÛ MÛSÂ, Muhammed b. Ebî Bekir Ömer b. Muhammed b. Ahmed el-Medînî, *Hasâisu Müsnedi'l-İmam Ahmed*, Tahkik: Muhammed b. Nâsır, Mektebetü't-Tevbe, 2007.
- EBÛ NUAYM, Ahmed b. Abdillâh b. Ahmed b. İshâk b. Mûsâ el-İsbahanî, *Hilyet'ül Evliya ve Tabakât'ül Asfiyâ*, es-Saâde, Beyrût 1974.
- EBÛ YA'LÂ, Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ b. Yahyâ b. İsâ, *Müsned*, Tahkik: Hüseyin Selim Esed, Dâru'l-Me'mûn, Şam 1984.

- EBÛ YA'LÂ, Ahmed b. Ali b. El-Müsennâ b. Yahyâ el-Mevsîlî, *Müsnedi Ebî Ya'lâ*, Tahkik: Hüseyin Selim Esed Dâru'l-Me'mûn, Şam 1984.
- EBÛ ZUR'A, er-Râzî, ed-Duafâ, İmadetu'l-Bahsi'l-İlmî, Medine 1982.
- EBU'L-HÜSEYİN, İbn Ebi Ya'lâ Muhammed b. Muhammed, *Tabakâtu'l Hanâbile*, Tahkik: Muhammed Hamid el-Fakî, Dâru'l Ma'rife Beyrût.
- EBU'L-MEHÂSİN, Şemsuddîn Ebu'l-Mehâsin Muhammed b. Ali b. El-Hasan b. Hamza el-Hüseynî, *el-İkmâl fî Zikri Men Lehû Rivâyetun fî Müsnedi'l-İmâm Ahmed mine'r-Ricâl Sivâ Men Zükira fî Tehzîbi'l-Kemâl*, Tahkik: Abdu'l-Mu'tî Emîn el-Kalacî, Menşûrâtu Câmiati'd-Dirâse el-İslâmiyye, Pakista'n.
- ED-DÂREKUTNÎ, Ebu'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed b. Mehdî, *el-İlelu'l-Vâride fî'l-ehâdîsi'n-Nebeviyye*, Tahkik: Mahfûzu'r-Rahmân Zeynullah es-Selefî, Dâru Taybe, Riyâd 1985.
- ED-DÂREKUTNÎ, Ebu'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed b. Mehdî, *Suâlatu's-Süllemî*, el-Cüreysî, 2006.
- ED-DÂREKUTNÎ, Ebu'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed b. Mehdî, *Sünen*, Tahkik: Şuayb el-Arnâvut, Hasan Abdu'l-Mün'im, Abdu'l-Latîf Hırzullah, Ahmed Berhû, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût 2004.
- ED-DÂRİMÎ, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. el-Fadl b. Behrâm, *Sünen*, Tahkik: Nebîl Hâşim, Dâru'l-Beşâir, Beyrût 2013.
- ED-DOLÂBÎ, Ebû Bişr Muhammed b. Ahmed b. Hammâd b. Saîd, *el-Künâ ve'l-Esmâ*, Tahkik: Ebû Kuteybe Nazar Muhammed, Daru İbn Hazm, Lübnan 2000.
- ELBÂNÎ, Muhammed Nâsiruddin Daîfu't-Terğîb ve't-Terhîb, *Dâru'l-Meârif*, Riyâd 2000.
- ELBÂNÎ, Muhammed Nâsiruddin, *et-Ta'likâtu'l-Hisân alâ Sahîhi İbn Hibbân ve Temyîzu Sakîmihi min Sahîhihi ve Şâzzihi min Mahfûzihi*, Dâru Bâ Vezîr, Suûd 2003.

- ELBÂNÎ, Muhammed Nâsiruddin, *Sahih 'ut-Terğib ve 't-Terhib*, Mektebet'ul-Meârif, Suûd 2000.
- ELBÂNÎ, Muhammed Nâsiruddin, *Sahihu'l-Câmiu's-Sağîr ve Ziyâdetuhû*, el-Mekteb el-İslâmî.
- ELBÂNÎ, Muhammed Nâsiruddin, *Silsiletu'l-Ehâdis Ed-Daîfe ve'l-Mevdûa ve Eseruha es-Seyyiu fi'l-Ümmeti*, Dâru'l-Meârif, Riyâd 1992.
- ELBÂNÎ, Muhammed Nâsiruddin, *Silsiletü'l-Ehâdisi's-Sâhîha ve Şeyun min Fıkhihâ ve Fevâidihâ*, Mektebetü'l-Meârif, Riyâd 2002.
- EL-BEĞAVÎ, Muhyi's-Sünne Ebû Muhammed el-Hüseyin b. Mes'ûd b. Muhammed, *Şerhu's-Sünne*, Tahkik: Şuayb el-Arnâvut, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrût 1983.
- EL-BEYHAKÎ, Ebû Bekîr Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Mûsâ, *Delâilu'n-Nübüvve ve Mârifetü Ahvâli Sâhibi's-Şerîa*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrût.
- EL-BEYHAKÎ, Ebû Bekîr Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Mûsâ, el-Âdâb, Tahkik: Ebû Abdillâh es-Saîd el-Mendûh, *Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye*, Beyrût 1988.
- EL-BEYHAKÎ, Ebû Bekîr Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Mûsâ, *el-Bâ'sü ve'n-Nüşûr*, Tahkik: Âmir Ahmed Haydar, Merkezü'l-Hidmât ve'l-Ebhâs es-Sekâfî, Beyrût 1986
- EL-BEYHAKÎ, Ebû Bekîr Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Mûsâ, *el-Esmâ ve's-Sifât*, Tahkik: Abdullah b. Muhammed el-Hâşidî, Mektebetü's-Sevâdî, Suûd 1993.
- EL-BEYHAKÎ, Ebû Bekîr Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Mûsâ, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Tahkik: Muhammed Abdulkadir Atâ, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrût 2003.
- EL-BEYHAKÎ, Ebû Bekîr Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Mûsâ, *ez-Zühdü'l-Kebîr*, Tahkik: Âmir Ahmed Haydar, *Müessesetü'l-Kütüb es-Sekâfiyye*, Beyrût 1996.
- EL-BEZZÂR, Ebû Bekir Ahmed b. Amr b. Abdi'l-Hâlik b. Hallâd, *Müsnedü'l-Bezzâr*, Tahkik: Mahfûzu'r-Rahmân Zeynullah, Mektebetu'l-Ulûm ve'l-Hikem, Medine 2009.

- EL-CEVZÎ, Cemâlu'd-Dîn Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed, *Menâkıbu'l-İmam Ahmed*, Tahkik: Abdullah b. Abdu'l-Muhsîn et-Türkî, Dâru Hicre.
- EL-CEVZÎ, Cemâlu'd-Dîn Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed, *el-Mevzûât*, Tahkik: Abdurrahman Muhammed Osman, el-Mektebe es-Selefiyye, Medine 1996.
- EL-CEVZÎ, Cemâlu'd-Dîn Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed, *el-İlel'u-Mütenâhiye fi'l-Ehâdis'l-Vâhiye*, Tahkik: İrşâdu'l-Hak el-Eserî, İdaret'ul-Ulûm el-Eseriyye, Pakista'n 1981.
- EL-CEVZÎ, Cemâlu'd-Dîn Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed, *el-Muntazam fi Târîh'il-ümemi ve'l-Mülûk*, Tahkik: Muhammed Abdulkadir Atâ, Mustafa Abdulkadir Atâ, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1992.
- EL-CEVZÎ, Cemâlu'd-Dîn Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed, *el-Muntazam fi Târîhi'l-Ümemi ve'l-Mülûk*, Tahkik: Muhammed Abdulkadir Atâ, Mustafa Abdulkadir Atâ, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1992.
- EL-CEVZÎ, Cemâlu'd-Dîn Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed, *Misadu'l-Ahmed*, Mektebetü't-Tevbe, Riyâd 1990.
- EL-HALEBÎ, Burhanuddin Ebu'l-Vefâ İbrahim Muhammed b. Halîl et-Tıرابلسî, *et-Tebyîn li Esmâi'l-Müdellesin*, Tahkik: Yahyâ Şefîk Hasan, Dâr'ul-Kütüb'il-İlmiyye, Beyrût 1986.
- EL-HATÎB, Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sâbit b. Ahmed b. Mehdî el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, Tahkik: Beşşâr Avvâd Mârûf, Dâru'l-Ğarb el-İslâmî, Beyrût 2002.
- EL-HEYSEMÎ, Ebu'l-Hasan Nuru'd-Dîn Ali b. Ebî Bekir, *Mecmau'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, Tahkik: Hüsamu'd-Dîn el-Kutsî, Mektebetu'l-Kudsî, Kahire 1994.
- EL-İRÂKÎ, Ebu'l-Fadl Zeynu'd-Dîn Abdurrahîm b. Hüseyin b. Abdurrahman, *et-Takyîd ve'l-İdâh alâ Şerhi Mukaddimeti b. Salâh*, Tahkik: Abdurrahman Muhammed Osman, el-Mektebe es-Sefeyiyye, Medine 1969.

- EL-KADÂÎ, Ebû Abdillâh b. Selâme b. Ca'fer b. Ali, *Müsnedü'sihâb*, Tahkik: Humeydî b. Abdu'l-Humeyd es-Selefi, Beyrût 1986.
- EL-LAKKÂNÎ, Ebu'l-İmdâd İbrahim b. İbrahim b. Hasan, *Behcetü'l Mehâfil ve Ecmelü'l-Vesâil bi't-Târîf bi Ruvvâti's-Şemâil*, Tahkik: Şâdî b. Muhammed b. Sâlim, Merkezu'n-Nu'mân, Yemen 2011.
- EL-LUHEYDÂN, Dahîl b. Sâlih, Ziyâdâtü'l-El-Katîf alâ Müsnedi'l-İmam Ahmed, *el-Câmia el-İslâmiyye*, Medîne 2001.
- EL-MİZZÎ, Yûsuf b. Abdurrahman b. Yûsuf Ebu'l-Haccâc, *Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, Tahkik: Beşşâr Avvâd, Müessesetü'r-Risale, Beyrût 1980.
- EL-MÜNZİRÎ, Abdu'l-Azîm b. Abdu'l-Kavî b. Abdullah Ebû Muhammed Zekiyuddîn, *Et-Terğîb ve't-Terhîb mine'l-Hadîs's-Şerîf*, Tahkik: İbrahim Şemsuddîn, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye. Beyrût 1996.
- ER-RÂZÎ, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdrîs b. El-Münzir İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl, Dâru İhyai't-Turâsi'l-Arabî*, Beyrût 1952.
- ES-SÂÂTÎ, Abdurrahman el-Bennâ, *el-Fethu'r-Rabbânî*, Dâru'l-İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.
- EŞ-ŞEYBÂNÎ, Ebû Abdillâh Ahmed b. Hanbel b. Hilâl b. Esed, *el-İlel ve Marifetü'r-Ricâl*, Tahkik: Vasiyyullah b. Muhammed Abbâs, Riyâd 2001.
- EŞ-ŞEYBÂNÎ, Ebû Abdillâh Ahmed b. Hanbel b. Hilâl b. Esed, *Müsnedü'l-İmam Ahmed b. Hanbel*, Tahkik: Şuayb el-Arnâvut, Adil Mürşid, Müessesetü'r-Risale, Beyrût 2001.
- EŞ-ŞEYBÂNÎ, Ebû Abdillâh Ahmed b. Hanbel b. Hilâl b. Esed, *Müsnedü'l-İmam Ahmed b. Hanbel*, Tahkik: Ahmed Muhammed Şâkir, Dâru'l-Hadîs, Kahire 1995.
- EŞ-ŞEYBÂNÎ, Ebû Abdillâh Ahmed b. Hanbel b. Hilâl b. Esed, *Müsnedü'l-İmam Ahmed b. Hanbel, el-İlel ve Marifetü'r-Ricâl*, Tahkik: Vasiyyullah b. Muhammed Abbas, Dâru'l-Hânî, Riyâd.

- ET-TABERÂNÎ, Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb el-Lahmî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, Tahkik: Tarık b. İvadullah, Dâru'l-Harameyn, Kahire.
- ET-TABERÂNÎ, Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb el-Lahmî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, Tahkik: Târik b. İvadullah b. Eyyûb, Abdu'l-Muhsin b. İbrahim el-Hüseynî, Dâru'l-Harameyn, Kahire.
- ET-TABERÂNÎ, Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb el-Lahmî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, Tahkik: Hamdî b. Abdu'l-Mecîd es-Selefî, Mektebetü İbn Teymiyye, Kâhire 1994.
- EZ-ZEHEBÎ, Ebu Abdillâh Muhammed bin Ahmed, *el-Kâşif fî Marifeti Men Lehû Rivâyetun fî'l-Kütübi's-Sünne*, Tahkik: Muhammed Avvâme, Dâr'ul-Kıble, Cidde 1992.
- EZ-ZEHEBÎ, Ebu Abdillâh Muhammed bin Ahmed, *Mizânu'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, Tahkik: Ali Muhammed el-Becâvî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût 1963.
- EZ-ZEHEBÎ, Ebû Abdillâh Muhammed bin Ahmed, *Siyer-i A'lami'n-Nübelâ, Müessesetü'r-Risâle*, Beyrût 1985.
- HÂKİM, Ebû Abdillâh el-Hâkim Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed, *Müstedrek ala's-Sahîhayn*, Tahkik: Mustafa Abdulkâdir Atâ, Dâru'l-Kütübi'l-İmmiyye, Beyrût 1990.
- HALLÂL, Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed b. Hârûn b. Yezîd, *es-Sünne*, Tahkik: Atiyye ez-Zehrânî, Dâru'r-Râye, Riyâd 1989.
- HATÎB BAĞDÂDÎ, Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed b. Ali b. Sâbit, *Târihu Bağdâd*, Tahkik: Beşşâr Avvâd, Dâru'l Ğarbi'l İslâmî, Beyrût 2002.
- İBN ADİYY, Ebû Ahmed b. Adıyy el-Cürcanî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, Tahkik: Adil Ahmed Abdu'l-Mevcûd, el-Kütüb el-İlmiyye, Beyrût 1997.
- İBN ASÂKİR, Ebu'l-Kâsım Ali b. Hasan b. Hibetullah, *Târihu Dimeşk*, Tahkik: Amr b. Ğarâme, Dâru'l-Fiker, 1995.

- İBN EBİ'D-DÜNYÂ, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed b. Ubeydillah b. Süfyân, *Hüsnü'z-Zanni Billâh*, Tahkik: Mahlas Muhammed, Dâru Taybe, Riyâd 1988.
- İBN EBÎ ÂSİM, Ebû Bekir b. Ebî Âsım, *el-Âhâd ve'l-Mesânî*, Tahkik: Bâsım Faysal Ahmed el-Cevâhir, Dâru'r-Râye, Riyâd 1991.
- İBN EBÎ ÂSİM, Ebû Bekir b. Ebî Âsım, *es-Sünne*, Tahkik: Muhammed Nâsiru'd-Dîn Elbânî, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrût 1980.
- İBN EBÎ ŞEYBE, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed b. İbrahim, *el-Kitâbu'l-Müsânnef fi'l-Ehâdîsi ve'l-Âsâr*, Tahkik: Kemal Yûsuf el-Hût, Mektebetü'r-Rüşd, Riyâd 1989.
- İBN HACER, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed el-Askalânî, *Ta'cîlu'l-Menfaâ bi Zevâidi Ricâli'l-Eimmeti'l-Erbaâ*, Tahkik: İkrâmullah İmdâdu'l-Hak, Dâru'l-Beşâir, Beyrût 1996.
- İBN HACER, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed el-Askalânî, *en-Nüket alâ Kitabi İbni's-Salâh*, Tahkik: Rabî b. Hâdî, İmâdetu'l Bahsi'l İlmî, 1984.
- İBN HACER, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed el-Askalânî, *el-Kavlu'l-Müsedded fi'z-Zebbi an'i-Müsned li'l-İmam Ahmed*, Mektebetu İbn Teymiyye, Kahire.
- İBN HACER, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed el-Askalânî, *Lisânu'l-Mîzân*, Tahkik: Abdu'l-Fettâh Ebû Ğudde, Dâru'l-Beşâir el-İslâmiyye, 2002.
- İBN HACER, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, Matbaâtu Dâireti'l-Meârif, Hind.
- İBN HACER, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed el-Askalânî, *İtraf'ul-Müsned el-Mûteli bi Etrâfi'l-Müsnedi'l-Hanbelî*, Dâru İbn Kesîr, Beyrût.

- İBN HACER, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed el-Askalânî, *Nuzhetu'n-Nazar fî Tevdîhi Nuhbetu'l-Fiker fî Mustalahi Ehli'l-Eser*, Tahkik: Abdullah Dayfullah er-Ruhaylî, Matbaâtu Sefîr, Riyâd.
- İBN HACER, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed el-Askalânî, *el-Mucem'ul-Müfehres*, Tahkik: Muhammed Şekûr el-Meyâdînî Müesseset'ur-Risâle, Beyrût 1998.
- İBN HACER, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed el-Askalânî, *İtrâfu'l-Müsnedi'l-Mu'telî bi Etrâfi'l-Müsnedi'l-Hanbelî*, Dâru İbn Kesîr, Beyrût.
- İBN HACER, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed el-Askalânî, *el-Mucem'ul-Müfehres*, Tahkik: Muhammed Şekûr el-Meyâdînî, Müesseset'ur-Risâle, Beyrût 1998.
- İBN HALLİKÂN, Ebu'l-Abbas Şemsu'd-Dîn Ahmed b. Muhammed b. İbrahim b. Ebi Bekir, *Vefayâtu'l A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zemân*, Tahkik: İhsan Abbas Dâru'l İhya ve't-Turâsu'l Arabî, 2009.
- İBN HİBBÂN, Muhammed İbn Hibbân et-Temîmî Ebû Hâtim, *el-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn ve'd-Duâfâ ve'l-Metrûkîn*, Tahkik: Mahmud İbrahim Zâyid, Dâru'l-Va'y, Haleb.
- İBN HİBBÂN, Muhammed İbn Hibbân et-Temîmî Ebû Hâtim, *es-Sikât*, Dâiratu'l-Meârif el-Osmâniyye Haydarâbâd 1973.
- İBN HUZEYME, Ebû Bekir Muhammed b. İshâk, *Kitâbu't-Tevhîd ve Sıfâtu'r-Rabbi Azze ve Celle*, Tahkik: Abdulaziz b. İbrahim eş-Şehvân, Mektebetü'r-Rüşd, Riyâd 1994.
- İBN KESÎR, Ebu'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer b. Kesîr el-Kureşî, *İhtisâru Ulûmi'l-Hadîs*, Tahkik: Ahmed Muhammed Şâkir, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût.
- İBN KESÎR, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Tahkik: Abdullah b. Abdu'l-Muhsîn et-Türkî, Dâru Hacer, 1997.

- İBN KESİR, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer, *İhtisâru Ulûmi'l-Hadîs*, Tahkik: Ahmed Muhammed Şâkir, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrût.
- İBN KESİR, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer, *İhtisâru Ulûmi'l-Hadîs*, Tahkik: Ahmed Muhammed Şâkir, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrût.
- İBN MACE, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *Sünen*, Tahkik: Şuayb el-Arnâvut, Âdil Mürşid, Dâru'r-Risâle el-İlmiyye, 2009
- İBN NEDİM, Ebu'l-Ferec Muhammed b. İshâk b. Muhammed, *Fihrist*, Tahkik: İbrahim Ramazan, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût 1997.
- İBN SA'D, Ebû Abdillâh b. Sa'd b. Menî' el-Hâşimî, *et-Tabakât el-Kübrâ*, Tahkik: İshâk Abbas, Dâru Sâdır, Beyrût 1968.
- İBN SA'D, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Hâşimî, *et-Tabakât el-Kübrâ*, Tahkik: İhsân Abbâs, Dâru Sâdır, Beyrût 1968.
- İBN SALÂH, Osman b. Abdirrahman Ebû Amr Takiyyü'd-Dîn, *Marifetu Envai Ulum'il-Hadis*, Tahkik: Nureddin Itr, Dâr'ul-Fiker, Beyrût 1986.
- İBN SALÂH, Osmân b. Abdirrahman Ebû Amr Takiyyü'd-Dîn, *Marifetu Envai Ulûmi'l-Hadîs*, Tahkik: Nureddîn Itr, Dâr'ul-Fiker, Beyrût 1968.
- İBN ŞÂHÎN, Ebû Hafis Ömer b. Ahmed b. Osmân b. Ahmed el-Bağdâdî, *Nâsihu'l-Hadîs ve Mensûhuhû*, Tahkik: Semîr b. Emîr el-Züheyrî, Mektebetü'l-Menâr, 1988.
- İBNU'L-ESİR, Mecdu'd-Dîn Ebu's-Saâdât el-Mübârek b. Muhammed eş-Şeybânî, *En-Nihâye fî Ğarîb'il-Hadis ve'l-Eser*, Tahkik: Tahir Muhammed ez-Zâvâ, Mahmud Muhammed et-Ta'nâcî, el-Mektebe el-İlmiyye, Beyrût 1979.
- İBNU'L-İRÂKÎ, Ahmed b. Abdurrahim b. El-Hüseyn el-Kürdî Ebû Zur'a Veliyyuddin, *el-Müdezzisin*, Tahkik: Rifat Fevzî Abdu'l-Muttalib, Nafiz Hüseyin Hammâd, Dâr'ul-Vefâ, 1995.
- İBNU'L-CEVZÎ, Şemsuddin Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf, *el-Misadu'l-Ahmed fî Hatmi Müsnedi'l-İmam Ahmed*, Mektebetu't-Tevbe, Riyâd.

- İBNU'L-İRÂKÎ, Ahmed b. Abdurrahîm b. el-Hüseyin el-Kürdî, *el-Müdezzisin*, Tahkîk: Rıfat Fevzî Abdulmuttalib, Nâfiz Hüseyin Hamâd, Dâr'ul-Vefâ, 1995.
- İBNU'S-SALÂH, Osman b. Abdirrahman Ebû Amr Takiyyu'd-Dîn, *Ma'rîfetü Envâi Ulumi'l-Hadis*, Tahkik: Abdullatîf el-Humeym, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002.
- KANDEMİR, Mehmet Yaşar, "Ahmed b. Hanbel", DİA, İsta'nbul 1989.
- KÂTİP ÇELEBÎ, Mustafa bin Abdullah Hâcî Halîfe, *Kesfuzzunun an Esâmi'l-Kütüb ve'l Funûn*, Mektebetu'l-Müsennâ, Beyrût 1941.
- KETTÂNÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebi'l-Feyz Ca'fer b. İdrîs el-Hasenî, *er-Risâle el-Müstetrafe li Beyâni Meşhûri Kütübi's-Sünne el-Müşerrefe*, Tahkik: Muhammed el-Muntasır b. Muhammed ez-Zemzemî, Dâru'l-Beşâir el-İslâmiyye, 2000.
- MOĞULTAY, İbn Kılınc Abdullah el-Bekcerî, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, Tahkik: Ebû Abdirrahman Adil b. Muhammed, el-Fârûk el-Hadîse, 2001.
- ES-SÜLLEMÎ, Muhammed b. Hüseyin b. Muhammed b. Mûsâ Abdurrahman, *Suâlatu's-Süllemî Li'd-Dârekutnî*, Tahkîk: Sa'd b. Abdullah el-Humeyd Hâlid b. Abdurrahman, el-Cüreysî, Suûd 2006.
- MÜSLİM, İbn Haccâc Ebu'l-Hasan el-Kuşeyrî en-Neysâbûrî, *el-Künâ ve'l-Esmâ*, Tahkik: Abdurrahîm Muhammed Ahmed el-Kaşkarî, Imâdetü'l-Bahsi'l-İlmî, 1984
- MÜSLİM, İbn Haccâc Ebu'l-Hasan el-Kuşeyrî en-Neysâbûrî, *el-Müsnedu's-Sahîh el-Muhtasar bi Nakli'l-Adli ilâ Rasûlillah*, Tahkik: Muhammed Fuât Abdulbâkî, Dâru İhyâi't-Turâs el-Arâbî, Beyrût.
- NESÂÎ, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali el-Horosânî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Tahkik: Şuayb el-Arnâvut, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût 2001.

- NESÂÎ, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali el-Horosânî, *Sünen*, Tahkik: Abdu'l-Fettâh Ebû Ğudde, Mektebetu'l-Matbûât el-İslâmiyye, Haleb 1986.
- SABRÎ, Âmir Hasan, Zevâidu Abdullah b. Ahmed b. Hanbel fî'l-Müsned, *Dâru'l-Beşâir el-İslâmiyye*, Beyrût 1990.
- SANÂNÎ, Muhammed b. İsmail b. Salâh b. Muhammed el-Hüseynî, *et-Tenvîr Şerhu Câmi's-Sağîr*, Tahkik: Muhammed İshâk Muhammed İbrahim, Mektebetü Dâri'l-İslâm, Riyâd 2011.
- SEHÂVÎ, Şemsu'd-Dîn Ebu'-Hayr Muhammed b. Abdurrahman, *Fethu'l-Muğîs bi Şerhi Elfıyyeti'l-Hadîs*, Tahkik: Ali Hüseyin Ali, Mektebetu's-Sünne, Mısır 2003.
- SEHÂVÎ, Şemsu'd-Dîn Ebu'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahman, *Fethu'l-Muğîs bi Şerhi Elfıyyeti'l-Hadîs*, Tahkik: Ali Hüseyin Ali, Mektebetü's-Sünne, Mısır 2003.
- SUYÛTÎ, Abdurrahman b. Ebî Bekir Celâluddîn, *el-Leâliu'l-Mesnûâ fi'l-Ehâdisi'l-Mevdûâ*, Tahkik: Ebû Abdurrahman Salah b. Muhammed b. Uveyda, Dâru'l-Kütübi'l-İmmiyye, Beyrût 1996.
- SUYÛTÎ, Abdurrahman b. Ebî Bekir Celâluddîn, *Esmâu'l-Müdellesîn*, Tahkik: Mahmud Muhammed Mahmud Hasan Nassâr Dâru'l-Cîl, Beyrût.
- SUYÛTÎ, Abdurrahman b. Ebî Bekir Celâluddîn, *Tedribu'r-Râvî fî Şerhi Takrîbi'n-Nevâvî*, Tahkik: Ebû Kuteybe Nazar Muhammed, Dâru Taybe.
- TABERÎ, Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Kesîr Ebû Cafer, *Camîu'l-Beyân fî T'vîli'l-Kurân*, Tahkik: Ahmed Muhammed Şakir, Müessesetu'r-Risâle, Beyrût 2000.
- TAHÂVÎ, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme b. Abdi'l-Melik, *Şerhu Müşkili'l-Âsâr*, Tahkik: Şuayb el-Arnâvut, Müessesetu'r-Risâle, Beyrût 1994.
- TAHHÂN, Ebû Hafs Mahmud b. Ahmed b. Mahmud, *Teysîru Mustalahi'l-Hadîs*, Mektebetu'l-Meârif, 2004.

TAKIYYUDDÎN, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Abdi'l-Halîm İbn Teymiyye, *Mecmûu'l-Fetâvâ*, Tahkik: Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım, Mecmau'l-Melek, Suûd 1995.

TİRMİZÎ, Muhammed b. İsa b. Sevra b. Mûsâ b. Ed-Dahhâk, *Sünen*, Tahkik: Ahmed Muhammed Şâkir, Muhammed Fuâd Abdu'l-Bâkî, İbrahim Utve, Matbaâtü Mustafâ, Mısır 1975.

ÖZGEÇMİŞ

1989 yılında Mersin/Tarsus'ta doğdu. İstiklal İlköğretim Okulu'nu bitirdi. Daha sonra Tarsus'ta, Barbaros Hayrettin Lises'ini bitirdi. 2009 yılında Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi'nde lisans eğitimine başladı. Bu fakülteden sonra, dikey geçiş yaparak eğitime başladığı Sivas Cumhuriyet Üniversitesi'nden (İLİTAM) 2012 yılında mezun oldu. 2011 yılında Tarsus'ta İmam-Hatip olarak göreve başladı. 2013 yılında Kayseri Dini Yüksek İhtisas Merkezi'nde ihtisas kursiyeri olarak eğitime başladı. Burada eğitime devam ederken 2014 yılı bahar döneminde Erzincan Üniversitesi'nde Temel İslâm Bilimleri alanında yüksek lisans eğitimine başladı. Her iki eğitimi de devam etmekte olup, evli ve bir çocuk babasıdır.

Bahadır OPUS